

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Historie židovské obce na Strakonicku

Vedoucí práce: PHDr. Jan Samohýl, Th.D.

Autor práce: Václav Zábranský
Studijní obor: Pedagogika volného času
Ročník: 9

2011

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

28. března 2011

.....
Václav Zábranský

Děkuji vedoucímu diplomové práce PHDr. Janu Samohýlovi Th.D
za vedení mé práce a panu Ondřeji Fibichovi za poskytnutý rozhovor.

Obsah:

1. Úvod	4
2. Židovské etnikum v českých zemích	6
2.1 Židovské osídlení v raném a vrcholném středověku	6
2.2 Židovské etnikum v českých zemích na přelomu středověku a novověku	18
2.3 Židé v českých zemích 16. – 18. století	21
2.4 Familiantské zákony, tereziánské a josefínské reformy	26
2.5 Postavení židovského etnika v 19. století	30
2.6 Období 1918 – 1938	32
3. Historie židovského etnika na Strakonicku	34
3.1 Počátky židovského osídlení ve Strakonících	34
3.2 Židovské osídlení ve vrcholném středověku a na počátku novověku ve Strakonících a okolí	35
3.3 Proměny židovské komunity ve věku familiantských zákonů, tereziánských a josefínských reforem	37
3.3.1 <i>Strakonice</i>	37
3.3.2 <i>Vodňany</i>	41
3.4 Strakoničtí Židé v 19. století a před 1. světovou válkou	43
3.4.1 <i>Strakonice</i>	43
3.4.2 <i>Vodňany</i>	45
3.4.3 <i>Ostatní lokality</i>	46
3.5 Období první republiky	47
4. Ze života židovského etnika na Strakonicku	49
4.1 Způsoby obživy a platby	49
4.1.1 <i>Židovský obchod a řemesla</i>	49
4.1.2 <i>Podnikání</i>	51
4.2 Vzdělanost	52
4.3 Významné životní mezníky	54
4.4 Židovské svátky	57
4.4.1 <i>Šabat</i>	59
4.4.2 <i>Roš ha-šana</i>	62
4.4.3 <i>Jom kipur</i>	63
4.4.4 <i>Sukot</i>	65

4.4.5 <i>Chanuka</i>	66
4.4.6 <i>Purim</i>	67
4.4.7 <i>Pesach</i>	68
5. Židovské památky a lokality	71
5.1 Strakonice	71
5.1.1 <i>Strakonická synagoga</i>	71
5.1.2 <i>Strakonický hřbitov</i>	73
5.2 Osek u Radomyšle	73
5.3 Čkyně	74
5.4 Volyně	76
5.5 Vodňany	77
5.6 Čichtice	78
6. Závěr	80
Použitá literatura	82
Seznam příloh	86
Přílohy	88
Abstrakt	97

Úvod

Nedílnou součástí života v českých zemích, ačkoli pohříchu málo zmapovanou, a to jak v městských lokalitách tak na venkově bylo židovské etnikum. Pro městské prostředí nacházíme podklady, o něm se lze opřít, v míře hojnější, naopak pro prostředí venkovské, jehož byli Židé rovněž součástí, máme zpráv velmi málo. Naším cílem je v této práci právě zdokumentovat s pomocí dostupného materiálu podobu židovské komunity nejen ve Strakonících ale i v jejich okolí, včetně menších či jen přechodně existujících obcí.

V první části práce se budeme zabývat zejména obecnou charakteristikou historie židovského osídlení v českých zemích, přičemž zde bychom se rádi podrobněji zaměřili jednak na samotný počátek tohoto fenoménu v období raného středověku a dále na vrcholný středověk, neboť tato dvě období jsou pro chápání postavení židovské komunity v českých zemích klíčová. Již zde se totiž konstituovaly základní postoje a modely chování, na jejichž základě bylo následně k usedlým Židům přistupováno. Zde vycházíme především z prací respektovaných autorů na poli historického bádání, částečně pak z monografií zaměřených na židovskou tematiku.

Poté pokračujeme podle konvenčního dělení historických epoch s tím, že za velmi podstatné považujeme rovněž období od počátku do konce 18. století, tedy dobu vydání familiantských zákonů a dobu reforem Marie Terezie a Josefa II., kdy docházelo k mnohým změnám jak demografickým tak ve způsobu života židovské komunity v českých zemích. Období 19. století je dobou jisté stabilizace a především pak emancipace židovského etnika a rovněž tak dobou, kdy v námi mapované lokalitě bylo osídlení možno říci „nejúplnější“ – tedy v každé ze sledovaných lokalit se nacházela židovská obec. Historický úvod zakončujeme obdobím první republiky a rokem 1938. Historie příkoří, jemuž byli Židé vystaveni za druhé republiky a zejména pak za protektorátu, již není tématem této práce, neboť s ohledem na její rozsah by vylíčení událostí let 1938 – 1945 bylo více než stručné a vzhledem k závažnosti tématu a rozsahu bádání, které je tomuto období věnováno, se domníváme že tudíž zcela nedostačující.

Zjištěné obecné charakteristiky a trendy pak budeme aplikovat v části druhé na konkrétní lokality a konkrétní osudy. Při tom budeme respektovat historické členění, které jsme využili v části první. Nastíněné „kulisy“ obecného historického vývoje nám budou pozadím, na něž budeme promítat historie jednotlivých konkrétních obcí,

a rovněž tak vývoj osídlení na Strakonicku zejména z demografického pohledu budeme porovnávat s trendy platnými pro české země obecně. Zkoumání se bude týkat Strakoníc a jejich okolí, kde je doloženo židovské osídlení – Vodňan, Volyně, Čkyně, Oseka u Radomyšle a Čichtic.

V třetí části práce se pak budeme zabývat životem židovského etnika, zejména některými zcela specifickými prvky, jimiž se tento život lišil od většinové společnosti. Především nám půjde o popis způsobu obživy a platby, tedy o to, jak se Židé uplatňovali v řemeslech, obchodu a podnikání, jak na rovině obecné, tak opět s přihlédnutím ke konkrétní situaci na Strakonicku. Dále se pokusíme zmapovat strukturu vzdělanosti strakonických Židů a jejich souvěrců v okolí. Součástí tohoto oddílu je rovněž popis významných životních mezníků a především pak židovských svátků, přičemž si nečiníme ambici na kompletní výčet, spíše vybíráme ty nejvýznamnější z nich. Jedná se nám opět jak o popis konkrétní podoby tak o stručnou charakteristiku každého ze svátků jak z hlediska religionistického tak historického. Neocenitelnou pomůckou nám v tomto ohledu bude vzpomínková kniha J. Ehrmanna, neboť na jednom určitém časovém úseku podává obraz průběhu židovského náboženského roku i života strakonické komunity. Naší snahou bude tedy kombinovat či konfrontovat obecná zjištění týkající se aškenázské religiozity se vzpomínkami tohoto autora.

Náplní čtvrté části by pak měl být popis jednotlivých lokalit a památek zde zachovaných. Kde to je možné, snažili jsme se již ve druhé části lokalizovat jak polohu ghetta – existovalo-li v daném místě – tak jeho vývoj. v tomto oddíle se spíše zaměříme na jednotlivé památky ze stavebně-historického hlediska. Půjde nám o popis synagog v těchto lokalitách společně s židovskými hřbitovy. Tam, kde synagogy již zanikly, nelze než se omezit na prameny, které však povětšinou o podobě staveb mlčí, udávají jen jejich lokalizaci a dobu vzniku či zániku.

Celkový obraz daný touto prací by se tedy měl skládat z těchto komplementů – obecného popisu historického vývoje židovského osídlení v českých zemích aplikovaného následně na konkrétní lokalitu, zmapování podoby židovského osídlení v jednotlivých obcích včetně popisu osudů některých jejich obyvatel, popisu „každodennosti“ a svátků židovského roku a konečně dochovaných i nedochovaných židovských památek Strakonicka.

2. Židovské etnikum v českých zemích

2.1 Židovské osídlení v raném a vrcholném středověku

Pro období raného českého státu v 10. století nám chybí přesvědčivé přímé důkazy o tom, že zde docházelo ke vzniku židovských obcí, nicméně ve světle některých důkazů nepřímých je možné tuto skutečnost považovat za velmi pravděpodobnou. Lze konstatovat, že z původně pouze projíždějících obchodníků se postupně Židé stávali již v 10. století usedlíky. Vycházet můžeme například z dopisů Chasdaje ben Šapruta (asi 905 – 975), lékaře cordóbských chalífů a zástupce židovské obce u cordóbského dvora, který ve svých listech hovoří o usedlých skupinách Židů v oblasti severně od Alp a východně od Rýna. i když se zde nezmiňuje výslovně o území Čech či Moravy, lze považovat pohyb židovských obchodníků v tomto prostoru za více než pravděpodobný.¹ Židovští obchodníci se angažovali především v dálkovém obchodu s otroky, které vyváželi – díky kontaktům se svými souvěrci na jihu Evropy - do Středomoří. Dalšími zdroji našich informací jsou jednak židovský cestovatel Ibrahim ibn Jákúb, který se zmiňuje o židovských obchodnících s otroky,² a dále *Raffelstättenský celní řád* (906), který hovoří o židovských obchodnících s otroky v moravském prostředí.³ Nezapomínejme ani na známou kritiku, již podrobil poměry v českém státě biskup Vojtěch a která se mimo jiné týkala právě skutečnosti, že křesťanští otroci byli prodáváni židovským obchodníkům.

¹ - PUTÍK, A. – SIXTOVÁ, O. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I.* 1.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-00-9 (s.15) považují zprávu o králi ha-Gebalim z dopisů Chasdaje ben Šapruta za jasnou informaci o Boleslavovi I. a Židech Šaulovi a Josefovi, které užíval jako diplomaty. CHARVÁT, P. *Zrod českého státu: 568 – 1055.* 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-845-7 (s.194) je, zřejmě oprávněně, poněkud zdrženlivější: „Nelze přes to zcela vyloučit, že by králem ha-Gebalim mohl být skutečně míněn Ota I. [římský král, od roku 962 císař – pozn.aut.] nebo dokonce sám Boleslav ...”

² - „*Město Frága je vystavěno z kamene a vápna a je největším městem co do obchodu. Přichází sem z města Kráková Rusové a Slované se zbožím. a z krajín Turků muslimové, židé a Turci rovněž se zbožím a obchodními mincemi.*“ VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech.* 2.vyd. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-26-0 (s.27)

³ - KIEVAL, H.J. *Země mezi: Čeští, moravští a slovenští Židé* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů.* 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1. (s.23), PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.15)

Pro 11. století máme již zpráv, svědčících o přítomnosti židovských obcí v Čechách a na Moravě, více, ačkoli krom Prahy, Příbrami⁴, Kolína, Brna, Jihlavy, Olomouce⁵, Opavy⁶ a Znojma⁷, je přítomnost židovského etnika v jiných místech před 13. stoletím obtížně doložitelná. Předním pramenem pro naše poznání této doby je Kosmova *Kronika česká*. Mezi událostmi roku 1091 se dočteme, že „*Nikde se lépe neobohatíš ani se více nezvelebiš než v podhradí pražském a v ulici vyšehradské. Tam jsou Židé, mající plno zlata a stříbra, tam jsou ze všech národů nejbohatší kupci ...*“⁸ Na konci 11. století tedy můžeme již předpokládat, alespoň pro pražské prostředí, pevně usazenou židovskou obec. Na vzniku místní židovské komunity se podíleli především Židé z Porýní a Byzance ale i odjinud, kteří postupně splynuli v jedno a přijali místní jazyk. Pražská židovská obec se již v 11. století pyšnila synagogou (doložena k roku 1124) a „... *náležela k váženým centrům svého druhu*“⁹ a toto své postavení dokládala i styky s židovskými obcemi v Porýní. Židé se mohli v tehdejší době volně usazovat podél obchodních cest či u tržišť, přičemž jejich hlavním obchodním artiklem byly – krom zmíněných otroků - přírodní produkty – kožešiny, obilí, vosk, cín, sukno, exotické spotřební zboží, šperky, orientální koření, dobytek, koně.

V Kosmově kronice jsou Židé prezentováni jako „majetek“ královské komory, což na jedné straně vedlo pochopitelně k jejich diskriminaci, na straně druhé jim tento přístup zaručoval alespoň základní ochranu, jakousi nepsanou imunitu – ten, kdo škodil Židům, škodil panovníkovi. Kosmas se dále zmiňuje o následcích první kruciáty, která táhla i českou zemí: „*A poněvadž pro množství vojska nemohli všichni zároveň [křižáci – pozn.aut.] jíti jednou cestou, někteří z nich, táhnouce naší zemí, z dopuštění božského se obořili na Židy a proti jejich vůli je křtili a ty, kteří se protivili, zabijeli. ... Avšak ta věc, že Židé po nemnohých dnech svrhli ze sebe jho Kristovo, pohrdli milostí křtu a spasením ve víře křesťanské a opět poddali své šíje jhu zákona Mojžíšova, mohla se*

⁴ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.68)

⁵ - Jedná o svědectví Jicchaka Dorbella, který píše o olomoucké židovské obci kolem roku 1146. KIEVAL (1992, s.23)

⁶ - ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských: 1198 – 1253*. 1. vyd. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-140-9 (s.400)

⁷ - v předlokačním období, tzn. někdy před rokem 1226. ŽEMLIČKA (2002, s.281)

⁸ - *Kosmova Kronika česká* II, 45 (1975, s.170)

⁹ - ŽEMLIČKA (2002, s.400). Stejně tak např. PAŘÍK, A. *Pražské ghetto* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1. (s.53).

*přičítati nedbalosti biskupa a představených kostela.*¹⁰ Poněvadž tou dobou se kníže Břetislav II. nezdržoval v Čechách, obrátili se účastníci první křížové výpravy v roce 1096 proti pražským Židům a pod pohrůzkou násilí je nutili konvertovat a nechat se pokřtít, přičemž pochopitelně stranou zájmu křížáků nezůstal ani židovský majetek. Od dob křížových tažení tak byli Židé pravidelně vystavováni pohrdání a násilí.

V samotné Praze se první židovská osada nacházela zřejmě v blízkosti knížecího tržiště v podhradí Pražského hradu. Právě pro tuto osadu platí zmínka o synagoze doložené roku 1124. v roce 1091 je připomínáno židovské osídlení u Vyšehradu (pravděpodobně mezi dnešní Vyšehradskou třídou a ulicí Na Slupi). Obě tyto osady byly postiženy právě v souvislosti s první křížovou výpravou. Ještě v první polovině 12. století máme doloženo židovské sídliště s hřbitovem v malostranském podhradí (zřejmě v místech dnešní Mostecké ulice), které zaniklo po roce 1142. Nejpozději ve 2. polovině 12. století vznikla židovská osada v blízkosti mezinárodního tržiště v pravobřežní části Prahy. Lépe řečeno vznikly zde osady dvě – jedna v místě dnešní Španělské synagogy, druhá v místě dnešní Staronové synagogy. První z osad – označovaná jako *sub Judeos* („V podžidí“) - zůstala samostatná a ani později se s hlavní židovskou osadou nespojila, zatímco druhá – označovaná jako *inter Judeos* („V židech“) - se postupně rozšířila do oblasti dnešní Široké ulice a zde vzniklo později středověké židovské ghetto. Tyto osady byly spolu s kupeckými sídlišti jiných cizích obchodníků za vlády Václava I. přivtěleny do celku, který se později začal nazývat Staré Město pražské.¹¹

Památkou, která se v pražském prostředí dochovala z této doby, je Staronová synagoga, ačkoli její dnešní vzhled je až výsledkem asanace Josefova. Střední část synagogy, dvoulodí přístupné dochovaným raně gotickým portálem po jižní straně, bylo dokončeno na přelomu 70. a 80. let 13. století. Nedlouho po dokončení byla přistavěna jižní předsíň. Tato stavba patří k jedněm z nejvyspělejších příkladů české rané gotiky,

¹⁰ - *Kosmova Kronika česká* III, 4 (1975, s.184). „*Původní toleranci křesťanského okolí vystřídala nenávisť vrcholící v masových pogromech.*“ ŽEMLIČKA (2002, s.399)

¹¹ - FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. 1.vyd. Praha : Sefer, 1992. ISBN 80-900895-1-8 (s.5), PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.65 – 66), VEČEŘOVÁ, P. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. 1.vyd. Praha: Olympia, 2009. ISBN 978-80-7376-142-4 (s.11 – 12), PAŘÍK (1992, s.54 – 55)

příčemž tvarosloví se podle některých autorů nápadně podobá jihočeským cisterciáckým klášterům ve Vyšším Brodě a Zlaté Koruně.¹²

Pokud jde o obecné společenské postavení Židů, první dokument, týkající se této problematiky pochází v našem prostředí až z doby vlády Přemysla Otakara II., nicméně nebudeme daleko od pravdy, budeme-li předpokládat, že postavení Židů v českém státě raného středověku odpovídalo zhruba postavení, jemuž se těšili Židé v říši. Pro toto prostředí se nám zachovalo privilegium dané Fridrichem I. Barbarossou Židům ve Wormsu roku 1157, jímž se potvrzují starší práva, daná Jindřichem IV. roku 1090 Židům ve Špýru.¹³ Privilegium zaručovalo Židům „... *nedotknutelnost majetku; svobodu pohybu za podnikatelskými cíli doplněnou vynětím z nutnosti platit cla; zproštění povinnosti ubytovávat vojsko a živit jej; ... ochranu před vnucenými křty; povolení k držení nekřesťanských otroků, a to i pokud byli účelově pokřtěni, aby mohli být vykoupeni; ... vnitřní autonomii Židů, tedy právo řešit si otázky týkající se výhradně jich samých, mezi sebou ...*“¹⁴ Toto privilegium rozšířil roku 1236 císař Fridrich II. na celé německé území říše. v něm byli Židé označeni jako „poddaní naší komory“.

Zdá se, i podle zmíněných lokalit, kde můžeme před 13. stoletím předpokládat židovské obce, že se jednalo o lokality spojené s přemyslovskými rezidencemi, s dvorským životem, obchodem a financemi. Úhrnem tedy můžeme pro období do počátku 13. století konstatovat, že tendence, projevující se v přístupu k Židům v říši, se promítaly i do prostředí českých zemí. Zdejší Židé byli chápáni jako poddaní panovníka, přičemž své postavení si upevňovali finančními službami a výpomocemi přemyslovským knížatům a králům¹⁵, díky čemuž požívali jisté imunity a zároveň

¹² - VLČEK, P. a kol. *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. 1.vyd. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0563-3 (s.552). Jedná se o nejstarší dvouložní gotickou synagogu v Evropě. PAŘÍK (1992, s.57)

¹³ - Jak podotýká ŽEMLIČKA (2002, s.401): „*Od Jindřicha IV. (1056 – 1105) se dá v říši pozorovat jev, který se ujímal také v Čechách. Na jedné straně zájem králova fisku o kontrolu nad mnohdy přeceňovaným židovským 'bohatstvím', na druhé straně snaha samotných Židů vymezit se vůči křesťanskému okolí, nalézt s ním modus vivendi a vejít do struktur středověké společnosti, to vše za dohledu přísného oka církve.*“

¹⁴ - CHARVÁT (2007, s.195)

¹⁵ - „*Známe také úspěšné muže. Patřil k nim pokřtěný Žid Štěpán, 'věrný služebník' Přemysla Otakara I., který dosáhl úctyhodného postavení. Za jeho duši věnoval král Přemysl klášteru v Opatovicích jednu vesnici (1229). Netřeba pochybovat, v čem spočívaly Štěpánovy přednosti.*“ ŽEMLIČKA (2002, s.401) „*Cestu k opovrhovanému Židovi musel v tísní leckdy hledat i mocný pán, jak to v roce 1297 měl*

relativní autonomie v rámci rozhodování o vnitřních záležitostech svých obcí. Židé v Čechách této doby se považovali za jednu velkou obec s dominantním postavením staroměstské židovské obce, k níž se ostatní z českých zemí a Moravy uchýlovali pro pomoc. To bylo dáno i vazbami, které mělo pražské židovstvo na panovnický dvůr.

„*Půjčování peněz na úrok se v českých zemích v průběhu 13. století stalo nejvýznamnějším židovským zaměstnáním. Bylo to důsledkem diskriminační politiky církve a státu, která Židy vylučovala z provozování zemědělství, řemesel ...*“¹⁶ To souviselo s usnesením IV. lateránského koncilu 1215, jehož výsledkem byl zákaz židovskému obyvatelstvu vlastnit půdu a zabývat se zemědělstvím či řemeslem. Z rozhodnutí koncilu rovněž měli žít Židé odděleně od křesťanů, usazovat se jen ve vyhrazených a uzavřených částech města a nesměli se s nimi společensky stýkat. Koncil také nařizoval nošení židovského znamení. „*Teologicky řešila církev otázku existence Židů uvnitř křesťanské společnosti tzv. teorií svědeckého lidu, jehož existence potvrzuje pravdivost novozákonních událostí a má být důkazem následků jakési dědičné viny židovského národa za ukřižování Krista.*“¹⁷ Takto se ocitli Židé zbaveni svých práv na okraji společnosti, závislí na vůli panovníků, zpravidla povinovani odvádět jim vysoké daně a mnohdy i zvláštní poplatky, podle aktuální potřeby. Koncilní rozhodnutí bylo převzato do městských práv většiny evropských zemí.

Můžeme se však domnívat, že v českých zemích bylo – ve srovnání s okolními podmínkami v říši – městské právo ve vztahu k Židům relativně umírněné.¹⁸ Židé, žijící v českých zemích, patřili k širšímu aškenázskému okruhu (severní Francie, Německo, české země, Polsko, země východní Evropy)¹⁹ a užívali jako jazyk běžné komunikace

učinit sám komorník království, když vyznával, že 'Mušlínovi Židovi z Prahy' dluží 20 hřiven stříbra ...“ ŽEMLIČKA, J. *Století posledních Přemyslovců*. 2.vyd. Praha: Melantrich, 1998. ISBN 80-7023-281-1 (s.314)

¹⁶ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.23 – 24). „... Židům však obchodovat s penězi bylo dovoleno, podle soudobých názorů jim jako osobám předem zavrženým tento jinak smrtelný hřích už nemohl uškodit.“ ČECHURA, J. *České země v letech 1310 – 1378. Lucemburkové na českém trůně I*. 1.vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-73-7 (s.199)

¹⁷ - FIEDLER (1992, s.6)

¹⁸ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.26)

¹⁹ - Počátky tohoto kulturně – náboženského okruhu lze sledovat v porýnských centrech v 10. století. Název Aškenáz je odvozen od hebrejského označení Německa. „*Vlivem výhánění (1290 z Anglie, 1306 z Francie) a katastrof (první křížová výprava roku 1096, mor a sním související pogromy 1348-49 v Německu) došlo k nucené migraci nositelů aškenázské kultury, která se dále vyvíjí především ve střední*

češtinu, dokonce si s její pomocí vykládali jazykově obtížná místa v hebrejských pramenech.²⁰ Hebrejšтина byla užívána jako jazyk liturgický a jazyk vzdělanců. Již na přelomu 12. a 13. století byla pražská židovská obec také výrazným kulturním centrem, o čemž svědčí například dochovaný výklad talmudského traktátu z 12. století z pražského prostředí od Izáka ben Jakoba, zvaného Laban.²¹

Teprve Přemysl Otakar II. byl prvním z českých panovníků, kdo zahájil promyšlenou politiku ve vztahu k Židům. 29. března 1254 vydal privilegium *Statuta Judeorum* upravující jejich postavení v českých zemích. Přemyslem Otakarem II. bylo poprvé výslovně určen právní status Židů jako přímých poddaných krále, spadajících pod jurisdikci královské komory, přičemž si král zároveň osoboval právo vybírat od nich daně (pevně stanovená roční částka zvaná úrok) a poskytovat jim ochranu. Králi tak příslušel židovský regál, neboli výsadní právo usazovat Židy na svých statech a šlechta směla „držet“ Židy jen s povolením krále či markraběte.²² Židé tudíž již nepoživají ochrany jako svobodní lidé ale jako služebníci panovníka. Privilegium povolovalo židovskému etniku zabývat se obchodem s penězi a jejich půjčováním na zástavu a úrok²³ a dále obsahovalo:²⁴

- zákaz násilí proti židovskému obyvatelstvu a jeho majetku – to je považováno za poškozování královského majetku
- odsudek nepravdivých narčení z používání krve k rituálním účelům – reakce na papežskou bulu proti obviňování Židů z rituálních vražd

a východní Evropě.“ SLÁDEK, P. *Malá encyklopedie rabínskému judaismu*. 1. vyd. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-379-4 (s.44)

²⁰ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.16 – 17 a obr.8) uvádí příklady staročeských glos, zachovaných v hebrejských rukopisech z 11. – 13. století. K tomu také např. FIEDLER (1992, s.6)

²¹ - FIEDLER (1992, s.6)

²² - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.8)

²³ - Často se setkáme také s označením lichva, neboli půjčování na vysoký úrok. Ten byl stanoven maximálně na 173%, později snížen na polovinu – 87%. Naopak ve 14. století je známe výše lichvy až 260%. ČECHURA (1999, s.199 - 200) Na lichvu však neměli monopol pouze Židé, provozovali ji i křesťané, avšak s rizikem, že propadnou trestu. SPĚVÁČEK, J. *Václav IV.* 1.vyd. Praha: Svoboda, 1986 (s.198 pozn.2), ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české V.* 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-296-1 (s.423)

²⁴ - Podle KIEVAL (1992, S.23), FIEDLER (1992, s.7 – 8) a HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích*. 1.vyd. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1 (s.211)

- zákaz násilného křtění, rušení svátků a znesvěcování hřbitovů a synagog
- příslib svobody náboženského života
- povolení k zřízení vlastní samosprávy a soudnictví – přední místo v rámci samosprávy zaujímal rychtář, který se nazýval rabín (*rabbi* – učený člověk) a který zastával funkci správní, soudní i kultovní a zastupoval židovskou obec navenek – vůči králi, městské radě či šlechtické vrchnosti; další osoby, tzv. starší, volení členy obce, měli funkci přisedících

Celkové postavení Židů za vlády posledních Přemyslovců charakterizuje Žemlička: „*Židé, třebaže z různých (ne vždy náboženských a rasových, ale obranných) důvodů soustředovaní ve vyděleném prostoru, se alespoň v hospodářsky čilých městech zapojovali do každodenního života. Jejich aktivity, míra samosprávy a soužití s jinověrečným okolím se v českém prostředí rozvinuly od poloviny 13. století.*“²⁵ Avšak přes daná privilegia vstupovaly do hry i konkrétní zájmy jednotlivých panovníků, takže již Otakarův syn Václav II. nechal roku 1296 pod záminkou ochrany Židy z Prahy i z venkova zajmout a propustil je až výměnou za výkupné: „*V téže době v jeden a týž den začal zbožný Václav, šestý král český zdržovat všechny Židy, kteří byli v celém království, a nezbavil je nikterak života, nýbrž nesčetných peněz.*“²⁶

Chápání židovského obyvatelstva jako poddaných královské komory převzal i nově nastoupivší král Jan Lucemburský. Za jeho vlády se začali Židé usazovat v dalších královských městech, například v Českých Budějovicích²⁷. Z tohoto období, tedy 1. poloviny 14. století, rovněž pocházejí nejstarší vyobrazení Židů v českém prostředí. Jedná se za prvé o drobný náčrt bosého kajícníka z modlitební knihy tzv. *Třebíčského machzoru* (kolem roku 1300)²⁸ a dále o vyobrazení z *Velislavovy bible*, která byla založena na stručném textu a výpovědní hodnotě obrazů, které jsou typické zkratkou a expresionismem. Jelikož obrazy musely být jasně čitelné, můžeme u vyobrazení uvažovat o užití jistých typologických a ikonografických schémat. Tato vyobrazení Židů²⁹ sice vypovídají spíše o tom, jak si lidé vrcholného středověku

²⁵ - ŽEMLIČKA (2002, s.402)

²⁶ - *Kronika Petra Žitavského* in ČECHURA (1999, s.201)

²⁷ - K tomu ČECHURA (1999, s.203 – 204)

²⁸ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.18 obr.9)

²⁹ - Například v pasáži *Holoferнів meč*: PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.18 obr.10); *Židé v Egyptě*: PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.27 obr.16); *Sv. Václav káže Židům*: PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.15 obr.6); či *Izraelité brání svou zem před Asyřany* KIEVAL (1992, s.22 obr.9)

představovali starozákonní Izraelity, nicméně shledáváme zde i některé aktualizace, jako například středověké židovské klobouky, nejstarší židovské znamení. Tvar, velikost a barva (nejčastěji žlutá nebo bílá) klobouku se lišila podle místních zvyklostí, nicméně nesměl odpovídat dobové módě. Ženy musely nosit vysoko vyčesané vlasy překryté závojem.

Za vlády Karla IV. byl vydáním *Zlaté buly* v roce 1356 potvrzen židovský regál také pro České království a v roce 1357 potvrdil či obnovil Židům *Statuta Judeorum*, daná Přemyslem Otakarem II. „*Rovněž on však často platil dluhy na úkor Židů rušením jejich dluhopisů nebo zastavením svých Židů říšským městům ...*“³⁰ Jeho následník Václav IV. měl k židovskému obyvatelstvu výrazně kladný vztah, zejména opět v souvislosti s jejich finančními aktivitami a „*... stíhal velmi tvrdě ty dlužníky, kteří vůči židům neplnili včas a v pořádku své finanční závazky. Nečinil přitom rozdíl, zda šlo o dlužníka z řad měšťanů nebo šlechticů.*“³¹

14. století znamenalo pro Židy zejména v říši dobu, kdy čelili častým pogromům, z nichž ten nejrozsáhlejší se odehrával v letech 1348 - 1350 v souvislosti s epidemií moru, kdy se vynořilo tvrzení, že tuto pohromu zavínili Židé otrávením studní.³² v souvislosti s tím velké množství Židů uprchlo před vlnou násilností právě do Čech a na Moravu. Zemím Koruny české se tato vlna vcelku vyhnula, výjimku tvořily dva pogromy – 1349 ve Wroclavi a 1350 v Chebu. Krom těchto dvou událostí máme zaznamenánu ještě vlnu protižidovských násilností v letech 1337 – 1338 v Čáslavi, Jindřichově Hradci, Kouřimi, Jemnici, Třebíči a Znojmě, které souvisely s obviněním ze znesvěcení hostie.

Největším pogromem co do rozsahu a významu byl ten, jenž se odehrál v Praze za panování Václava IV. v roce 1389. Na Boží hod velikonoční 18. dubna toho roku procházel uličkou pražského ghetta „V židech“ (jak se ghettu v té době říkalo) kněz se svátostí oltářní k zaopatření umírajícího. Jednalo se o běžnou věc, neboť místo, kde židovská obec sídlila, obklopovaly ze všech stran křesťanské domy a faráři z blízkých far sv. Valentina a sv. Kříže tedy obvykle procházivali ghettem při výkonu své povinnosti. Židé, míjející kněze, po něm začali házet kameny a zasáhli nejen

³⁰ - FIEDLER (1992, s.9)

³¹ - SPĚVÁČEK (1986, s.198 – 199)

³² - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.29), FIEDLER (1992, s.9), ČECHURA (1999, s.202), CHAZAN, R. *Židé středověkého západního křesťanského světa (1000 – 1500)*. 1.vyd. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0138-6 (s.195)

duchovního, ale patrně i svátost oltářní. „*Kněz to považoval za úmyslnou pohanu a urážku svátostného Krista, v rozčilení běžel na Staroměstské náměstí, kde voláním vzbudil sročení lidu. Městští drábové zasáhli, odvěkli na radnici několik zadržených židů a zavřeli je do šatlavy s tím, že budou postaveni před rychtáře.*“³³ Tím by celá záležitost mohla být uzavřena, avšak vzhledem k tomu, že křesťané měli v paměti velkopáteční kázání o židovských zločinech na Mesiáši – dlužno přiznat, že doba, kdy k incidentu došlo, byla nanejvýš nevhodná – byl incident „V židech“ pochopen a interpretován jako záměrná provokace a stal se předmětem širokého pobouření. Radikální kazatel jménem Ješek Čtyřhranný nadto ještě dav povzbuzoval a ten, ozbrojen tím, co bylo po ruce, vydal se směrem ke ghettu.³⁴ Jednu hodinu po půlnoci se rozpoutala vlna násilností, ghetto bylo vydrancováno a vypáleno, odhadem zahynulo na 3000 jeho obyvatel židovského původu, ženy a děti byly násilím pokřtěny.³⁵ Následně vydal královský podkomoří příkaz, aby byli Židé po celé zemi vzati do ochranné vazby, čímž se podařilo předejít tomu, aby jiskra nenávisti přeskočila i na venkov či do menších měst, nadto se podařilo tímto krokem zachránit ty Židy, kteří se v době pogromu schovali mimo židovské ghetto.

Václav IV. považoval útok proti Židům za útok na svou osobu, nehledě k tomu, že během pogromu vzalo za své množství dlužních úpisů i hotovosti, což byla pro krále nemalá finanční ztráta. „*Ta nemohla být nahrazena ani vysokou pokutou dvaceti tisíc kop pražských grošů, kterou Václav IV. uvalil na Staré Město pražské jako částečnou*

³³ - SPĚVÁČEK (1986, s.197). „*Kronikář Beneš Minorita ostatně poznamenal, že vzájemné konflikty mezi Židy a křesťany byly dosti časté.*“ ČECHURA, J. *České země v letech 1378 – 1437. Lucemburkové na českém trůně II.* 1.vyd. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-85983-98-2 (s.310)

³⁴ - „*Staroměstští konšelé přikázali městské stráž, aby po domech svolala městskou obec, jež by zabránila davu lidí v případných násilnostech. Pobouřený městský lid se domníval, že má být rozeznán zbraněmi. Radikální kazatel jménem Ješek povzbuzoval dav k pomstě Kristovy urážky a odsuzoval konšely, že se snaží brát židy v ochranu.*“ SPĚVÁČEK (1986, s.197)

³⁵ - FIEDLER (1992, s.9), ČECHURA (1999, s.203), SPEVÁČEK (1986, s.197), KIEVAL (1992, s.24), PAŘÍK (1992, s.57). ČECHURA (2000, s.312) popisuje události takto: „*Za svitu zapálených stavení se tu odehrálo jedno z nejkrvavějších dramát tisícileté historie Prahy. Považme, že do ohně byla házena svlečená těla zabitých Židů, další byli upáleni zaživa; někteří, aby zabránili vlastní ukrutné smrti, přistoupili k vrcholně zoufalému činu, zabili sami řadu svých dětí a pak spáchali sebevraždu.*“ Domy byly vyrabovány a dokonce byly hanobeny i židovské náhrobky.

*náhradu za utrpěnou škodu.*³⁶ v roce 1393 pak Václav nařídil, aby sporné otázky mezi Židy a jejich dlužníky byly řešeny pouze před královským soudem. Přímé svědectví o těchto nešťastných událostech se zachovalo mimo jiné v kajičné modlitbě (*selicha*) *Et kol ha-telaa ašer macaatnu (Všechno to neštěstí, která nás postihlo)*, jehož autorem je Avigdor Kara (jemu také patří nejstarší náhrobek na pražském židovském hřbitově z roku 1439)³⁷ a který je dodnes čten v Den smíření ve Staronové synagoze. Václav IV. také nechal 80. letech 14. století židovské město obehnat hradbami, aby ochránil obchodníky před hněvem jejich dlužníků.

Na přelomu 14. a 15. století se již Židé usazovali v mnoha městech, přičemž se tak dělo nikoli volně, ale v ulici či čtvrti, která jim byla vyhrazena. Uzavřená ghetta vznikala v těchto dobách jen výjimečně a pouze ve větších městech. v této době se již plně specializovali na peněžní obchod, ze zbožního obchodu byli vytlačováni nově vznikajícími městskými vrstvami. Na počátku 15. století předpokládáme již jejich usídlení ve všech královských městech a ve valné části měst poddanských, celkem asi ve stovce lokalit.³⁸ Jakožto „služebníci komory“ byli ve specifickém postavení, často do jisté míry podporováni panovníkem, který z jejich finančních transakcí nemálo profitoval. Zřejmě i tvrdý zásah, který následoval po pogromu v roce 1389, vedl k tomu, že až do počátku husitských válek žili Židé v relativním klidu s „většinou“ společností a nasbírali dostatek vnitřních sil k tomu, aby obnovili svou pražskou obec.

Postavení židovského etnika v českých zemích se poněkud změnilo s husitskými válkami. Za prvé se změnilo jejich právní postavení, neboť židovský regál převzaly v jednotlivých městech tamější orgány namísto panovníka. Husité sami, zejména ti radikální jako např. táborité, se do jisté míry identifikovali s biblickým Izraelem a Židé tak do značné míry s husity sympatizovali, dílem i kvůli jejich odboji proti katolické církvi. To dokládají i vyjádření sympatií husitům ústy některých rabínských autorit, například pražským rabínem Avigdorem Karou. Postavením Židů v soudobé společnosti se zabývali i někteří husitští teologové – kupříkladu Jakoubek ze Stříbra ve svém traktátu *Contra usuram (Proti lichvě)* „... shledával příčinu podřadného postavení Židů ve společnosti v omezení jejich hospodářské činnosti na peněžní obchod. Doporučoval,

³⁶ - SPĚVÁČEK (1986, s.198). ČECHURA (1999, s.203) uvádí částku dvaceti tisíc hřiven. Kromě této pokuty „spadlo“ na královskou komoru pět tun stříbra, které po mrtvých zůstalo. ČECHURA (2000, s.312)

³⁷ - KIEVAL (1992, s.24)

³⁸ - ČECHURA (2000, s.309)

aby jim bylo umožněno věnovat se též zemědělství a řemeslu.“³⁹ Ačkoli byli husité v husitských městech Židy podporováni⁴⁰, docházelo i z jejich strany k protižidovským násilnostem. Prvním z takových excesů bylo upalování Židů společně s katolíky pražskými a tábořskými husitskými dobyvateli města v Chomutově roku 1421.⁴¹ Rok nato došlo po smrti Jana Želivského rabování židovských domů v Praze.⁴² Poté nastal opět na jistou dobu klid. Naproti tomu v městech katolických nesli Židé značnou měrou zátěž vyplývající z financování protihusitských tažení, jak tomu bylo například v případě města Chebu. Přesto byli z Chebu, stejně jako z Českých Budějovic a Jihlavy, Židé vypovězeni – pro podezření ze styku s kališníky - aby se posléze vrátili nazpět, protože „... město jejich aktivity postrádalo. Císař Zikmund povolil jejich návrat do města.“⁴³

2.2 Židovské etnikum v českých zemích na přelomu středověku a novověku

Osudy židovského etnika ve střední Evropě 15. století jsou spjaty také s působením františkánského mnicha a kazatele Jana Kapistrána (1385 – 1456), která vedl své neúnavné tažení proti kacířům, rozumějme husitům, a proti Židům. Jeho vlivem došlo k vypovídání Židů z mnoha měst ve Slezsku (Wroclaw, Svidnice, Strzegom, Jawor) a následně i na Moravě. v roce 1454 došlo k vypovězení Židů z Brna, Olomouce, Znojma a Uničova, v Uherském Hradišti byli „postoupeni“ městu a vyhnáni následně v roce 1514. Až do poloviny 19. století se pak neměli možnost v moravských

³⁹ - FIEDLER (1992, s.9 – 10). Zároveň však také prosazoval jejich konverzi: „*Kdyby Židé pracovali s křesťany na polích, v lesích, na vodách, v řemeslech a obchodě, spíše by se dali obrátit.*“ *Contra usuram* cit. in ČORNEJ (2000, s.424)

⁴⁰ - Židé se například zapojili do opevňování Vyšehradu v roce 1420. Nicméně impulsem k této solidaritě s husitskými obránci města zřejmě nebyly výlučně sympatie Židů k revolučnímu hnutí, jistou roli hrála jednak vnitřní soudržnost všech Pražanů proti vnějšímu nepříteli a jednak vědomí samotných Židů, že jsou těmi, kdo se nachází – spolu se skupinami obyvatel jako byli kněží či panny – v největším ohrožení.

⁴¹ - Respektive část židovského obyvatelstva raději zvolila smrt v plamenech než konverzi k husitství. ČORNEJ (2000, s.426)

⁴² - „*Zda během tohoto výbuchu zahynuli lidé, není možné říci. Svědectví Starých letopisů, přítakávající kladné odpovědi, je příliš pozdní.*“ ČORNEJ, P. *Pád Jana Želivského* in *Český časopis historický* 101, 2/2003. Praha: Historický ústav AV ČR, 2003. ISSN 0862-6111 (s.300)

⁴³ - ČECHURA (2000, s.315)

městech usadit. Obdobné osudy potkaly židovské obyvatelstvo i v některých českých městech. Kupříkladu v Mostě opustily židovské rodiny v důsledku nevraživosti spoluobčanů město v polovině 15. století a tento stav stvrdil král Jiří z Poděbrad listem z roku 1464, jímž zapovídal Židům pobyt v tomto městě „na věčné časy“.⁴⁴ i zjištěná atmosféra za vlády Vladislava Jagellonského, naplněná spory mezi šlechtou a městy, vedla k četným příkořím, jímž muselo židovské obyvatelstvo čelit. Král sice v roce 1499 vyhlásil svůj výhradní židovský regál a v roce 1501 vystavil listinu ujišťující Židy, „... že mohou pobývat v zemích koruny české na věčné časy a nikdo je nesmí vypovědět“⁴⁵, přesto docházelo i nadále k tomu, že Židé byli z vypovídání.⁴⁶

V tomto období se rovněž opět začaly množit pogromy, o něž se zpravidla zasloužila městská chudina. Můžeme se oprávněně domnívat, že téměř při každé bouři, která se zmocnila města, museli se obyvatelé místního ghetta obávat, že se stanou obětí loupeživého davu. „... všude tam, kde se na ulicích objevily ozbrojené houfy revoltujících měšťanů, probudily k akcím i zástupy chudiny, jež využívala neklidu a rozbíjí po svém. Nejčastěji se staly cílem útoků loupeživého davu židovské domy, kde útočníci počítali s tučnou kořistí. Nelze ovšem vyloučit, že se k tomuto drancování a krvavé řezi nejednou připojili i měšťané ...“⁴⁷ Tak tomu bylo například při pogromu v Praze v roce 1483 či v Českých Budějovicích v roce 1503. Obvykle se tak dělo – vzpomeňme na události roku 1389 – v období kolem velikonočních svátků, kdy kazatelé mohli v souvislosti s líčením Kristových muk vzbudit hněv a touhu po odplatě na Mojžíšově lidu. Pochopitelně svou, nemalou, roli hrála i touha obohatit se na úkor Židů. Pogrom té doby fungoval jako sociální ventil a snaha o to, odklonit pozornost chudiny mimo domy křesťanského patriciátu. Jen někdy se podařilo jeho doutnající zárodky uklidnit, jak tomu bylo například v roce 1514 v Praze. Důvody k tomuto pokusu o uklidnění však líčí soudobý letopisec Jan Celný zcela prozaicky: „*Kdyby byli židy*

⁴⁴ - SÝKOROVÁ, J. *Židé a Mostecko v průběhu staletí* in HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. *Židé v Čechách. Sborník ze semináře konaného v říjnu 2006 v Liberci*. 1.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86889-58-0 (s.115). Tito Židé našli zčásti útočiště v nedalekých Teplicích. K tomu také např. HELDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ (2007, s.216 – 217).

⁴⁵ - FIEDLER (1992, s.10)

⁴⁶ - v roce 1479 z Chebu, 1499 z Karlových Varů, 1504 z Plzně a Hostouně, 1506 znovu z Jihlavy a z Českých Budějovic, 1508 z Loun, 1517 z Chomutova, dále z Kadaně, Lokte a Českého Krumlova.

⁴⁷ - MACEK, J. *Jagellonský věk v českých zemích 3*. 1.vyd. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0629-X (s.299)

*zebrali, nenechali by kláštery a skrze to popudili by krále proti Praze. Udeřili by též i na sklepy kupecké ...*⁴⁸

S první polovinou 16. století dochází k růstu a expanzi židovských obcí, zejména té pražské. Mezi lety 1480 a 1520 byly prakticky zastavěny všechny volné prostory ve staroměstském ghettu a i v ostatních městských částech začala vznikat židovská sídliště. Odhaduje se, že mezi lety 1521 – 1544 došlo ke zdvojnásobení počtu židovského obyvatelstva v Praze.⁴⁹ v této době se rovněž začaly realizovat rozsáhlé stavební projekty veřejných staveb – v roce 1530 byly rozšířeny špitály u Staré a Staronové synagogy, pět let nato byla dokončena Pinkasova synagoga (stavitelem byl Aron Mešullam Hořovský⁵⁰) a v roce 1541 se začala budovat Židovská radnice.

O rozkvětu a progresivním rozvoji svědčí vznik první hebrejské tiskárny v Praze roku 1512, která „... pro svou kvalitu a umělecké inovace si brzy získala pověst, která neměla v židovském světě obdoby.“⁵¹ Prvním pražským hebrejským tiskem byla modlitební kniha *Silur* (1512) pro všední dny a šabat, z níž se do dnešní doby dochoval jen fragment. v roce 1514 následoval druhý tisk, na němž se již podílel Geršom ben Šelomo ha-Kohen, který později založil vlastní rodinnou knihtiskárnu⁵² a roku 1527 získal císařské privilegium k tisku hebrejských knih v Čechách. Patrně nejznámějším kusem této tiskárny je *Hagada* z roku 1526, jejíž dřevoryty a grafická úprava se staly předlohou pro mnohá hebrejská vydavatelství v Evropě.⁵³

⁴⁸ - SL č. 913 cit. in MACEK (1998, s.299)

⁴⁹ - KIEVAL (1992, s.27)

⁵⁰ - Rodina Hořovských (Horowitzů) dosáhla velkého společenského vlivu zejména na přelomu 15. a 16. století a udržovala si styky zejména na dvoře Ludvíka Jagellonského. Zmíněný Aron Mešullam Hořovský se rovněž zasloužil prostřednictvím svého ochránce, pražského purkrabího Lva z Rožmitálu, o to, že mohla alespoň část obyvatel ghetta v roce 1541 zůstat. (K tomu viz. níže) PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.86), PAŘÍK (1992, s.58)

⁵¹ - KIEVAL (1992, s.27)

⁵² - Produkce této knihtiskárny, která patřila rodině Gersondiů, byla označována signetem (značkou) s motivem žehnajících rukou, poněvadž byli příslušníky rodu *kohanim* (kněží) a motiv byl tedy odvozen od požehnání, které udělují kněží o svátcích. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.54 obr.43)

⁵³ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.52 – 53), PAŘÍK (1992, s.58)

2.3 Židé v českých zemích 16. – 18. století

Tento výše popsaný rozvoj pokračoval i za vlády Ferdinanda I., nového panovníka z rodu Habsburků. Ten v rámci svých snah o upevnění panovnické autority opět prosadil židovský regál a již rok po svém nástupu zřídil v Praze českou komoru, již podléhali i Židé. Nástup silného vladaře, který Židé vítali⁵⁴, byl ovšem také vykoupen jejich zvýšenou daňovou zátěží. Byla to zejména města, kdo naléhal na vypovězení židovského obyvatelstva coby nechtěné konkurence. Množila se nařčení obviňující Židy z tajného vyvážení stříbra ze země a z podvrtné spolupráce s Turky. Po rozsáhlém požáru, který zachvátil Malou Stranu v roce 1541 a z jehož založení byli Židé obviněni, se je Ferdinand I. rozhodl vypovědět z celého království. Vysídlování, které nastalo, se neobešlo bez loupeží a násilností a v Litoměřicích, Nymburku, Roudnici a Žatci došlo opětovně k pogromům. Císařův dvojaký přístup k této problematice se projevil jednak v tom, že vypovězení bylo dvakrát odloženo a navíc někteří jednotliví vyhnanci – jednalo se ale pouze o rodiny pražských Židů - se mohli na základě císařských glejtů vracet, resp. vykoupit se z vypovězení. v roce 1545 pak panovník všeobecným glejtem své původní rozhodnutí *de facto* odvolal, avšak v roce 1557 na žádost arcivévodý Ferdinanda židovské obyvatelstvo znovu vypověděl ze země.⁵⁵ Platnost rozhodnutí však byla opět odložena a byly také znovu vydány ochranné glejty jednotlivcům. Nakonec bylo nařízení zrušeno roku 1563 poté, kdy byl císař zbaven přísahy o vyhnání Židů papežem, a fakticky zrušeno bylo za Maxmiliána II. roku 1567.⁵⁶

S nástupem Maxmiliána II. tak nastalo uklidnění a doba skutečného rozkvětu zejména pražské židovské obce. Ve vzpomínaném roce 1567 potvrdil císař židovská privilegia a tento krok doplnil vydáním majestátu, který uvolňoval dosavadní omezení židovského obchodu a podnikání a zaručoval jim možnost usadit se v českých zemích – s výjimkou horních měst – natrvalo.

Následovalo období vlády Rudolfa II., skutečný „zlatý věk“ židovstva umocněný působením výrazných postav rabínů. Budeme-li hovořit o pražské židovské obci, pak

⁵⁴ - Své naděje, které do nového panovníka vkládali, ztělesnili ve slavnostním průvodu s praporem a Tórou, který vítal Ferdinanda I. v roce 1526 v místech dnešních pražských Vinohrad. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.94 obr.95)

⁵⁵ - Mezitím v roce 1551 vydal císař Ferdinand I. nařízení, podle něžž byli Židé povinni nosit na svrchním oděvu na levé straně prsou žlutý kruh.

⁵⁶ - FIEDLER (1992, s.11 – 12), KIEVAL (1992, s.27), PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.35 – 36)

v roce 1591 zde bylo napočítáno 150 domů a počet jejich obyvatel vzrostl mezi lety 1560 – 1600 nejméně šestkrát, na 6000 obyvatel, přičemž počet domů se téměř zdvojnásobil na 280.⁵⁷ Rudolf II. praktikoval v otázce židovské konzistentní politiku, jak ukazuje i výčet jeho rozhodnutí:

- 1577 – potvrdil privilegia daná obci dřívějšími panovníky (především Maxmiliánem II.)
- 1585 – potvrdil podřízenost Židů císařskému soudci
- 1593 – císař vzal židovskou obec v ochranu
- 1599 – osvobodil pražskou židovskou obec ode všech cel a mýt v Praze
- 1602 – opětovně vzal pražskou židovskou obec v císařskou ochranu

V rudolfinském období se v Praze pohybovala velice rozsáhlá židovská intelektuální elita. Jednou z nejvýznamnějších postav byl primas Židovského Města Mordechaj Maisel (1528 – 1601), dvorní Žid Rudolfa II., bankéř a provozovatel velkoobchodních kanceláří s drahými kovy, vlnou a tukem, v nichž „... bylo uloženo v hotových penězích, v klenotech ... a v dlužních úpisech takové jmění, že vzbuzovalo údiv i mezi nejbohatšími šlechtici a měšťany. i sám císař Rudolf patřil k Meyzlovým dlužníkům ...“⁵⁸ Mordechaj Maisel si tak získal i přízeň císaře, který mu udělil významná privilegia, mimo jiné právo svobodně obchodovat a volně odkázat svůj majetek nebo třeba právo jezdit po městě na koni jako šlechtici. Svě jmění užíval k mecenášskému financování veřejných staveb, vzdělání a sociální činnosti. S jeho jménem je spojena mimo jiné také stavba Židovské radnice, Vysoké synagogy, Maiselovy synagogy a pražské talmudské školy. „Po Maiselově smrti byl jeho majetek bez ohledu na vydané výsady zabaven ve prospěch státu.“⁵⁹

Za nejznámější a nejvýznamnější postavu židovské kultury 2. poloviny 16. století je považován Jehuda Leva ben Becalel (1525 – 1609), známý také jako rabi Löw

⁵⁷ - Odhady se rozcházejí mezi 6000 až 15000 usedlých obyvatel. K tomu VEČEŘOVÁ (2009, s.13), PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.66 – 67). Jiní autoři však udávají zcela jiné počty: „Pražská židovská obec vzrostla z několika tuctů obyvatel [! - pozn.aut.] v roce 1564 do roku 1600 na víc než tři tisíce ...“ KIEVAL (1992, s.27)

⁵⁸ - JANÁČEK, J. *Pád Rudolfa II.* 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1973 (s.131 – 132). Mordechaj Maisel tak například získal zvláštní povolení ke stavbě soukromé synagogy na jižním okraji ghetta.

⁵⁹ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.82). Právo volně odkázat svůj majetek – Mordechaj Maisel byl bezdětný – získal za finanční pomoc císaři v boji proti Turkům. Jeho majetek odhadovaný na půl milionu rýnských zlatých byl nakonec přesto zkonfiskován. PAŘÍK (1992, s.60)

či pod akronymem Maharal. Ten působil nejprve v letech 1553 – 1573 jako moravský zemský rabín v Mikulově a následně jako rektor pražské talmudské školy (ješivy) a od roku 1597 jako pražský vrchní rabín. Proslul zejména svou pedagogickou činností – dílo *Netivot olam (Stezky světa)* obsahuje jak pojednání o etice, tak i pedagogické teorie, kde se „... přimlouvá za takový přístup k talmudu, který by vyzvedával holý význam textu a podtrhoval jeho funkci jako pomůcky při výkladu mišny.“⁶⁰ Dále je znám také svými úvahami o postavení Izraele mezi národy světa⁶¹, o jeho charakterových rysech, o otázkách exilu a vykoupení.⁶²

Koncem 20. let 17. století následovalo české stavovské povstání, k němuž se židovská obec nepřipojila a tudíž zůstala také ušetřena následných perzekucí, jež se odehrály po porážce povstání. Císařská vojska, která po vyhrané bitvě na Bílé Hoře plenila Prahu, měla dokonce zákaz plenit ghetto. Nastoupivší Ferdinand II. pak jednak využil půjčky, kterou mu poskytla ve výši 24000 zlatých na válečné výdaje židovská obec, a jednak přistoupil i na zvýšení jejich ročních daní. Následně v roce 1623 potvrdil všechna dříve daná privilegia včetně volnosti obchodu (v podstatě povolení k neomezenému obchodnímu podnikání po celém království)⁶³ a osvobození od cel a mýt v Praze. v této době již mohli Židé bez omezení obchodovat se všemi druhy zboží a provozovat řemeslo.

Císař také udržoval styky s židovskými finančníky, jako například s Jakobem Baševim (1580 – 1634). Ten získal četná privilegia již za Rudolfa II. a Matyáše⁶⁴,

⁶⁰ - KIEVAL (1992, s.28) „... rozhodně odmítal tehdejší formální dialektickou metodu pipulu, kterou se vykládal talmud. ... Za nesmyslné považoval také studium talmudu nejmladšími žáky, dříve než se obeznámí se všemi texty bible a mišny.“ PAŘÍK (1992, s.64)

⁶¹ - POTOK, CH. *Putování. Dějiny Židů*. 1.vyd. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-425-1 (s.376) shrnuje učení rabi Löwa o postavení Izraele: „... vyhnanství Židů vedlo ke zhroucení vesmírného pořádku. Každý národ má mít vlastní zem a právo na svobodu. Rozptýlení a zotročení znamená odchylku od přirozeného řádu. Mesianistické vykoupení je nevyhnutelné, je to příkaz Boží vůle.“

⁶² - Tyto otázky zkoumá v dílech *Tiferet Jisrael (Krása Izraele)*, *Beer hagola (Studna vyhnanství)*, *Necach Jisrael (Věčnost Izraele)*, *Gevurot ha-šem (Mocné činy Boží)*. „Romantizující 19. století vztáhlo k osobě rabiho Löwa pověst o stvoření umělé bytosti – Golema.“ PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.43)

⁶³ - Tyto výsady ale obdrželi od Ferdinanda II. až poté, co se dohodli s jeho českou komorou na skokovém zvýšení kontribucí na 40000 rýnských zlatých z Čech a 12000 z Moravy. FIEDLER (1992, s.14)

⁶⁴ - Dá se říci, že po Mordechaji Maiselovi byl „druhým mužem“ finančního světa pražské židovské obce a po jeho smrti se přirozeně stal „tím prvním“.

například právo svobodného obchodu či právo pohybu bez židovského označení, stejně jako hodnost dvorního Žida. Specializoval se na odbyt vytěženého stříbra, a jako první Žid v habsburské říši byl za své zásluhy roku 1622 povýšen do šlechtického stavu s přídomkem z Treuenberka.⁶⁵ Poté se stal členem mincovního konsorcia, které mělo monopol na ražbu mince a nákup neraženého stříbra. „*Pražské židovské obci se za pomoci Baševihho a Lichtenštejna [předseda mincovního konsorcia – pozn.aut.] podařilo získat přes protesty staroměstských měšťanů 39 nových domů a dosáhnout tak dosud největšího rozšíření ghetta.*“⁶⁶ Koncem 30. let ale přestal císař Baševihho podporovat a dokonce jej v roce 1631 uvěznil a jeho majetek zkonfiskoval. On sám pak po zbylé tři roky života pracoval v Jičíně pro Albrechta z Valdštejna a po jeho vraždě sám brzy zemřel.

Do této doby spadá rovněž ojedinělý pokus úřadů z roku 1630, kdy ve snaze o hromadnou katechezi bylo všem Židům nařízena povinná účast na katolických kázáních. Tento krok se však neseťkal s úspěchem.

Nový císař Ferdinand III. dále pokračoval v politice svého otce a ve 40. letech 17. století tak nadále rostl počet židovského obyvatelstva v Čechách i na Moravě jak na venkově tak i v menších městech. Při prvním úředním sčítání Židů v Praze (1638) bylo zaznamenáno 7815 příslušníků tohoto etnika ve všech pražských městech.⁶⁷ v roce 1648 se pražští Židé v rámci končící třicetileté války zúčastnili obrany Starého Města proti Švédům jak finančně tak i při samotné obraně, za což udělil pražské obci císař právo užívat vlastní znak – šesticípou Davidovu hvězdu se švédskou helmicí⁶⁸ - s právem vyvěšovat jej na všech veřejných budovách Židovského Města.

V roce 1648 byl vydán *Židovský patent*, jímž byla bývalá práva a privilegia Židů poněkud okleštěna.⁶⁹

- mohli zůstat ve všech královským městech a panstvích (nikoli tedy všude), kde odedávna žili
- mohli provozovat veškerá řemesla a obchod a mít své krámy a stánky, nesměli však zaměstnávat křesťanské tovaryše⁷⁰

⁶⁵ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.86 obr.84)

⁶⁶ - FIEDLER (1992, s.13)

⁶⁷ - KIEVAL (1992, s.31)

⁶⁸ - PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.67 obr. 60, s.92 obr.93), PAŘÍK (1992, s.65 obr.51)

⁶⁹ - Podle FIEDLER (1992, s. 14), KIEVAL (1992, s.33), PAŘÍK (1992, s.67), HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ (2007, s.220 – 221).

- židovští kupci mohli obchodovat na všech jarmarcích v království, ale řemeslníci směli prodávat své zboží jen v Židovském Městě nebo na bleších trzích
- úroky z půjček byly sníženy na 6% a výběr zástav podléhal značným omezením

V souvislosti s děním ve střední a jihovýchodní Evropě v polovině 17. století docházelo k růstu počtu obyvatel židovských obcí – přicházeli uprchlíci z Polska a západní Ukrajiny v důsledku protizidovských pogromů za povstání B. Chmelnického (1648 – 1649), z Uher a Polska po vypuknutí války s Turky (1663 – 1664) a také z Vídně, odkud byli Židé vypovězeni v roce 1670. Na druhou stranu však pomalu končila doba těsného sepětí židovského obyvatelstva s císařskou komorou, které fungovalo v předchozí době zejména díky potřebám, které měli císařové v souvislosti s občanskou válkou. „*Leopold I., Josef I. a Karel VI. měli jiné starosti, ke kterým patřilo ohrožení Vídně Turky. Na rozdíl od svých předchůdců dospěli k názoru, že přítomnost Židů v monarchii je spíše nevýhodou než přínosem.*“⁷¹ v rámci těchto tendencí bylo například roku 1670 nahrazeno „tradiční“ židovské znamení novým – žlutým nebo zeleným okružím⁷² - které museli nosit muži i ženy již od 12 let.

Následovala série pohrom, které citelně zasáhly zejména městské obyvatelstvo, Židy nevyjímaje. Nejprve zachvátil české země mor v roce 1680, jemuž jen v pražském ghettu padlo za obětí asi 3500 obyvatel a v roce 1689 následoval velký požár, který vypukl 21. června na Starém Městě pražském. Tehdy vyhořelo v Židovském Městě 318 domů, 11 synagog a 150 obyvatel zahynulo.⁷³ v roce 1694 se pak odehrál v Praze proces

⁷⁰ - „*Když [Židé – pozn.aut.] v počátcích novověku ztratili výlučnou funkci peněžníků, stal se hlavní oblastí jejich působnosti obchod. Byli v něm velmi úspěšní a větší pružností a přizpůsobivostí rychle vytlačovali měšťanské kupce. Nelpěli na cechovních výsadách a privilegiích, na společenských předsudcích, neukládali kapitál do nemovitostí, ale investovali jej téměř výhradně do finančních operací ...stali se významnými a někdy i výhradními odběrateli zboží vyrobeného v rámci velkostatku a dodavateli zboží určeného k uspokojování potřeb feudálů.*“ MAUR, E. *Urbanizace před urbanizací* in HORSKÁ, P – MAUR, E. – MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3 (s.107)

⁷¹ - KIEVAL (1992, s.33). PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.12) užívají termínu „*úřední antisemitismus*“.

⁷² - Jednalo se totiž o v té době již staromódní a směšný prvek. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.28)

⁷³ - FIEDLER (1992, s.14)

s údajnými vrahy dvanáctiletého konvertity Šimona Ábelese.⁷⁴ Přes sérii těchto nepříznivých událostí rostl nadále počet obyvatel po požáru znovuobnoveného ghetta a na konci 17. století je jejich počet odhadován na 11 500, takže „... *se Praha mohla chlubit jednou z největších obcí své doby v Evropě (s výjimkou Amsterodamu a Soluně)*.“⁷⁵ Rovněž počet venkovského obyvatelstva, ačkoli zde se pohybujeme spíše ve sféře odhadů, vzrostl a na konci století lze uvažovat o tom, že až dvě třetiny celkového počtu Židů v českých zemích tvořili usedlí na venkově. S tímto nárůstem souvisí i snaha mimopražských židovských obcí získat správní nezávislost, která byla demonstrována v roce 1659 uznáním tzv. *Zemského židovstva (Böhmische Landesjudenschaft*, tedy mimopražských Židů) jako samostatné správní jednotky s vlastní reprezentací, jejímž prvním rabínem se stal Aron Spira Wedeles (1600 – 1679). Významnou postavou této doby je nejprve moravský zemský rabín a později hlavní rabín jak pražský tak *Zemského židovstva* David ben Abraham Oppenheimer (1664 – 1736). David Oppenheimer se těšil velké úctě nejen v českých zemích, o čemž svědčí mimo jiné jednak označení *nasi Erec Jisrael (kníže země izraelské)* a jednak pověření, aby organizoval finanční podporu pro jeruzalémskou aškenázskou komunitu. Byl rovněž sběratelem hebraik – jeho sbírka čítala na 6000 tisků a 1000 rukopisů, dnes je součástí oxfordské *Bodleian Library*.

2.4 Familiantské zákony, tereziánské a josefínské reformy

Císař Karel VI. nechal v roce 1724 provést první podrobný soupis obyvatel židovských obcí v českých zemích a v roce 1729 obdobný soupis pro Prahu.⁷⁶ Z této doby tedy pochází první úplná a přesná informace o stavu židovského etnika v českých zemích, která udává že:⁷⁷

⁷⁴ - K tomu např. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.33 – 35). Celý proces se odehrál v režii jezuitů a ti rovněž v této době realizovali kampaň, v níž nabádali dospívající Židy k útěku od rodičů a konverzi.

⁷⁵ - FIEDLER (1992, s.15)

⁷⁶ - Tyto soupisy byly výsledkem činnosti komise ustavené roku 1714, jejímž úkolem bylo zmapovat nárůst židovského obyvatelstva a přijmout žádoucí opatření. VESELÁ, I. – MAREK, J. – SKALICKÝ, K. *Úvod* [online].c 2009 [cit. 2011/03/03]. *Dostupné z:* <http://jidrich.wz.cz/zide/prachen_uvod.pdf> (s.1)

⁷⁷ - Podle FIEDLER (1992, s.17)

- mimo Prahu žilo v českých zemích 30 000 Židů ve 168 městech a 672 vesnicích, z čehož 19% rodin provozovalo řemeslo a 13% bylo nájemci různých provozů (lihovary, vinopalny, koželužny, povoznictví)
- v Praze bylo 10 500 osob židovského původu (2335 rodin), a z celkového počtu výdělečně činných bylo 30% řemeslníků
- pro Moravu je udáván počet 20 000 židovských obyvatel

Toto sčítání bylo provedeno v souvislosti s vydání tzv. *familiantských zákonů* (*Familiantengesetze*), jejichž cílem bylo jednak stvrdit stávající stav a jednak omezit pohyb a ekonomické aktivity židovského obyvatelstva, přičemž by ale byla udržena stávající úroveň daňových příjmů. Tyto zákony pevně stanovovaly počet židovských rodin na 8541 v Čechách a 5106 na Moravě. Dále bylo stanoveno, že pouze jeden syn z každé domácnosti má právo oženit se a založit rodinu - zpravidla se jednalo o nejstaršího syna, který byl evidován jako *familiant*. „*Rodiny, které měly pouze dcery, byly považovány za vymřelé a druhorození synové, pokud se chtěli oženit, se museli vystěhovat ze země.*“⁷⁸ Tyto zákony byly ještě v roce 1726 následovány tzv. *translokačním reskriptem*, jímž bylo stanoveno, že židovské obyvatelstvo ve městech a vesnicích musí být soustředěno do uzavřených sídlišť. Tyto zákony platily až do revoluce roku 1848.

Familiantské zákony měly značný vliv na vývoj židovského osídlení v českých zemích. Jedním z důsledků byla zvýšená míra emigrace, dále skutečnost, že se Židé ženili v pozdějším věku, a za třetí nárůst rozptýlení židovského osídlení na venkově. Posledně zmíněná skutečnost souvisela se snahou Židů obejít *familiantské zákony* tím, že se více rozptýlili po venkově. Další sčítání v roce 1849 ukázalo, že pouze asi 10% míst, kde bylo usídleno židovské obyvatelstvo, tvořily celé obce s více než 10 rodinami a synagogou. Zbytek, tedy 90%, byly tak malé, že nebyly ani schopny shromáždit *minjan* k modlitbě o sabatu a svátcích.⁷⁹ Přes platnost zákonů tak v během půlstoletí do poloviny 19. století vzrostlo židovské etnikum v Čechách téměř dvojnásobně a na Moravě o dvě třetiny.⁸⁰

⁷⁸ - FIEDLER (1992, s.18)

⁷⁹ - *Minjan* označuje nejmenší počet alespoň 10 dospělých mužů potřebných pro vykonání veřejné bohoslužby.

⁸⁰ - Konkrétně z 42 000 ve 20. letech na 75 000 v 50. letech v Čechách a z 25 000 na 38 000 na Moravě. KIEVAL (1992, s.34)

Nástup Marie Terezie poznamenaný slezskými válkami opět podstatně změnil postavení židovstva v českých zemích. Židé, zejména pražští, byli nařčeni z podpory Pruska při obsazení Prahy v roce 1744 a dekretem z prosince 1744 nařizovala tudíž císařovna jejich vykázaní z Prahy a následně z celých Čech s tím, že dokud si neurovnají své obchodní záležitosti, mohou se ještě zdržovat na venkově. v lednu 1745 byli vypovězeni rovněž z Moravy a Slezska. Ačkoli tyto výnosy byly považovány za brutální a obvinění ze špionáže za neopodstatněné zejména v mezinárodních kruzích – vyslanci Anglie, Dánska, Nizozemí a Turecka proti takovému postupu protestovali – císařovna byla neoblomná a lhůtu k opuštění Prahy pouze s ohledem na krutou zimu prodloužila do března 1745. Židé se tedy podle výnosu rozptýlili po celé zemi, kde to jen bylo možné, a teprve v květnu jim bylo povoleno zůstat v zemi i nadále a vypovězení bylo znovu potvrzeno na jaře následujícího roku 1746. „*V Praze začal být nepřítomnost židovského obyvatelstva brzy pocítována v obchodě i řemeslech, která neměla odbyť ani suroviny pro výrobu, takže docházelo ke zdražení a poklesu daní.*“⁸¹ Teprve v důsledku těchto okolností a pod tlakem jak zástupců jednotlivých cechů, tak městské rady a české komory Marie Terezie v červenci 1748 vydala povolení k pobytu Židům na 10 let, ovšem zavedla tzv. *toleranční daň*, která představovala desetinásobek daní z roku 1723.⁸² Do října 1749 se tak do Prahy mohlo vrátit 6000 osob. v této době (1749) byl rovněž zrušen titul zemského rabína a stát rozhodl uznávat jako hlavu českého židovstva vrchního pražského rabína, zatímco samotní Židé se dále cítili rozdělení na obec pražskou a ostatní Čechy.

V roce 1750 Marie Terezie svým výnosem nahradila židovské znamení okružím novým znamením. Mladí neženatí muži nosili na pravém rameni žlutý soukenný proužek, ženy takovýto proužek připínaly k pokrývce hlavy. Ženatí muži nosili buď tentýž proužek nebo plnovous. Tak tomu bylo v Praze i na venkově až do josefínských reforem.

S nástupem Josefa II. můžeme hovořit o pozvolném nastartování emancipačního procesu, jenž se nesl v duchu zrušení politické autonomie a společenské výlučnosti židovstva a který vyvrcholil a skončil stržením posledních ekonomických bariér této skupiny obyvatel v 60. letech 19. století. Tyto změny se počaly vydáním *tolerančního*

⁸¹ - FIEDLER (1992, s.19)

⁸² - 204 000 zlatých ročně, pravidelně každých 5 let zvyšovaných až do částky 300 000. FIEDLER (1992, s.19)

patentu v říjnu 1781 v Čechách a v únoru 1782 na Moravě. Judaismus byl formálně zrovnoprávněn s ostatními konfesemi a bylo zrušena povinnost nosit zvláštní židovské znamení. Židovským studentům bylo povoleno navštěvovat všechny druhy vyšších škol a rovněž bylo podporováno zakládání škol při větších židovských obcích, takže již v roce 1786 máme zaznamenáno 25 nově zřízených židovských škol s 559 žáky.⁸³ Roku 1784 byla zřízena pětičlenná duchovní rada v čele s pražským rabínem coby jednotná církevní správa židovských obcí.

V rámci snah o germanizaci (němčina se stala vyučovacím a úředním jazykem) pak bylo v roce 1787 nařízeno, aby Židé přijali německá osobní jména a příjmení. Tyto reformy, stejně jako řada dalších dílčích – například zrušení vlastního židovského soudu v roce 1783 a podřízení Židů všeobecnému veřejnému soudnictví či povinnost sloužit v rakouské armádě zavedená v roce 1788 – měly vést k tomu, aby se Židé staly „užitečnými obyvateli státu“, respektive aby se více zařadili do „civilní“ společnosti. Proto také císař povolil Židům věnovat se jakémukoli řemeslu či obchodu a zejména je vybízel k zakládání továren. Snahy Josefa II. můžeme spolu s Kievalem charakterizovat tak, že „*V situaci, která tu vznikla, měli Židé získat vztah ke státu a ke společnosti jakožto jednotlivci, jejichž právní postavení, vyplývající ze zákona, není odvozeno od korporativní identity.*“⁸⁴ Dlužno však podotknout, že soubor těchto reforem se nijak nedotkl platnosti *familantských zákonů* Marie Terezie. Zmíněné reformy pak shrnul v jedno *Židovský systemální patent* z roku 1797.

Poté, co židovskou agendu přebralo gubernium, byly rovněž vyhotoveny podrobné soupisy židovského obyvatelstva v českých zemích. Za nejúplnější můžeme považovat soupis z let 1793 – 1794, který zahrnoval i pražské židovské obyvatelstvo. Nakonec byly k 20. červnu 1794 vyhotoveny přehledy, v nichž je uvedeno v celých Čechách celkově 8544 židovských rodin, z toho 1470 v Praze.⁸⁵

V této době se rovněž objevují mezi židovskými učenci stoupenci josefinismu a osvícenství (*haskala*), jako například Herz Homberg (1749 – 1841) či Peter Beer (1758 – 1838), kteří usilovali o zavedení všeobecného vzdělávání a náboženských

⁸³ - FIEDLER (1992, s.20)

⁸⁴ - KIEVAL (1992, s.40). Za tímto účelem bylo rovněž například nařízeno, aby židovské děti navštěvovaly povinně německé základní školy (v místech, kde nebyly založeny školy židovské, na nichž se také vyučovalo německy), lépe řečeno - jejich ukončení bylo nutné k uzavření manželství.

⁸⁵ - VESELÁ – MAREK – SKALICKÝ (2009, s.3)

reforem a dostávali se tak do střetu s ortodoxním judaismem.⁸⁶ Do této doby rovněž spadá působení jednoho ze zakladatelů judaistiky, pražského vrchního rabína Šelomo Jehudy Rapaporta ze Lvova (1790 – 1867), který zkoumal historicko-kritickou metodou málo probádané talmudské období židovských dějin.

2.5 Postavení židovského etnika v 19. století

V 1. polovině 19. století shledáváme postavení židovského etnika v českých zemích poměrně komplikované s ohledem na nejasně vymezené jazykové a etnické hranice. „... rychlá kulturní asimilace Židů, nedoprovázená jakýmkoli významnými politickými změnami, vznik národnostního hnutí střední třídy a dlouholetá slabost habsburské politické kultury – velice komplikovaly židovské snahy o možnost pohybu, získání postavení a o integraci.“⁸⁷ Židé tak v tomto ohledu stáli před dilematem – prohloubit trend nastolený asimilací s německy mluvícím etnikem již v 18. století či se připojit k českému „zápasu“. Někteří židovští intelektuálové publikovali svá díla v češtině či přispívali do časopisů zaměřených na východoevropské lidové kultury (*Ost und West*). Následující vývoj směřoval k řešení situace prvně jmenovaným způsobem.

V roce 1844 propukly v Praze nepokoje v průmyslových závodech, které byly namířeny i proti Židům, a v revolučním roce 1848, když v Praze opět propukly násilnosti, byly znovu namířeny proti židovským podnikům i příbytkům. Tyto protizidovsky namířené nepokoje souvisely i s vydáním ústavy 1848, již byla uzákoněna rovnoprávnost Židů s ostatním obyvatelstvem. v roce 1849 byly *de facto* zrušeny *familiantské zákony a translokační reskript*, tudíž se Židé mohli jak svobodně stěhovat a usazovat, tak i uzavírat sňatky.⁸⁸ Následně bylo v roce 1852 povoleno svobodné nabývání domovního majetku a v roce 1859 potvrdila vláda Židům právo na vlastnictví

⁸⁶ - „Cílem osvícenců bylo přetvořit v souladu se změněnými sociálními podmínkami kulturní život v židovských obcích a výchovou napomoci k uskutečnění židovské emancipace. Kladli proto důraz na rozvoj světského školství ... Proti *Juden-deutsch*, staršímu jazyku středoevropských Židů, prosazovali čistou spisovnou němčinu, ale současně podporovali studium klasické hebrejštiny, v níž tvořili a vydávali vlastní díla ...“ FRANKOVÁ, A. a kol. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě II.* 1.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-85608-96-0 (s.12 – 14)

⁸⁷ - KIEVAL (1992, s.44)

⁸⁸ - *Ústava rakouské říše* z 4. března 1849, III, §25: „Svobodné stěhování se osoby v mezích říšských nemá obmezení žádného.“ VESELÝ (2003, s.219)

půdy. Nastalé změny byly definitivně kodifikovány Ústavou z roku 1867. Nepřátelství Čechů a rakousko-německý liberalismus spolu s již nastoupenou asimilací vedl nakonec tedy k tomu, že si Židé zcela přisvojili německý jazyk a kulturu. Tento trend pak trval až do 80. let 19. století.

V souvislosti se zrušením ghett a familiantských zákonů došlo také k výrazným demografickým změnám – židovské rodiny postupně opouštěly původní ghetta a usazovaly se v menších městečkách a vesnicích, takže v roce 1872 dosáhl počet židovských obcí 327. Následně však nastává trend opačný a židovské obyvatelstvo se stěhuje zpátky do měst, takže v roce 1890 žilo v Čechách 94 529 a na Moravě 45 324 Židů ale jen ve 197 resp. 50 náboženských obcích.⁸⁹ Tito nově se přistěhovavší pak byli většinou semknuti spíše s českým kulturním prostředím (to souvisí s růstem významu českého národa na poli kulturním, politickém i ekonomickém)⁹⁰ a tak znovu nabrala na obrátkách snaha o česko-židovskou asimilaci.

Tato snaha vedla v roce 1876 k založení *Spolku českých akademiků-židů* a v roce 1884 ke vzniku spolku *Or tomid (Věčné světlo)*, který se zabýval pěstováním bohoslužby v českém a hebrejském jazyce. v roce 1893 pak byla založena *Národní jednota českožidovská*, která rovněž vydávala čtrnáctideník *Českožidovské listy*. Paralelně s tímto vývojem se setkáváme jednak se stále spíše německy orientovanými Židy⁹¹, jednak se skupinou zejména univerzitních studentů (sionistický spolek *Bar Kochba*), kteří usilovali o obnovu původní židovské kultury respektive o její modernizaci tak, aby odpovídala kontextu mnohonárodnostní habsburské monarchie.

S koncem 19. a počátkem 20. století vrcholil rovněž demografický posun od převážně venkovského k výrazně městskému charakteru židovstva. v roce 1910 tak 70% Židů žilo ve městech a plná třetina všech Židů usedlých v Čechách v Praze.⁹² v této době bylo rovněž rozhodnuto přičlenit Židovské Město do svazku pražských měst a tak

⁸⁹ - FIEDLER (1992, s.21)

⁹⁰ - FRANKOVÁ a kol. (2005, s.28)

⁹¹ - Koncem 19. století se hlásila k češtině jako obcovací řeči více jak polovina židovského obyvatelstva Čech, zbytek tvořili německy mluvící Židé. FIEDLER (1992, s.22) Vzpomeňme pražskou německou židovskou literaturu (F. Kafka, M. Brod, F. Werfel, O. Baum a další). „Židovská spoluúčast jak na českém národním hnutí, tak v moderní německé literatuře, stejně jako úsilí o obnovu vlastních židovských kulturních tradic se vyznačovaly snahou vytvořit širší oblast porozumění a vzájemné spolupráce při zachování etnické, náboženské a jazykové různorodosti ...“ FIEDLER (1992, s.23)

⁹² - KIEVAL (1992, s.48)

se v roce 1861 stalo pátou pražskou čtvrtí, nazvanou na paměť Josefa II. Josefov. Vzhledem k tomu, že se bohatší Židé začali stěhovat i do jiných částí města, zůstalo původní ghetto čtvrtí spíše chudinskou (a to bez rozdílu vyznání), kterou se stále méně dařilo udržet v provozuschopném stavu. Přelidněnost a špatná kanalizace si vybíraly daň v podobě epidemií a vysoké úmrtnosti. Nakonec pražský magistrát rozhodl o tzv. asanaci a v roce 1895 bylo započato vykupování pozemků, o dva roky později se začalo bourat. Nová zástavba začala růst na počátku 20. století. Asanace se setkala s odporem, ovšem nikoli ze strany původních obyvatel ghetta, ale ze strany české kulturní veřejnosti.⁹³ S projektem asanace souvisí i snaha o záchranu památek z několika zbořených synagog, jež dala v roce 1906 vzniknout Židovskému muzeu.

V říjnu 1918 se pak českožidovské i sionistické hnutí s elánem angažovalo v novém poválečném uspořádání Československa: „*Oba židovské tábory však v duchu wilsonovské demokracie a pod vlivem Tomáše G. Masaryka považovaly sjednocení Čechů a Slováků za odpověď na své vlastní představy o budoucnosti.*“⁹⁴

2.6 Období 1918 – 1938

Židé v rámci nově vzniklého Československa byli loajální s republikou i jejím prezidentem a záhy ze zapojili do politického, ekonomického, kulturního i společenského života tak, že ačkoli tvořili asi 2,5% obyvatel státu⁹⁵, jejich role byla neúměrně významnější. Židovskému etniku bylo v Československu jako ve vůbec prvním státě umožněno přihlásit se ke své národnosti, aniž by museli dokazovat znalost

⁹³ - „Židé jako celek se proti asanaci místa, které pro ně bylo symbolem ještě nedávno nerovnoprávného postavení, nijak nebránili. ... Nová zástavba se stala od té doby často kritizovaným příkladem necitlivého přístupu k historickým památkám. Pražské Židovské Město mělo kdysi přes 300 domů, 31 ulic, několik malých náměstí a řadu průchodů a chodeb, spojujících domy a dvorky navzájem. Dnes stojí na stejném místě pouze 83 domů v 10 ulicích, které značně převyšují dřívější zástavbu a na rozdíl od její rozmanitosti vytvářejí velké, neprůchodné bloky.“ PAŘÍK (1992, s.71)

⁹⁴ KIEVAL (1992, s. 50)

⁹⁵ - Celkový počet židovského obyvatelstva byl 356 830, přičemž v Čechách a na Moravě to bylo 117 551 (polovina z nich v Praze), tedy asi 1% obyvatel. ROTHKIRCHENOVÁ, L. *Československé Židovstvo: Vzestup a úpadek (1918 – 1938)* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1 (s.107 - 108)

jidiš či hebrejštiny nebo být členy některé z židovských náboženských obcí.⁹⁶ Podstatnou změnou bylo mimo jiné to, že Židé se mohli angažovat v politice a tohoto svého práva plně využili, přičemž ve volbách roku 1929 zasedli první dva představitelé Židovské strany do Parlamentu. Sám prezident T. G. Masaryk otevřeně podporoval sionismus⁹⁷ a v Československu byly uspořádány hned tři kongresy (1921, 1923, 1933), zabývající se tímto tématem.

Co se týče oblasti vzdělávání, tvořili židovští studenti asi 18% všech univerzitních studentů⁹⁸, přičemž část z nich tvořili příšedší z Polska a Maďarska, kde byl na univerzitách uplatňován *numerus clausus*. v roce 1928 pak byla v Praze založena *Společnost pro dějiny Židů Československé republiky*. Židovští vzdělanci se stávali profesory na univerzitě, mnozí z této generace Židovstva rovněž získali na vědeckém či kulturním poli světovou proslulost – například S. Freud, G. Mahler či F. Kafka.⁹⁹ Většina židovských obyvatel Československa patřila ke střední či vyšší sociální vrstvě¹⁰⁰, což rovněž nebylo v evropském kontextu tak obvyklé.

V důsledku nástupu nacismu v Německu a následného anšlusu Rakouska stoupl počet židovského obyvatelstva v Čechách asi o 5000 souvěrců.¹⁰¹ Podepsáním Mnichovské dohody a následnou vídeňskou arbitráží se pronikavě změnila situace Židů zejména v pohraničí. Velká města, jako byla Praha, Brno, Olomouc či Ostrava, přijala na 17 000 židovských uprchlíků ze Sudet.

⁹⁶ - ČAPKOVÁ, K. *Uznání židovské národnosti v Československu 1918 – 1938* in *Český časopis historický* 102, 1/2004. Praha: Historický ústav AV ČR, 2003. ISSN 0862-6111 (s.77)

⁹⁷ - „Zvláště během první světové války a po ní se Masaryk netajil tím, že mu je sionistické hnutí mnohem bližší než tehdejší hnutí českožidovské.“ ČAPKOVÁ (2004, s.84 – 85) Stejně se podporou sionismu netajil např. filosof E. Rádl.

⁹⁸ - ROTHKIRCHENOVÁ (1992, s.111)

⁹⁹ - S ohledem na rozsah této práce se nebudeme jednotlivým osobnostem kulturního a politického života 20. a 30. let věnovat podrobněji. K tomu např. FISCHL, V. *Židovský přínos kulturnímu životu Československa* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1 (s.117 – 125), FRANKOVÁ a kol. (2005, s.41 – 51)

¹⁰⁰ - ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé?* 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-695-9 (s.17)

¹⁰¹ ¹⁰¹ - FIEDLER (1992, s.23)

3. Historie židovské etnika na Strakonicku

3.1 Počátky židovského osídlení ve Strakonících

Jak jsme již zmínili výše, pro počátky židovského osídlení v českých zemích máme pouze kusé zprávy a s výjimkou několika málo lokalit¹⁰² jejich existenci nemůžeme před husitskými válkami doložit vůbec. Pokud jde o osídlení Strakonicka Mojžíšovými lidmi, pak nejstarší zpráva pochází z roku 1482 v řadě strakonických krejčích, kde se uvádí, že „... Židé nesmí být vyučováni řemeslu krejčovskému, jak tomu chtějí“¹⁰³. Můžeme tedy předpokládat, že židovské osídlení ve městě již v té době existovalo a že Židé aspirovali na podíl v řemeslné výrobě. Vznik tohoto osídlení lze zřejmě spojovat s pogromy a vysídlováním Židů, k nimž v 15. století docházelo v některých městech, zejména za vlády Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellonského.

Další zmínka pochází z roku 1504, kdy ve *Starých letopisech českých* čteme: „Téhož roku, v pátek před Třemi králi, byli ve Strakonících upáleni dva Židé, oba bratři, a před nimi jejich matka také Židovka, a to proto, že zabili děťátko a nachytali si jeho krev.“¹⁰⁴ Podezřelí byli podrobeni útrpnému výslechu, při němž se přiznali a oba byli spáleni u hřbitova sv. Václava. Podle pověsti pak byla v místě popravy zasazena lípa: „V r. 1509 [zde se jedná o chybu autora, neboť popisuje událost, která se stala roku 1504 – pozn.aut.] byli ve St. 2 židé chyceni a souzeni, že křesťanského hocha umučili, hlavou dolů jej pověsivše a silně pobodavše, krev z něho čerpali. Při mučení se prý přiznali. Přes to, že královská komora za odsouzení se přimlouvala, velkopřevor ... nepovolil a rozsudek byl vykonán, delikventi byli nad hřbitovem sv. Václava spáleni.“¹⁰⁵ Spíše než o přimluvy ze strany královské komory, jak uvádí J. Havrda, můžeme uvažovat o sporu, který spočíval v tom, že velkopřevor Jan ze Švamberka si osoboval

¹⁰² - Praha, Příbram, Kolín, Čáslav, Humpolec, Kouřim (zanikla 1338), Náchod, Broumov, České Budějovice, Český Krumlov, Rožmberk, Písek, Strážov, Domažlice, Plzeň, Kynžvart, Bečov, Kynšperk, Kadaň, Chomutov, Most, Teplice, Litoměřice, Cheb. Na Moravě pak se jednalo o Břeclav, Brno, Uherské Hradiště, Strážnici, Slavkov, Třebíč, Jemnici, Jihlavu, Boskovice, Olomouc, Kroměříž a Nový Jičín. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.72 – 73), FIEDLER (1992), VEČEŘOVÁ (1999)

¹⁰³ - KOTLÁROVÁ, S. *Strakoničtí Židé in Strakonice. Kapitoly z historie*. 1.vyd. Strakonice: město Strakonice, 2002. ISBN 80-238-7889-1 (s.107) s odkazem na SokA Strakonice, cechy, a 4/4.

¹⁰⁴ - PORÁK, J. a kol. *Ze starých letopisů českých*. 1.vyd. Praha: Svoboda, 1980 (s.283)

¹⁰⁵ - HAVRDA, J. *Dějiny židů v Strakonících in GOLD, H. Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. 1.vyd. Brno a Praha: 1934 (s.613)

právo potrestat Židy bez ohledu na královský židovský regál. v této době byli totiž majiteli strakonického panství i města Strakonice johanité (velkopřevor zde tedy figuroval jako vrchnost), kteří z tohoto města učinili již během husitských válek centrum osazení řádu v zemích Koruny české.

Pokud jde o lokalitu, kde Židé ve Strakonících sídlili, pak se nejspíše uvažuje o předměstí Bezděkov, východně a jihovýchodně od strakonického hradu, ale ojediněle mohli obývat i jiné části města. Tento předpoklad vychází z pozdější existence ghetta v těchto místech.

3.2 Židovské osídlení ve vrcholném středověku a na počátku novověku ve Strakonících a okolí

Po období celého vrcholného středověku rovněž nemáme, stejně jako v případě samotných Strakonice, ani v případě okolních obcí a městeček, dostatek informací k tomu, aby bylo možno rekonstruovat byť jen v základních obrysech strukturu židovského osídlení. Naše představy se omezují jen na kusé informace, týkající se téměř výlučně osudů jednotlivců.

Nejstarší dochovaná zpráva, již je možno přesně datovat a spojit s židovským etnikem, pochází z roku 1406, kdy Mikuláš Žídek daroval sukno po místní chudé ve Vodňanech.¹⁰⁶ Další zprávy týkající se Vodňanských Židů pochází z počátku 16. století a týká se rodiny Isaiáše a jeho syna Abrahama, kteří měli ve městě své domy a zabývali se půjčováním na úrok. Před rokem 1524 se pak ve Vodňanech usadil Žid jménem Jakub¹⁰⁷. o rok později si koupil nárožní dům směrem k Písecké bráně. „*Město si kladlo mnoho podmínek, než jim povolilo se usadit. Například zakázalo prodávat kradené*

¹⁰⁶ - LOUŽENSKÝ, J. *Z historie židovské komunity ve Vodňanech do poloviny 19. století* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7 (s.104). S ohledem na jméno se mohlo jednat o pokřtěného Žida.

¹⁰⁷ - „... kterému sice bylo povoleno provozovat blíže neurčenou živnost, ale bylo mu zakázáno půjčovat peníze na lichvářský úrok, kupovat kradené věci a půjčovat na zástavu.“ LOUŽENSKÝ (2002, s.104)

zboží, lichvu, přijímat zástavu a hostění potulných židů a přikázalo obci platit 2 kopy grošů ročně.“¹⁰⁸

Poslední relace spojené s Židy ve Vodňanech na přelomu středověku a novověku se váží k výnosu, jímž byly Židé v roce 1541 vypovězeni z království.¹⁰⁹ v důsledku toho byl vzpomínán Žid Jakub z města vypovězen a v roce 1544 bylo do městské knihy zaznamenáno usnesení, že „... *na věky věkův žid nemá býti přijat do města Vodňan, pro způsob privilegium proti židům daného městu od Jeho královské Milosti krále Ferdinanda.*“¹¹⁰ i pozdějším snahám Židů se ve Vodňanech usadit se měšťané bránili¹¹¹ a tak až do třicetileté války se zde židovská komunita neusadila.

Další dochované zmínky ze Strakonicka 15. století se týkají Žida usedlého ve Volyni, kde je od roku 1521, kdy se zde usadila první známá židovská rodina, rovněž doloženo kontinuální židovské osídlení.¹¹² v 16. století se však jednalo spíše o několik jedinců než o větší židovskou komunitu: „*Nejprvněji dle listinných pamětí usadil se v městě žid Jakub kolem r.1521. ... Jiný žid Lazar koupil domek r.1565 od Matouše Fanty za 70 kop na jedenácte splátek, opět jiný žid Šimon obydlí od provazníka Martina za 100 kop.*“¹¹³ v roce 1570 již čítala volyňská židovská obec, která žila na západním předměstí zvaném Hradčany, osm rodin. Několik izraelitských rodin žilo koncem 16. století ve Čkyni.¹¹⁴

¹⁰⁸ - BERKA, J. – PAZDERA, J. *Vodňany – 650 let města (1336 – 1986)*. 1.vyd. Vodňany: MNV ve Vodňanech, 1986. (s.17)

¹⁰⁹ - Jednalo se o výnos Ferdinanda I., jímž byli Židé vypovězeni z celého království v souvislosti s požárem, který zachvátil Malou Stranu v roce 1541 a z jehož založení byli Židé obviněni. K tomu viz. oddíl 2.3.

¹¹⁰ - LOUŽENSKÝ (2002, s.104) s odkazem na MOSTECKÝ, V. *Dějiny bývalého královského města Vodňan* (1940, s.168).

¹¹¹ - v roce 1579 radní odmítli žádost o povolení k usídlení Žida Marka z Netolic s tímto odůvodněním: „*Předkové naši, poznavše to, jaký jest užitek těch židů v městě, zbavili se jich, tedy ani oni, potomci, jich nepřijmou, jako již od mnoha let u nás žádného žida osedlého nebylo a není.*“ LOUŽENSKÝ (2002, s.104) s odkazem na MOSTECKÝ, V. *Dějiny bývalého královského města Vodňan* (1940, s.281).

¹¹² - VEČEŘOVÁ (2009, s.92)

¹¹³ - VÁVRŮ, J. *Dějiny Židů ve Volyni a okolí* in GOLD, H. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. 1.vyd. Brno a Praha: 1934 (s.701)

¹¹⁴ - FIEDLER (1992, s.55), PODLEŠÁK, J. *Židovské památky na Prachaticku a Strakonicku* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7 (s.171)

3.3 Proměny židovské komunity ve věku familiantských zákonů, tereziánských a josefínských reforem

3.3.1 Strakonice

V samotných Strakonicích resp. v lokalitách Žabokrty (v podhradí) a v Bezděkově (za řekou Volyňkou mezi dnešními ulicemi Bezděkovská a Na Ohradě), kde stála i synagoga, žilo na počátku 18. století asi 12 židovských rodin v 10 obydlích.¹¹⁵ Tito osídlenci, uvažuje se o asi 60 osobách¹¹⁶, již užívali hřbitov v lese Holi, který si roku 1700 odkoupili od vrchnosti. v roce 1750 pak jim bylo pohřbívání na tomto místě potvrzeno privilegiem. Od roku 1714 pak fungovala císařem Karlem VI. jmenovaná komise a výsledkem její práce bylo vydání shora zmíněných *familiantských zákonů*, jimiž byl stanoven pevný počet židovských rodin v Čechách a na Moravě. Právě v souvislosti s vydáním těchto zákonů se setkáváme s prvními soustavnějšími evidencemi osdlých Židů na Strakonicku.

Konkrétní situace po vydání *familiantských zákonů* vypadala tak, že pouze nejstarší syn v rodině – familiarant – se směl ženit, avšak k takovému sňatku potřeboval povolení, k čemuž musel zaplatit poplatek, doložit osvědčení o původu a absolvování školy. Tak například „... *Alexandr Stein si vzal r.1801 Annu Wienerovou a přitom musel zaplatit 450 zl. Také žid. učitel musel dát potvrzení o navštěvovanosti školy, což obdrželi od tehdejšího kantora Seligmana Lederera.*“¹¹⁷ Ač svědectví pochází z doby o půl století pozdější, nemáme důvodu pochybovat o tom, že nebylo nic neobvyklého, když vrchnost – v tomto případě maltézský řád - s povolením dlouho otálela a nadto si nechala štědře zaplatit.

V roce 1726 pak následovalo vydání tzv. *translokačního reskriptu*, jímž bylo stanoveno, že obyvatelstvo židovského původu ve městech a vesnicích se má soustředit

¹¹⁵ - CVRČEK, J.Z. *Strakonická židovská komunita a její pozemková kniha* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7 (s.100), FIEDLER (1992, s.149). Tato obydlí byla označována římskými číslicemi.

¹¹⁶ - v úředních záznamech byly evidovány v této době pouze židovské rodiny, nikoli jednotlivé osoby.

¹¹⁷ - KOTLÁROVÁ (2002, s.131 pozn.11) s odkazem na SOA Třeboň, fond Velkostatek Strakonice, kart.č.27, inv.č.752, sign.A-XI-13.

do uzavřených sídlišť, dostatečně vzdálených od kostelů, náměstí a vůbec míst, kde se odehrávaly křesťanské náboženské slavnosti. Jak lze ale vyvozovat z dochovaných záznamů, ve Strakonicích nebyl reskript nijak přísně dodržován a Židé obývali i domy mimo ghetto. Podstatné totiž bylo, že Židé byli majetní a tudíž docházelo k tomu, že pakliže vznikl na domě či chalupě dluh a nikdo z nežidovských kupců o ni nejevil zájem, byla nabídnuta Židům. Takto v roce 1738 koupili Salomon Bloch a Mojzes Fürth chalupu v ulici Žaborkty, na níž byl dluh 200 zlatých. Zde si pak zřídili živnost na zužitkování kůží a tuku uhynulých zvířat.¹¹⁸ Zmíněný záznam pochází z pozemkové knihy, která je nadepsána jako *Jüdisches Grundbuch 1790* (SOkA Strakonice, fond Archiv města Strakonic, kn.č.48) a prvním zápisem je právě opis listiny, která vznikla ještě před založením knihy v roce 1738.

Židé v první polovině 18. století stále ještě požívali ochrany ze strany vrchnosti („*ochranný Žid*“, „*schutz Jude*“) a tudíž kromě řemesel, jež nebyla svázána přísnými cechovními pravidly jako například rukavičářství či mydlářství, mohli se dopouštět i tzv. „*fušerství*“ v řemeslech, jež podléhala cechovnímu dohledu. Vzhledem k tomu, že Židé sami nebyli v těchto řemeslech vyučení a zaměstnávali stolíře, neboli nežidovské tovaryše, kteří také neměli cechovní povolení, obchodovali se zbožím převážně nevalné kvality. Přesto docházelo ze strany cechů samozřejmě k „... *četným stížnostem na Židy. ... Zr. 1718 máme doloženu stížnost cechu koželužského 'proti protivnému pokolení židovskému' adresovanou velkopřevorovi Leopoldu Dubskému* [vrchnosti – pozn.aut.], *že Židé nakupují v Strakonicích kůže mimo výroční jarmarky a tím porušují výsadní právo koželuhů.*“¹¹⁹ Takovéto stížnosti však byly zpravidla vzhledem k postavení Židů jako „*schutz Juden*“ oslyšeny. Nástupce Leopolda Dubského v úřadu velkopřevora František Antonín von Königsegg-Rothenfels pak za zmíněnou ochranu určuje strakonickým Židům pevnou daň, která činila úhrnem asi 160 zlatých.¹²⁰

Do doby působení tohoto velkopřevora rovněž spadá stavba nové synagogy. Ta původní, která se nacházela poblíž dnešní sokolovny a kde se nacházela rovněž mikve, shořena v roce 1741. „*Synagoga, která ji nahradila, vznikla pravděpodobně v době působení velkopřevora ... von Koenigsegg-Rothenfelse, jen povoluje Židům postavit si*

¹¹⁸ - KOLTLÁROVÁ (2002, s.131 – 132 pozn.13) s odkazem na SOkA Strakonice, fond Archiv města Strakonic, kn.č.48,fol.1,pag.14. v zápise jsou uvedeni jako majitelé domků č.I (M. Fürth) a č.II (S. Bloch). CVRČEK (2002, s.102)

¹¹⁹ - KOTLÁROVÁ (2002, s.109)

¹²⁰ - KOLTLÁROVÁ (2002, s.109)

*synagogu se světnicí pro nemocné a chudé Židy, v níž se také měl nacházet zdravotnický materiál.*¹²¹

Pro 2. polovinu 18. století již máme k dispozici počty nejen židovských rodin, ale i konkrétní údaje o jednotlivých osobách. Ze statistiky, jež pochází z roku 1762, vyplývá, že ve Strakonících žilo:¹²²

	Muži	Ženy
Do 15 let	6	8
15 – 20 let	4	1
20 – 40 let	11	10
40 – 50 let	2	2
Nad 50 let	-	-

Z tohoto počtu celkem 44 osob 5 Židů mělo povolení k podnikání, z čehož lze mimo jiné usuzovat i na skutečnost, že příliš zámožných Židů zde nežilo. o tomto faktu si můžeme udělat obrázek i na základě pozdějšího soupisu strakonických Židů z roku 1792, kde jsou u jednotlivých osob uvedeny i jejich živnosti. S pomocí tohoto soupisu¹²³ a *Jüdisches Grundbuch 1790* je možno si udělat poměrně přesný obrázek o osídlení Strakonice židovským obyvatelstvem. Obecně lze říci, že ačkoli na základě *familiantských zákonů* bylo povoleno ve Strakonících žít 12 rodinám, situace byla poněkud složitější, neboť ne všechny rodiny či osoby obývaly samostatně popisné číslo a v některých žilo více rodin a naopak nositelé stejného rodového jména žili i v několika popisných číslech. Popisná čísla I a II se vztahují ke zmíněné chalupě v Žabokrtch a čísla III – IX k oblasti kolem synagogy v Bezděkově. Domek číslo X se nacházel nedaleko Bezděkova, na Ohradě.

¹²¹ - KOTLÁROVÁ (2002, s.110 – 111)

¹²² - Převzato z KOTLÁROVÁ (2002, s.110).

¹²³ - SOA Třeboň, fond Velkostatek Strakonice, kart.č.26, inv.č.747, sign.A-XI-7. v roce 1787 bylo nařízeno, aby Židé přijali od počátku následujícího roku německá osobní jména a příjmení, tudíž v tomto pramenu se setkáváme již s německými jmény jednotlivých usedlíků.

Podle zmíněného soupisu žilo v roce 1792 ve městě 7 židovských rodin¹²⁴, které sem přišly ještě před rokem 1725¹²⁵. Jednalo se o rodiny¹²⁶

- Jakoba Blocha, obchodníka s kazovým zbožím
- Salomona Blocha, postřihače, který obýval domek č.II (jedná se o zmiňovanou chalupu, kterou koupili v roce 1738 společně s M. Fürthem a která byla opatřena dvěma popisnými čísly)
- Abrahama Fürtha, vinopalníka, který se 4 syny a 2 dcerami obýval domek č.III
- Arona Fürtha, vinopalníka, který obýval domek č.I společně s ženou Dinou a 5 svobodnými syny (jedná se o zmiňovanou chalupu, kterou koupili v roce 1738 společně Aronův otec M. Fürth a S. Bloch a která byla opatřena dvěma popisnými čísly)
- Wolfa Steina, řezníka, který měl 2 syny
- Jonase Vinera, bezdětného nákladníka s vlnou
- Nefftala Wotitze, vejminkáře, který obýval domek č.IV společně se svým synem řezníkem Michlem¹²⁷ a jeho třemi syny

Zbývají Židé či židovské rodiny uvedené v soupise, celkem osm, přišli do Strakonice až po roce 1725. Konkrétně se jednalo o

- Jakoba Krause, postřihače, který společně se dvěma syny obýval domek č.V; v tomto domku bydlel rovněž Markus Bloch
- Víta Rosenauera, nákladníka, který obýval se dvěma syny domek č.VIII
- Izáka Steina, postřihače, který měl dvě děti – syna a dceru, který obýval domek v blízkosti zámku
- Markuse Weila, řezníka, který obýval s 5 syny a 3 dcerami domek č. IX

¹²⁴ - Údaje jsou uváděny podle hlavy rodiny, přičemž za hlavu samostatné rodiny nesměl být považován prvorozený syn za života svého otce, dále pouze vdovec a prvorozený syn vdovy, nikoli vdova samotná. VESELÁ – MAREK – SKALICKÝ (2009, s.2 – 3)

¹²⁵ - v takovýchto případech lze uvažovat i o kontinuálním osídlení z dřívější doby, poněvadž tento soupis se omezuje na informaci, že „přišli před rokem 1725“.

¹²⁶ - Podle KOTLÁROVÁ (2002, s.128 – 130), CVRČEK (2002, s.102 – 103). Vzhledem k tomu, že soupis jmen povolených v roce 1787 nebyl nijak striktně dodržován, můžeme se u různých autorů v případech stejných jmen setkat s různou ortografií.

¹²⁷ - Michl si vzal k sobě ještě 4 sirotky po Salomonovi Wotitzovi.

- Nathana Weila, vinopalníka, který se dvěma syny a dcerou obýval domek č.VI; staral se rovněž o vdovu Rebeku po Mayeru Demlovi
- Abrahama Fürtha, který se do Strakonice přistěhoval v roce 1774
- Izáka Weila, který se do Strakonice přizemil v roce 1798
- Joela Izraele, který žil v domku č.X

Jak vidíme z výše zmíněného, strakoničtí Židé se živili zejména jako postřiháči (S. Bloch, J. Kraus, I. Stein) , nákladníci (V. Rosenauer, J. Viner), vinopalníci (A. Fürth, A. Fürth, N. Weil) a řezníci (W. Stein, M. Weil, M. Wotiz). S josefinskými reformami nastaly pro židovské etnikum v českých zemích některé podstatné změny, jako například zrušení povinnosti nosit židovské znamení, povolení volně se usazovat ve městech a vsích a svobodně podnikat. Tak se již na konci 18. století se začíná vytvářet podnikatelská vrstva, když někteří Židé žádají vrchnost o licenci k podnikání.¹²⁸ Již na sklonku Josefovy vlády se tak Židé mohou běžně usidlovat i mimo ghetto, jako například zmíněný Izák Stein, který si koupil pozemek v sousedství zámku a vystavěl zde domek.¹²⁹ Takovému osidlování se většinou dělo „... *na dominikální půdě, ovšem za poměrně vysoké pachtovné. Např. Aron Fürth musel složit závdavek 1000 zl. a zavázat se na 3 roky pronájmu. Takový Žid se musel prokázat původem, musel vlastnit povolení k obchodování či jiné živnosti. Na Žida se rovněž vztahovala povinnost, stejně jako na ostatní poddané, v případě existence sirotků na gruntu splácet jim část pachtu.*“¹³⁰

3.3.2 Vodňany

Další lokalitou, kde bylo zastoupeno židovské etnikum, byly Vodňany. Po událostech roku 1541¹³¹ začala zdejší židovská komunita znovu vznikat až za třicetileté války. Stejně jako v jiných lokalitách, i zde se těšily statusu „*ochranných Židů*“ („*schutz Juden*“). Na počátku 17. století jsou ve Vodňanech doloženy tři židovské

¹²⁸ - K tomu viz. níže oddíl 4.1.2.

¹²⁹ - KOTLÁROVÁ (2002, s.112)

¹³⁰ - KOTLÁROVÁ (2002, s.112)

¹³¹ - K tomu viz. výše. oddíl 3.2.

rodiny¹³² a do konce století se přistěhovaly ještě dva další obchodníci. v roce 1698 nechala vrchnost pro tři židovské rodiny postavit židovský dům v dnešní Majerově ulici.¹³³ Přítomnost židovského obyvatelstva byla i ve Vodňanech, stejně jako v jiných lokalitách českých zemí, pro město přínosem a to zejména v oblasti finanční, neboť Židé odváděli do městské pokladny velké poplatky, například v letech 1711 – 1718 kolem 185 zlatých.¹³⁴

Ve 30. letech již máme poprvé doloženu modlitebnu (1724)¹³⁵ a počet židovských obyvatel města Vodňan dosahoval počtu 27, nicméně jednalo se spíše o přirozený nárůst, kdy tito usedlíci žili ve 4 rodinách.¹³⁶

- Izák David s manželkou Dorotou, synem Abrahamem, jeho manželkou Annou a 3 sloužícími
- Abraham Nosal se ženou Salomenou, dvěma syny, dcerou a jedním sloužícím
- Salomon Nosal s manželkou Salomenou, dvěma syny a třemi dcerami
- Löbl Arnšteiner s manželkou Rozinou, dvěma syny, třemi dcerami a dvěma sloužícími

Počet židovských obyvatel dále rostl pozvolným tempem, v roce 1743 pak si místní Židé podali žádost o zřízení židovské školy a příbytku kantora. Město stavbu povolilo a o rok později již škola stála. Podrobný seznam židovských obyvatel, který byl z nařízení místodržitelství a krajského hejtmana vypracován v roce 1746 včetně soupisu majetku, uvádí 8 židovských rodin o 52 osobách.¹³⁷ Ačkoli byly Vodňany roku

¹³² - Soupis z roku 1638 uvádí osm osob: Josef, Mandl s manželkou Verunou (ten byl v roce 1654 z města vykázán a návrat mu nebyl umožněn), Izdrahel s manželkou Annou, dvěma syny a dvěma dcerami. LOUŽENSKÝ (2002, s.104 – 105) s odkazem na MOSTECKÝ, I, 44.

¹³³ - Později označen římskou číslicí jako dům č.V (viz. níže). o něm je záznam v předávací smlouvě vyhotovené při výkupu města z poddanské zástavy v roce 1710: „Z hoření části tři konfiskovaných domů byl zřízen židovský dům a tam uvedeni židé. Platili vrchnosti 160 zlatých ochranného práva a obci zdarma 25 zlatých. Tento dům přejímá obec za 1200 zlatých a může židy ponechati a vybírat ochranný peníz sama, nebo je vyhnati a dům změnit na sousedský.“ LOUŽENSKÝ (2002, s.105)

¹³⁴ - LOUŽENSKÝ (2002, s.105)

¹³⁵ - FIEDLER (1992, s.175), VEČEŘOVÁ (2009, s.91)

¹³⁶ - Podle LOUŽENSKÝ (2002, s.106)

¹³⁷ - LOUŽENSKÝ (2002, s.106)

1747 uvedeny v rozšířeném seznamu měst, kde se Židé nesměli usazovat, tato skutečnost se v podstatě nijak na počtu židovských usedlíků ve městě neprojevila.

Pět domů v dnešní Majerově ulici, v nichž sídlili Židé, bylo stejně jako v případě Strakonice v souladu s dobovým nařízením označeno římskými číslicemi, avšak vzhledem k tomu, že většina domů v této lokalitě patřila křesťanům, nedošlo ve Vodňanech k vytvoření ghetta.¹³⁸ Tyto domy vodňanská obec v roce 1790 prodala jejich majitelům: dům č.I Izáku Arensteinerovi, č.II Janu Brockovi, dům č. III Mojzesi Arensteinovi, dům č. IV Volfu Arensteinovi a dům č.V Salomonu Kohnovi. Počet členů židovské obce ve Vodňanech postupně v průběhu prvních desetiletí 18. století nadále rostl až ke dvěma stovkám.¹³⁹

3.4 Strakoničtí Židé v 19. století a před 1. světovou válkou

3.4.1 Strakonice

Emancipační snahy, které se na počátku 19. století v souvislosti s židovským etnikem na území Čech rozvíjejí, můžeme sledovat i na Strakonicku. Tak v roce 1811 žádají strakoničtí Židé vrchnost o udělení městského práva – konkrétně se jednalo o ty, jejichž živnosti se v této době utěšeně rozrůstaly: Mayera Weila, Wolfa Steina, Michela Wotitze, Lazara Weila, Wolfa Weila, Mojzese Weila a Alexandra Steina.¹⁴⁰ v polovině 19. století pak došlo ke zrušení *familiantských zákonů a translokačního reskriptu*, čímž bylo židovskému etniku umožněno svobodně se stěhovat a uzavírat sňatky. v roce 1852 následovalo povolení Židům svobodně nabývat domovní majetek a vlastnit půdu. v 70. letech 19. století drželi židovští usedlíci již 95 nemovitostí po celém městě. S nástupem prosperity souvisel i nárůst počtu židovských obyvatel ve městě, takže pro rok 1890 je udáváno celkem 326 Židů resp. 95 židovských rodin, takže tvořili asi 4% obyvatel města.¹⁴¹

¹³⁸ - VEČEŘOVÁ (2009, s.91). Není zcela jasné, zda toto číslování je totožné s číslováním uvedeným v soupisu stabilního katastru o půl století později. FIEDLER (2002, s.118)

¹³⁹ - K tomu viz. níže oddíl 3.4.2.

¹⁴⁰ - KOTLÁROVÁ (2002, s.113) s odkazem na SOA Třeboň, fond Velkostatek Strakonice, kart.č.27, inv.č.754, sign.A-XI-15.

¹⁴¹ - CVRČEK (2002, s.100), FIEDLER (1992, s.149)

Všechny změny, které vedly k zrovnoprávnění Židů s ostatním obyvatelstvem byly definitivně kodifikovány v Ústavě Rakouska-Uherska z roku 1867. Docházelo tak v rámci celých Čech - a Strakonice tento trend kopírovaly - k podstatným demografickým změnám. Nejprve docházelo k rozptýlení židovského obyvatelstva z ghett na venkov a následně k jejich opětovnému stěhování do měst a zánik některých židovských obcí na vesnicích. Tak se do *Židovské náboženské obce* ve Strakonících, která byla úředně potvrzena výnosem z 13. července 1896, počítali i Židé z Volenic, Katovic a Štěkně.¹⁴² Vzhledem k tomu, že židovskému obyvatelstvu bylo povoleno navštěvovat domácí vyšší školy a také při větších židovských obcích vznikaly vlastní základní školy s výukou němčiny, matematiky, zeměpisu a náboženství, byla i ve Strakonících taková škola založena v roce 1858, která se nacházela v dnešní Komenského ulici.¹⁴³

Počátek 19. století je rovněž spojen se začátkem výrobního odvětví, jímž strakonické židovské rodiny prosluly především, a sice s výrobou fezů. Zakladateli fezáren byly rodiny Fürthů, Weilů, Steinů a Zuckerů. Ve 2. polovině 19. století již bylo ve Strakonících 9 továren na výrobu fezů, z nichž 4 patřily právě těmto židovským podnikatelům. v roce 1899 se pak tyto provozy spojily v jednu akciovou společnost, která sídlila ve Vídni.¹⁴⁴

Jelikož strakonická židovská obec začala významně prosperovat, byl rovněž v roce 1807 založen pohřební a dobročinný spolek *Wohltätigkeitsverein Chewra Kadischa*, který mimo jiné podporoval i chudé souvěrce.¹⁴⁵ Jeho prvním předsedou byl Michl Wotitz. „*Chewra Kadiša patřila mezi jedny z nejbohatších židovských spolků. Měla zpravidla ve vlastní správě židovské hřbitovy a vybírala pohřební poplatky, často vysoké, zejména u těch Židů, kteří nebyli členy bratrstva.*“¹⁴⁶ Ženy měly rovněž svůj spolek *Israelitischer Frauenverein* a dále ve Strakonících fungovaly také spolky *Harmonie* a *Union der Textilarbeiter*. Rovněž tak samotná *Židovská náboženská obec*

¹⁴² - KOTLÁROVÁ (2002, s.116)

¹⁴³ - KOTLÁROVÁ (2002, s.114). CVRČEK (2002, s.101). K tomu také viz. oddíl 4.2.

¹⁴⁴ - K tomu viz. oddíl 4.1.2

¹⁴⁵ - Například v souvislosti se stoletým výročím spolku věnoval chudým celkem 100 000 rakouských korun a když v roce 1917 přibylí do Strakoníc haličtí uprchlíci, spolek jim poskytl finanční výpomoc na zdravotní pobyty v Karlových Varech. K tomu HAVRDA (1934, s.614), KOTLÁROVÁ (2002, s.114 a 134 pozn.55).

¹⁴⁶ - KOTLÁROVÁ (2002, s.114)

ve Strakonících byla poměrně zámožná, její členové platili ročně náboženskou daň, která byla asi 1000 korun. Zřejmě i to bylo důvodem¹⁴⁷, proč například v roce 1907 čítala pouze 80 členů, zatímco ve stejné době žilo ve Strakonících 228 Židů. Obdobná byla situace i o bezmála dvacet let později, kdy v roce 1924 žilo ve Strakonících 204 Židů, přičemž náboženská obec evidovala jen 68 členů.¹⁴⁸

3.4.2 Vodňany

Jak jsme již zmínili výše, na přelomu 18. a 19. století a zejména v první polovině 19. století rostl počet židovských obyvatel Vodňan až dosáhl svého vrcholu v roce 1857, kdy je zde evidováno 237 obyvatel židovského původu.¹⁴⁹ S nárustem počtu obyvatel a rovněž proto, že Vodňany se staly roku 1836 sídlem krajského rabína, bylo rozhodnuto o stavbě nové synagogy – předtím se nacházela modlitebna v domě č. IV v Majerově ulici¹⁵⁰ - a za tímto účelem koupila místní židovská obec od Vincence Platzera v roce 1837 prázdné místo, kde stával židovský dům č. v (původně dům pro tři židovské rodiny postavený roku 1698 knížetem Schawrzenberkem). u vesnice Pražáku pak obec koupila les Zahájený, kde byl zřízen hřbitov.

S emancipací židovského obyvatelstva v 19. století pak souvisí i to, že „*Jména židovských obyvatel najdeme mezi členy kulturních spolků a různých společenských organizací – Sokola, Zpěváckého spolku, Okrašlovacího spolku atd.*“¹⁵¹ Ze soupisu vodňanských domů, jež obývali Židé vyplývá, že v roce 1857 – pro který je udáván počet 237 obyvatel židovského původu – žilo ve městě 176 osob (79 mužů a 97 žen) a na předměstí 61 osob (27 mužů a 34 žen), přičemž tvořili asi 5 – 6% obyvatelstva města.¹⁵² Žili ve zhruba třicítce domů v samotném městě a 12 domech na předměstí.

¹⁴⁷ - „*Je však možné, že finanční stav obce spíše zachraňovali bohatší členové.*“ KOTLÁROVÁ (2002, s.117)

¹⁴⁸ - KOTLÁROVÁ (2002, s.117)

¹⁴⁹ - LOUŽENSKÝ (2002, s.106)

¹⁵⁰ - FIEDLER (2002, s.118)

¹⁵¹ - LOUŽENSKÝ (2002, s.107)

¹⁵² - LOUŽENSKÝ (2002, s.108) s odkazem na sčítací archy z roku 1857, uložené v archivu Městského muzea a galerie ve Vodňanech.

Nejčastěji se zde můžeme setkat s obchodníky, případně podomními obchodníky, sběrači hadrů a handlíři, zejména s tkalcovským zbožím.¹⁵³

3.4.3 Ostatní lokality

Početné židovské osídlení se nacházelo v dnešní obci Čkyně, nalézající se asi 20 kilometrů jižně od Strakonice. Jednalo se o významnou židovskou obec, jejíž kořeny sahají až do sklonku 16. století, která nebyla soustředěna v ghettu, ale jednotlivé židovské domy byly rozptýleny mezi křesťanskými usedlostmi. Do dnešní doby se zde dochovaly zejména nová synagoga a židovský hřbitov. Židé tvořili podstatnou část obyvatel městečka a jejich počet plynule narůstal:

- v roce 1643 to bylo 8 rodin
- tereziánský katastr (1748) udává 10 rodin
- v roce 1825 žilo již 151 osob ve více než 20 domech a Židé tedy tvořili 22,3% všech obyvatel obce
- v roce 1840 udává dílo *Das Königreich Böhmen* 34 rodin a 207 osob
- v roce 1853 vlastnili Židé ve Čkyni dokonce 25 domů
- v roce 1871 je evidováno až 241 osob židovského vyznání, tedy 26% obyvatel¹⁵⁴

V této době měla obec při synagoze šamese i vlastní duchovní - rabína a kantora. „V době svého největšího rozkvětu, v 19. století, ... svatyně byla duchovním centrem náboženské obce, jež zahrnovala celé Vimpersko s jeho vnitrozemskou (českou) a pohraniční (německou) částí.“¹⁵⁵ Poté však docházelo k poklesu, který souvisel s trendem 2. poloviny 19. století, kdy se židovské etnikum stěhovalo z vesnic do měst, takže již roku 1890 byla místní židovská obec zrušena, poněvadž zde žily již jen 3 židovské rodiny. Bohoslužby, stejně jako sídlo obce, pak byly přeloženy do nedalekého Vimperka, kde byla židovská obec početnější. Židovská obec ve Čkyni tak v průběhu 19. století zažila jak svou největší slávu tak i úpadek.

¹⁵³ - K tomu FIELDER (2002, s.119 – 121), LOUŽENSKÝ (2002, s.107 – 116)

¹⁵⁴ - FIEDLER (1992, s.56), VEČEŘOVÁ (2009, s.66), *Synagoga* [online]. [cit. 2011/03/03]. Dostupné z: <<http://www.synagoga-ckyne.cz>>

¹⁵⁵ - PODLEŠÁK, J. *Synagoga ve Čkyni*. 1.vyd. Čkyně: Společnost pro obnovu synagogy ve Čkyni o.p.s., 2006. ISBN 80-239-6711-8 (s.6 – 7)

Další početná židovská obec se nacházela ve Volyni. Zde se uvažuje o kontinuálním osídlení již od 16. století, v roce 1724 žilo ve Volyni 17 rodin, tedy 92 osob.¹⁵⁶ Jak bylo zmíněno výše, první Židé sídlili na předměstí Hradčany a zřejmě někdy v 17. století bylo zřízeno nové ghetto se synagogou (její dispozice respektuje i nová synagoga) a za tímto účelem koupili Židé parcelu za 400 kop grošů od Jana z Přechovic.¹⁵⁷ Židovské okrsky však byly později ve Volyni dva – jeden, který čítal 12 domů, se nacházel v místech dnešní Žižkovy ulice a druhý, tvořený 3 domy, se nacházel v ulici vedoucí dnes k obci Nišovice. Po první světové válce potkal volyňskou židovskou obec osud v mnohém podobný i dalším lokalitám a počet Židů ve městě pozvolna klesal. „*Vše svědčí o tom, že ž.o. volyňská rok co rok počtem upadá, a že v dohledné době stihne ji takový osud, jaký se stal údělem obcím v Hosticích, Dubu, ve Vlachově Březí a ve Čkyni.*“¹⁵⁸ Po druhé světové válce pak již nebyla židovská obec ve Volyni obnovena, poněvadž se vrátil jen jeden z jejích někdejších židovských obyvatel.¹⁵⁹

3.5 Období první republiky

Poté, co vznikla samostatná Československá republika, bylo §106 nové ústavy uzákoněno i rovnoprávné postavení židovského obyvatelstva, dokonce bylo Židům umožněno přihlásit se ke své národnosti.¹⁶⁰ Ve Strakonících, stejně jako v celých jižních Čechách, docházelo k migraci židovského obyvatelstva do větších měst, takže členská základna těchto „venkovských“ židovských obcí se neustále tenčila. Počet strakonických souvěrců dosahoval v roce 1924 asi 204, z nichž však jen 68 bylo členy *Židovské náboženské obce*¹⁶¹, jejímž předsedou byl JUDr. M. Brock. Pokračoval tak trend, který započal již na přelomu století a nadále pokračoval a za předsedy Z. Kohna v 30. letech došlo k takovému úbytku členské základny, že již nebylo dále možno platit českobudějovickému rabínovi K. Thiebergerovi, vykonávajícímu ve Strakonících

¹⁵⁶ - VEČEŘOVÁ (2009, s.92)

¹⁵⁷ - VÁVRŮ (1934, s.701)

¹⁵⁸ - VÁVRŮ (1934, s.703)

¹⁵⁹ - PODLEŠÁK, J. *Zneuctěný chrám* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7 (s.182)

¹⁶⁰ - K tomu viz. oddíl 2.6.

¹⁶¹ - KOTLÁROVÁ (2002, s.117)

bohoslužby, který byl v důsledku toho propuštěn.¹⁶² Rovněž neustále upadal počet Židů, kteří ve městě žili, a v roce 1930 jich zde žilo jen 95.¹⁶³

Po vzniku Československé republiky také nabylo na síle česko – židovské hnutí, hledající alternativu k dosavadnímu vlivu němčiny a německé kultury v židovských obcích. Začínají vznikat spolky, jejichž cílem je česko – židovská kulturní asimilace a takovýto spolek vznikl také ve Strakoncích. Jednalo se o *Svaz Čechů a Němců*, jehož předsedou byl prokurista A. Kohn.¹⁶⁴ Život židovských obyvatel Strakoníc a jejich okolí probíhal po celé období první republiky v poměrně poklidném duchu, přerušen byl až událostmi podzimu roku 1938 a následnou nacistickou okupací.

¹⁶² - KOTLÁROVÁ (2002, s.118)

¹⁶³ - PAŘÍK, A. *Odlesk vzdálených světů* in EHRMANN, R. *Strakoničtí souvěrci*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-85924-16-1 (s.124)

¹⁶⁴ - KOTLÁROVÁ (2002, s.117)

4. Ze života židovského etnika ne Strakonicku

4.1 Způsob obživy a platby

4.1.1 Židovský obchod a řemesla

První židovské osídlení Strakonicka spadá, jak jsme již zmínili výše, do konce 15. a počátku 16. století. Na rozdíl od postavení Židů ve svobodných městech, bylo postavení jejich souvěrců v městech pod vrchností poněkud příznivější, neboť jim zaručovalo větší právní jistotu a svobodnější rozvoj obchodu i řemesel. „*Šlechtická vrchnost toho využívala a usazovala na svých statcích podnikavé židovské rodiny.*“¹⁶⁵, takže v poddanských městech počátku 16. století lze najít židovské osídlence, zabývající se jak řemeslem tak obchodem. Tak jako jinde, hledali i v českých zemích Židé na počátku 16. století alternativu k peněžnímu obchodu a snažili se prosadit v obchodu naturálním a v řemeslech, nicméně jejich snahy byly stále svázány přísnými pravidly. Výjimkou v řemeslné výrobě bylo řeznictví, které bylo Židům vždy – z náboženských důvodů – povoleno. Přesto, že čelili tvrdé konkurenci, doplněné častými stížnostmi cechovních organizací, dochází na konci 15. století k značnému rozmachu židovského nepeněžního obchodu a například „*V pražském ghettu, odkud máme nejvíce zpráv o struktuře obchodu a jeho hlavních směrech, byl podle zprávy české komory obchodu se zbožím r.1538 již hlavním zdrojem obživy.*“¹⁶⁶

Tyto výše popsané trendy, tedy přesun od zisku z finančních transakcí, kterým se stále ale ještě část souvěrců věnovala, k zbožnímu obchodu ostře sledovanému konkurencí sdruženou v ceších lze sledovat i na Strakonicku. Tak se v roce 1482 v řádu strakonických krejčích uvádí, že „... *Židé nesmí být vyučováni řemeslu krejčovskému, jak tomu chtějí*“¹⁶⁷, z čehož lze dovozovat, že v této době již Židé aspirovali na podíl v řemeslné výrobě. Například ve Vodňanech máme na druhou stranu doloženy židovské finančníky - Isaiáše a jeho syna Abrahama, kteří měli ve městě své domy a zabývali se půjčováním na úrok – a židovského usedlíka Jakuba, „... *kterému sice bylo povoleno*

¹⁶⁵ - PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. ISBN 80-900895-4-2 (s.45)

¹⁶⁶ - PĚKNÝ (1993, s.214 – 215)

¹⁶⁷ - KOTLÁROVÁ (2002, s.107) s odkazem na SokA Strakonice, cechy, a 4/4.

provozovat bližie neurčenou živnost, ale bylo mu zakázáno půjčovat peníze na lichvářský úrok, kupovat kradené věci a půjčovat na zástavu. ¹⁶⁸

V době následující po třicetileté válce a po polovině 17. století byl židovský obchod po předchozím uvolnění opět svázán mnohými pravidly *Židovským patentem* z roku 1648. Bylo jim zakázáno najímat stolíře k řemeslným pracím, zakázán byl nájem některých provozů (mlýny, pivovary atd.), podomní obchod, obchod s tabákem, solí a jiným.¹⁶⁹ v následujícím století a zejména na konci vlády Marie Terezie a za vlády Josefa II. se postupně pravidla pro židovský obchod uvolňovala, nicméně toto uvolnění se ještě stále netýkalo veškerého zboží a na některé museli mít zvláštní patent. Například patentem z roku 1789 byl zakázán Židům podomní obchod, což na mnohé těžce dolehlo – například ve Strakonících jsou v seznamu „*schutz Juden*“ pro rok 1789 uvedeni čtyři řemeslníci, kteří se doplňkově živilí rovněž podomním obchodem.¹⁷⁰

Židé v první polovině 18. století stále ještě požívali ochrany ze strany vrchnosti („*ochranný Žid*“, „*schutz Jude*“) a krom řemesel, jež nebyla svázána přísnými cechovními pravidly, se mohli se dopouštět i tzv. „*fušerství*“ v řemeslech, jež podléhala cechovnímu dohledu. S ohledem na tuto skutečnost obchodovali často se zbožím sice nevalné kvality, ale přesto máme zaznamenány stížnosti cechovních organizací na židovskou konkurenci – například již výše zmíněná stížnost cechu koželuhů: „*Z r. 1718 máme doloženu stížnost cechu koželužského 'proti protivnému pokolení židovskému' adresovanou velkopřevorovi Leopoldu Dubskému [vrchnosti – pozn.aut.], že Židé nakupují v Strakonících kůže mimo výroční jarmarky a tím porušují výsadní právo koželuhů.*“¹⁷¹ Takovéto stížnosti však byly zpravidla vzhledem k postavení Židů jako „*schutz Juden*“ oslyšeny.

V soupisech židovského etnika usedlého na Strakonicku¹⁷² se setkáváme nejčastěji s těmito řemeslníky: řezníci, obchodníci s kazovým zbožím, vinopalníci, nákladníci, postřihači, podomní obchodníci, sběrači hadrů, handlíři s tkalcovským zbožím.

¹⁶⁸ - LOUŽENSKÝ (2002, s.104)

¹⁶⁹ - PĚKNÝ (1993, s.218)

¹⁷⁰ - Konkrétně se jednalo o Seligmana Lederera, Jacoba Fürtha, Isaka Steina a Abrahama Fürtha (pozdějšího továrníka). a Fürth byl také například roku 1806 přistižen horažďovickým magistrátem při obchodu s obilím pod cizí licenci. KOTLÁROVÁ (2002, s.110, 113)

¹⁷¹ - KOTLÁROVÁ (2002, s.109)

¹⁷² - K tomu viz. oddíl 3.

4.1.2 Podnikání

Pokud se jedná o řemeslnicko – obchodní aktivity, měli Židé až do konce 18. století oficiálně povolen jen pronájem vrchnostenských palíren kořalky, proto se také setkáváme v době tereziánského katastru na Strakonicku stejně jako jinde v českých zemích s poměrně početným zastoupením vinopalníků mezi jednotlivými živnostmi. „Od konce 18. století začalo být i protižidovsky zaujatým dvorským úředníkům zřejmé, že omezení řemeslnicko-obchodní činnosti a průmyslové podnikání obchodně a organizačně zdatných židovských obyvatel jsou pro moderní stát neúnosná.“¹⁷³

V duchu tohoto trendu dostal například Wolf Fürth jako první strakonický Žid povolení podnikat ve zpracování vlny, barvení a střihání, které mu udělila vrchnost – donát řádu maltézských rytířů A. Schallanský – a které bylo v roce 1812 potvrzeno obchodní licenci. Stejně tak Jacob Fürth žádá roku 1798 vrchnost – velkopřevorství - o licenci na podnikání s vlnou a postřiháčstvím. Dalším, komu byla taková licence v místní komunitě udělena, byl Isaak Stein, který od roku 1803 podnikal v továrně na sukno a zabýval se jeho volným prodejem.¹⁷⁴ v některých oborech podnikání získávali Židé v podstatě monopolní postavení, což bylo dáno tím, že ostatní obyvatelé neměli k takovým činnostem dostatečnou hotovost.¹⁷⁵ Tak se na začátku 19. století setkáváme ve Strakonících s podnikateli z rodin Steinů, Fürthů a Weilů.

Ve 2. polovině 18. století pak začínají Židé výrazněji investovat do průmyslového podnikání a po roce 1848, kdy jim byla zaručena svoboda pohybu a usidlování a ještě výrazněji s uznáním formální rovnoprávnosti v roce 1867 Rakouskem-Uherskem se počínají stěhovat zejména do průmyslových oblastí na severu a severozápadě Čech a zakládají nejen zde úspěšné podniky. Vzpomeňme například sirkárnu v Sušici rodiny Fürthů, sklárnu v Karlových Varech založenou L. Moserem, Vítkovické železářny a doly bratří Gutmannů, Koh-i-noor rodiny Waldesů či ČKD E. Kolbena. Zde na konci 19. století byl započat vývoj, během něhož Židé velmi významně působili na produkci v mnoha odvětvích lehkého i těžkého průmyslu až do roku 1938.

Jak již bylo zřejmé na počátku 19. století, strakoničtí židovští podnikatelé se orientovali zejména na textilní průmysl a v 2. polovině 19. století tak byly ve městě 4

¹⁷³ - PĚKNÝ (1993, s.226)

¹⁷⁴ - K tomu KOTLÁROVÁ (2002, s.112)

¹⁷⁵ - Například Mojses Weil začínal v roce 1812 s kapitálem 1000 zlatých, Salomon Stein s 500 zlatými, Abraham Fürth s 250 zlatými. KOTLÁROVÁ (2002, s.112)

textilní podniky, které náležely rodinám Fürthů, Weilů, Zuckerů a Steinů.¹⁷⁶ Světovou proslulost získala zejména továrna na výrobu fezů, založená roku 1812 Wolfem Fürthem. Ten ve třiceti letech na základě licence založil podnik, který nejprve prodával jen v Bezděkově, ale postupně rozšířil své aktivity na celé město a rovněž, někdy před rokem 1828, se začal zabývat výrobou fezů. Již v roce 1829 pak zaměstnával 900 lidí, většina z pletářů ale vyráběla fezy podomácku, čili se ještě nejednalo o tovární výrobu. Skutečný rozmach odvětví, jemuž se jen ve Strakonících věnovalo více podniků, nastal ve druhé čtvrtině 19. století.¹⁷⁷ Rozvoji firmy napomohlo pak zejména to, že turbany jako součást uniformy tureckého vojska byly ve třicátých letech 19. století nahrazeny právě fezy. Posléze, v době kdy firmu řídili synové zakladatele, se začalo s vývozem na Blízký a Střední východ a do Indie. v roce 1899 vznikla a.s. *Rakouských továren na fezy* se sídlem ve Vídni, v níž byli sdružení všichni strakoničtí a písečtí výrobci. Po zákazu nošení fezů Mustafou Kemalem Atatürkem se výroba přeorientovala na jiné pokrývky hlavy, nicméně dále se úspěšně rozvíjela. Před druhou světovou válkou zaměstnávala firma na 3000 dělníků, ale již počátkem války byla obsazena a tím výroba až do roku 1945 skončila.

4.2 Vzdělanost

Rozvoj vzdělanosti, zejména na úrovni školství odpovídajícího dnešnímu základnímu školství¹⁷⁸, přichází s emancipací židovstva v českých zemích za vlády Josefa II. Judaismus byl v této době formálně zrovnoprávněn s ostatními náboženstvími a židovským studentům bylo povoleno navštěvovat všechny druhy vyšších škol. Někteří

¹⁷⁶ - S tím, jak rostla židovská podnikatelská vrstva, šířily se i dělnické nepokoje, směs protizidovských nálad a nespokojenosti s podmínkami v zaměstnání. Tyto nepokoje, které v nežidovských podnicích byly ventilovány skrze například odborové organizace či stávky, dostávaly v případě židovských majitelů podniků někdy i antisemitský charakter. „*Ve spise č.141 ze dne 12.10.1882 Okresního hejtmánství nacházíme zmínky o takových bouřích: okresní hejtmán se obává případných dělnických bouří proti 'izraelitům', vlastníkům továren. ... Další důkaz protizidovské nálady ve Strakonících je z 28.10.1882, kdy se vyšetřovalo, kdo rozvěsil po Strakonících letáky s nápisem: Zejtra vražděte Židy.*“ KOTLÁROVÁ (2002, s.115)

¹⁷⁷ - Proč se průmysl vyrábějící fezy takto rozvinul právě ve Strakonících není zcela prokazatelně doloženo a veškeré hypotézy, nejčastěji odkazující k návštěvě lineckého obchodníka Brauna ve Strakonících roku 1805, se pohybují spíše ve sféře dohadů.

¹⁷⁸ - S ohledem na téma tohoto oddílu pomíjíme problematiku pražské *ješivy*.

židé této možnosti záhy využili a tak například prvním Židem, který získal doktorát z civilního práva na Karlově univerzitě byl volyňský rodák Rafael Joel, který se tak stal prvním židovským advokátem v Rakouském císařství. „*Neobešlo se to bez obtíží: proti jeho promoci se postavili pražští právníci a zdejší episkopát a Joel byl promován teprve r.1790 po přímé intervenci Josefa II.*“¹⁷⁹

Podporováno bylo v této době také zakládání škol při větších židovských obcích a v roce 1786 již existovalo na 25 nově zřízených židovských škol, v nichž studovalo více než 550 žáků.¹⁸⁰ Tím není řečeno, že by Židé nenavštěvovali školy i před dobou josefínskou, jednalo se však o školy většinou německé, jejichž absolvování bylo dokonce nutné k uzavření manželství. Teprve podpora Josefa II. vedla ke skutečnému rozkvětu židovského školství. Na židovských školách mohli vyučovat jen ti učitelé, kteří absolvovali zkoušku u rabína. Náboženství se vyučovalo podle učebnice *Bne Zion*.

Nicméně již v době tereziánské existovaly na Strakonicku židovské školy. v roce 1743 vodňanská židovská obec podala žádost o zřízení školy. Město stavbu povolilo a již v roce 1744 škola stála i s příbytkem pro kantora. Kupříkladu ve Strakonících byla škola založena až o sto let později, v roce 1858. v této škole, která se nacházela v dnešní Komenského ulici, se vyučovalo němčině, matematice, zeměpisu, etice a náboženství.¹⁸¹ Nejprve byla škola jednotřídní, soukromá, a v roce 1875 byla přestěhována a přeměněna na veřejnou dvoutřídní školu. První učitelem strakonické školy byl E. Sittig, po něm následovali učitelé Bacharach a Stern. Tato škola, která se později přeměnila na českou, byla za působení posledního kantora J. Perelese roku 1908 zavřena.¹⁸²

Po zániku této školy byla na žádost ředitele fezární T. Schmeichlera otevřena v roce 1910 škola nová, nacházející se v domě č.156.¹⁸³ Zde se však vyučovalo již jen náboženství v době mezi osmou a jedenáctou hodinou dopolední a poté odpoledne mezi půl druhou a třetí hodinou. Zpočátku měla pouze 7 žáků, později v roce 1934 bylo žáků jedenáct a o rok později dokonce patnáct.¹⁸⁴ Další školy ve zkoumané lokalitě se nacházely při volyňské a čkyňské synagoze.

¹⁷⁹ - PĚKNÝ (1993, s.301)

¹⁸⁰ - FIEDLER (1992, s.20)

¹⁸¹ - FRANKOVÁ a kol. (2005, s.15), KOTLÁROVÁ (2002, s.114)

¹⁸² - KOTLÁROVÁ (2002, s.114)

¹⁸³ - Fotografie školy viz. např. *Strakonice. Kapitoly z historie*. 1.vyd. Strakonice: město Strakonice, 2002 (obrazová příloha 39)

¹⁸⁴ - KOTLÁROVÁ (2002, s.114)

4.3 Významné životní mezníky

Judaismus, obdobně jako jiná náboženství, ritualizoval životní běh člověka oslavou významných mezníků, čímž neustále upomínal na lidskou existenci jako prosycenou vědomím vztahu k Bohu. K hlavním mezníkům, jež byly oslavovány, patřilo narození, dospívání, sňatek a příprava na odchod ze života.¹⁸⁵

Brzy po svém narození vstupoval chlapec obřízkou do posvátného vztahu se svou pospolitostí i s Bohem. Obřízka, *mila*, se podle příkazu Gn 17,12 a Lv 12,3 měla konat osmý den po narození. Jedná se o typický přechodový rituál symbolizující druhé narození a vyjadřující „... myšlenku podrobení tělesnosti morálnímu zákonu a usměrnění pudovosti k plnění příkazu obnovování života ...“¹⁸⁶ Společně se zachováváním *šabatu*¹⁸⁷ se jedná o dva nejdůležitější symboly smlouvy mezi Bohem a Izraelem. Bezprostředně po obřízce dostává chlapec jméno¹⁸⁸ a stává se členem pospolitosti, přechází z přírodního stavu do židovské kultury.¹⁸⁹ Obřízka se prováděla buďto v synagoze, nebo v pozdějších dobách bylo možno ji vykonat také v domácnosti. Při tomto rituálním úkonu se vyžaduje, stejně jako při konání bohoslužby, *minjan*, neboli shromáždění alespoň deseti dospělých mužů, a celý akt je veřejnou událostí (na rozdíl od samotného narození, jež se děje výlučně v kruhu rodiny), po níž otec pořádá hostinu. Obřad prováděl *mohel*, zbožný muž s příslušnými rituálními i lékařskými znalostmi. Dívky dostávaly jméno veřejným vyhlášením, když byl jejich otec volán k šabatovému čtení Tóry a to tedy buďto první sobotu po narození nebo se čekalo na první návštěvu matky v synagoze po šestinedělí.

Dalším důležitým mezníkem v životě Žida je dosažení dospělosti, které u dívek nastává ve dvanácti a u chlapců ve třinácti letech, kdy se stávají *bar micva*, syny

¹⁸⁵ - Jak se nám dochovalo ve vzpomínkách strakonického rodáka J. Ehrmanna, byl při každém z těchto rituálů přítomen *šames*: „Musí býti při každé *mile* (obřízce), každé *svatbě*, při každém předepsaném umývání zemřelého mužského rodu a při každém pohřbu.“ EHRMANN, R. *Strakoničtí souvěrci*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-85924-16-1 (s.28)

¹⁸⁶ - DOLEŽALOVÁ, J. – PUTÍK, A. – ŠEDINOVÁ, J. *Židovské tradice a zvyky*. 1. vyd. Praha: Státní židovské muzeum v Praze, 1992. ISBN 80-900750-9-6 (s.59)

¹⁸⁷ - K tomu viz. níže oddíl 4.4.1.

¹⁸⁸ - v aškenázské oblasti bylo zvykem dávat dítěti jméno po zemřelém příbuzném. DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.63)

¹⁸⁹ - SLÁDEK(2008, s.51)

povinnosti. Stává se tak plně odpovědným za své náboženské chování a za plnění příkazů Tóry. Jak uvádí ve svých vzpomínkách R. Ehrmann, bývalo mezi strakonickými Židy stejně jako mezi jinými souvěrci v aškenázské oblasti zvykem, aby chlapec, připravující se na *bar micva* navštěvoval celý rok před tímto obřadem synagogu každý den a účastnil se všech tří všednodenních bohoslužeb.¹⁹⁰ Během samotného obřadu je pak chlapec poprvé v životě vyvolán k veřejnému čtení z Tóry a v některých obcích je rovněž zvykem, že přednese promluvu na téma týdenního oddílu Tóry. Stejně jako po obřízce, i po *bar micva*, pořádá otec hostinu v rodinném kruhu s přizváním několika hostů.

Svatba byla dalším důležitým přechodovým rituálem, který se v židovské tradici těšil nesmírné úctě. Často, zejména ve starších dobách, byla záležitostí dohody za účasti profesionálního „dohazovače“ či nějaké vážené osoby jako byl rabín, který dohodu zprostředkoval. Jak vzpomíná R. Ehrmann, na počátku 20. století bylo ve strakonické židovské obci zvykem, že „*Děvčata se pravidelně provdala jinam, židovští hoši si přivedli ženy odjinud.*“¹⁹¹ Došlo-li k dohodě mezi rodinami, mohla se svatba konat nejdříve za sedm dní od tohoto dne.¹⁹² Uzavření sňatku předcházelo sepsání svatební smlouvy, *ketuby*. „*V aramejsky psané ketubě jsou stanovena práva a vzájemné závazky manželů. Manžel se především zaručuje, že se ke své ženě bude chovat s úctou a že ji nezanechá bez prostředků. Ketuba rovněž stanovuje hmotné zajištění ženy pro případ úmrtí manžela nebo rozvodu.*“¹⁹³ Smlouvu bylo nutné během samotného svatebního obřadu podepsat, tudíž nebylo možné pořádat svatbu během sobot a svátků, kdy je psaní zapovězeno. Před svatbou se mají ženich i nevěsta věnovat duchovní přípravě a navštívit *mikve*.

Samotný obřad začíná první fází zvanou *erusin*, zasnoubení. v synagoze je vztyčena *chupa*, svatební baldachýn držený na čtyřech tyčích, který má symbolizovat budoucí domov manželů.¹⁹⁴ Nejprve pod *chupu* vstupuje ženich, poté přichází svatební průvod nevěsty, která je oblečena v bílém a má na obličeji závoj¹⁹⁵. Nevěsta sedmkrát

¹⁹⁰ - K tomu viz. níže oddíl 4.4.

¹⁹¹ - EHRMANN (1998, s.30). To souviselo i s příbuzenskými svazky, které byly mezi členy jedné židovské obce.

¹⁹² - SLÁDEK (2008, s.204)

¹⁹³ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.67)

¹⁹⁴ - Viz. KIEVAL (1992, s.35 obr.19)

¹⁹⁵ - Podle Gen 24,65.

obejde ženicha , poté následuje rabínovo požehnání nad vínem a ženich navlékne nevěstě na ukazováček pravé ruky prsten. Následné čtení *ketuby* ukončuje první část svatebního obřadu *erusin* a předznamenává část druhou *nisu'in*. *Nisu'in*, vlastní svatební obřad, započal opět požehnáním nad vínem a dalšími šesti požehnáními. Tato požehnání uzavírají svatební obřad, na jehož závěr ženich ještě rozbije skleněný pohár coby připomínku na zničení Chrámu.¹⁹⁶ Poté jsou nevěsta s ženichem ponecháni na krátkou chvíli v soukromí – „*Tato skutečnost, potvrzená svědky, zakládá podle biblického práva automaticky mezi oběma manžely svazek.*“¹⁹⁷ – a následuje slavnostní hostina v původním domově nevěsty.

Posledním z rituálů spojených s významnými životními mezníky, o němž se v krátkosti zmíníme, je příprava na smrt a pohřeb, jehož správnost přímo ovlivňovala posmrtný život člověka a jeho naději na vzkříšení. v nemoci a smrti neměl být člověk opuštěn, o což se staralo pohřební bratrstvo *chevra kadiša*. Úkolem tohoto bratrstva byla nejen péče o umírající, ale rovněž například podpora chudých, sirotků a vdov a péče o nemocné. Tato instituce, která vzniká s růstem židovských obcí v 15. a 16. století, měla vlastní financování a často si získala takové postavení, že byla dokonce jakousi alternativou k rozhodovacím strukturám obce.¹⁹⁸ Ve Strakonících byl spolek *Wohltätigkeitsverein Chewra Kadischa* založen v roce 1807 a jeho prvním předsedou byl Michal Wotitz.¹⁹⁹ Tento spolek se staral o židovský hřbitov a vybíral pohřební poplatky, které byly zejména pro nečleny bratrstva značně vysoké. *Chewra Kadiša* se tak stal velmi bohatou institucí, což dokládá například skutečnost, že v souvislosti se stoletým výročím spolku věnoval chudým celkem 100 000 rakouských korun a když v roce 1917 přibyli do Strakonic haličtí uprchlíci, spolek jim poskytl finanční výpomoc na zdravotní pobyty v Karlových Varech.²⁰⁰

¹⁹⁶ - „*Tento rituál připomíná zničení Chrámu, jež je třeba si připomínat i během nejradostnější události života.*“ SLÁDEK (2008, s.205)

¹⁹⁷ - SLÁDEK (2008, s.205)

¹⁹⁸ - SLÁDEK (2008, s.102). Vyobrazení týkající se činnosti pohřebního bratrstva viz. PAŘÍK (1992, s.62 – 63), DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.73 – 81)

¹⁹⁹ - Jeho dalšími předsedy byli Moric Fürth, Jakub Wolf Fürth a Otto Saxl. KOTLÁROVÁ (2002, s.114 – 115)

²⁰⁰ - K tomu HAVRDA (1934, s.614), KOTLÁROVÁ (2002, s.114 a 134 pozn.55). Viz. také výše oddíl 3.4.1.

Členové bratrstva pravidelně navštěvovali nemocné, zajišťovali jeho potřeby a modlili se za něj. Pakliže již hrozila bezprostřední smrt, členové bratrstva od umírajícího již neodcházeli. Po jeho skonu mu u hlavy zapálili svíce a drželi stráž u jeho těla. Po přenesení zemřelého na hřbitov následovalo rituální očištění, *tohora*, kdy byl zemřelý omýván vodou s rozmíchaným vejcem jako symbolem života. Zemřelý byl poté oblečen do *kitlu* či bílého rubáše a mužům se navíc ještě přidával modlitební šál *talit*. Tělo bylo poté položeno do rakve či na máry a ve slavnostním průvodu neseno na hřbitov, kde bylo uloženo do hrobu a po rabínově modlitbě hodil každý z přítomných do hrobu tři lopatky hlíny.²⁰¹ Celý pohřeb končil modlitbou *kadiš* za zemřelého.

Poté nastává období truchlení za mrtvého. Nejbližší příbuzní drží týden smutku, kdy nevycházejí z domu. Po smrti rodičů měli jejich potomci zachovávat smutek celý rok. Při bohoslužbě v synagoze se pak po dobu asi jedenácti měsíců odříkával *kadiš* za zemřelého, po uplynutí této lhůty se odříkával vždy ve výroční den smrti, *Jahrzeit*. Tato povinnost se vztahovala na pozůstalého mužského potomka. Jak vzpomíná strakonický rodák R. Ehrmann, bylo zvykem, že do synagogy přicházeli jak na ranní tak na odpolední bohoslužbu.²⁰²

4.4 Židovské svátky

V rámci židovské bohoslužby rozlišujeme mezi dny všedními, svátečními a šabatem. Během všedního dne, který v hebrejském kalendáři trvá od soumraku do soumraku²⁰³, se konají tři bohoslužby: ranní – *šachrit*, odpolední – *mincha* a večerní – *ma'ariv*.

Ranní bohoslužba, *šachrit*, má ve všední dny pět částí. První je *Birkat hašachar* neboli Požehnání rána, druhá část *Pesuke de-zimra* je tvořena především žalmy. Třetí část, *Šma*, obsahuje vyznání víry podle knih Devarim a Bamidbar²⁰⁴, čtvrtá část, *Amida* se týká proseb pro potřeby a starosti všedního dne. Je někdy označována také jako

²⁰¹ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.79), SLÁDEK (2008, s.174)

²⁰² - EHRMANN (1998, s.47 a 53)

²⁰³ - Podle biblické knihy Berešit: ... *a byl večer a bylo ráno, jeden den* (Gen 1,5).

²⁰⁴ - Nazvaná podle úvodních slov biblického verše: *Slyš Izraeli* [Šma Jisra'el – pozn.aut.], *Hospodin je náš Bůh, Hospodin je jediný*. (Dt 6,4). Celou *Šma* tvoří úseky Dt 6,4 – 9, Dt 11, 13 – 24 a Num 15, 37 – 41. „Z verše Dt 6,7 se odvozuje povinnost vyslovit *Šma* 2x denně, ráno a večer. Ve výsledné praxi je *Šma* součástí ranní (*šachrit*) a večerní (*ma'ariv*) bohoslužby.“ SLÁDEK (2008, s.218)

modlitba vstoje, jindy jako *Šmone esre* neboli Osmnáct, podle původního počtu osmnácti požehnání, k nimž bylo v talmudickém období přidáno ještě devatenácté. Tuto modlitbu tvoří tři části – velebení Boha, prosby a poděkování. Pátou částí je kající modlitba *Tachnun*, která je věnována utrpení, jež zakouší Izrael svým přestoupením.²⁰⁵ v pondělí, čtvrtek a v sobotu přistupuje k těmto částem ještě předčítání z Tóry pro tři osoby.²⁰⁶

O účastnících ranní bohoslužby, jak se konala ve Strakonicích, si lze udělat poměrně přesný obrázek ze vzpomínek R. Ehrmanna. „Byli to často muži a starci nemajetní a příslušníci nižších kast židovské maloměstské společnosti; ...“²⁰⁷ Bohoslužba začínala o sedmé hodině a i přes poměrně značný počet souvěrců židovského vyznání, počet účastníků *šachritu* zpravidla přesně odpovídal požadavku *minjan*, neboli deseti shromážděných dospělých mužů, aby se mohla pobožnost konat resp. aby bylo možno konat některé obřady jako například číst z Tóry. To, že ve Strakonicích účast při všednodenních modlitbách zřídka přesáhla *minjan* nebylo ničím neobvyklým ani jinde. „... většinu z nich [pravidelných denních modliteb – pozn.aut.] je však možné se modlit doma, při individuální bohoslužbě (návštěva synagog v pracovní dny byla a je velmi často z praktických důvodů neuskutečnitelná).“²⁰⁸

Odpolední modlitba *mincha*²⁰⁹ je poněkud kratší než ranní pobožnost a skládá se z Žalmu 145, *Amidy* (modlitby vstoje, označované také jako *Šmone esre*) a kající modlitby *Tachnun*. Tato odpolední bohoslužba bývala, jak víme ze vzpomínek R. Ehrmanna, ve Strakonicích navštívena hojněji než *šachrit*. „Jejich počet rozmnožili nepravdělní návštěvníci, kteří vzpomínali výročí smrti některého člena rodiny (*Jahrzeit*), nebo muži, pro něž byla *mincha* pohodlnější manifestací zbožnosti než *šachris* spojený se vstáváním o šesté hodině.“²¹⁰

²⁰⁵ - Ústředním je zde text žalmu Ž 6,2 – 11: *Nekárej mne, Hospodine, ve svém hněvu.*

²⁰⁶ - v praxi pak v sobotu byli ke čtení Tóry voláni spíše majetní občané, či alespoň takoví, kteří mohli zaplatit za vyprošená požehnání. „Nemajetným účastníkům *šachrisu*, kteří v sobotu nebyli voláni k Tóře, protože nemohli zaplatit za vyprošená obvykle požehnání, dostalo se té cti o ranní pobožnosti, aniž by se od nich očekával sebemenší dar.“ EHRMANN (1998, s.47)

²⁰⁷ - EHRMANN (1998, s.47)

²⁰⁸ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.37)

²⁰⁹ - Název je odvozen z 1K 18,36: *Když se měla přinášet oběť* [mincha – pozn.aut.], prorok Eliáš přistoupil a řekl ...

²¹⁰ - EHRMANN (1998, s.53)

Večerní modlitba *ma'ariv*, která je pronášena zpravidla po setmění²¹¹, má dvě základní části – *Šma a Amida*. Jak již bylo uvedeno výše, většina strakonických Židů se těchto pravidelných denních bohoslužeb neúčastnila a modlila se doma při individuální bohoslužbě. Zpravidla se v synagoze scházela skupinka deseti až patnácti lidí, v níž byli zastoupeni jak starší a méně majetní tak čekatelé na *bar micva*, tedy mladí chlapi.

4.4.1 Šabat

Velmi důležitým židovským svátkem je *šabat*, sedmý den týdne, každotýdenní odpočinek. Jeho význam je odvozen jednak nábožensky z Desatera - *Pamatuj na den odpočinku, abys jej světil!*²¹² – kdy Hospodin odpočíval po svém stvořitelském díle a tento den posvětil. Druhým aspektem je pak rozměr sociální vycházející z Dekalogu – *Nebudeš dělati žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvůj býk a tvůj osel, žádné tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách, aby odpočinul tvůj otrok a tvá otrokyně jako ty. Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi ...*²¹³ - který zpřítomňuje události Exodu.

O *šabatu* je zakázána jakákoliv práce, čímž je rozuměno jakákoliv záměrná fyzická činnost včetně cestování, manipulace s penězi, obdělávání půdy, rozdělování ohně, přenášení břemen či psaní.²¹⁴ S ohledem na zákaz cestování také většinou Židé tráví *šabat* na jednom místě. Podstatná část slavnosti se koná doma, v rodině. Jak můžeme dovozovat ze vzpomínek pamětníka R. Ehrmanna, podoba *šabatu* ve Strakonících se držela zavedených zvyklostí aškenázského prostředí.²¹⁵

Příprava začínala již v druhé polovině týdne, jelikož v sobotu nemohl být zažehnut oheň, jídla musela být připravena před pátečním večerem, jímž *šabat* začínal, a uchovávána v teple. „*Typické sobotní jídlo šoulet, připravovaný buď z fazolí nebo*

²¹¹ - „Ideální doba pro *ma'ariv* je od setmění, když se objeví tři hvězdy, až do půlnoci. Současně se však preferuje, aby byl přítomen *minjan*, a za tímto účelem je povoleno začít *ma'ariv* ... před setměním. SLÁDEK (2008, s.140 – 141)

²¹² - Ex 20,8

²¹³ - Dt 5,12 - 15

²¹⁴ - „*Vždyť zbožný Žid se o šabatu oddává naprostému odpočinku. Nepracuje, nekouří, neholí se, nejde do hospody ani do zábavných podniků, nic neprodává ani nekupuje, protože je mu zakázáno dotýkat se peněz. Modlí se jen víc a lépe se živí než ve všední den a dopřeje si krátkou, ale sladkou siestu po obědě.*“ EHRMANN (1998, s.40)

²¹⁵ - EHRMANN (1998, s.39 – 43)

*z hrachu s kroupami, se udržoval teplý v kameninových hrncích v peci, často ve společných ohřívárnách, kde o ně pečoval pomocník najímaný z křesťanského sousedství.*²¹⁶ v pátek se pekli se tzv. sobotní chléb *barches*²¹⁷ a připravovaly se další šabatové pokrmy, které se měly svým charakterem odlišovat od každodenní stravy a v aškenázském prostředí se často jednalo o pokrmy z masa a ryb. Dále bylo před svátkem nutno vykonat osobní hygienu a nachystat si sváteční oděv. „*I chudý člověk měl zpravidla alespoň dvojí oděv – všednodenní a šabatový, který si oblékl po vykoupání ...*“²¹⁸

Svátek začíná v páteční podvečer, kdy hospodyně zažehne nejpozději půl hodiny před východem hvězd svíce a pronese požehnání a modlitbu za blaho rodiny. K osvětlení se užívalo nejčastěji dvou stolních svícňů ze stříbra a mosazi, v aškenázské oblasti pak byly oblíbené rovněž tzv. sobotní lampy ve tvaru hvězdy (*Judenstern*) zavěšované nad stolem. Sváteční tabule byla čistě prostřena, povinností bylo použít nejlepší ubrus, a na stole byly připraveny dva barchesy přikryté plátěnou pokrývkou²¹⁹ a pohár pro požehnání nad vínem²²⁰. Prostřený stůl měl jako symbol kontinuity zůstat po celý *šabat* beze změn.

Poté se v synagoze konala sváteční bohoslužba, jíž se však většinou účastnili jen muži, neboť ženy dokončovaly přípravy k první šabatové hostině. „*V synagóách vítají Židé šabat mystickou písní kabalisty Šloma Alkabeze ze 16. století, která přijímá šabat jako vstupující nevěstu.*“²²¹ Šabatový *ma'ariv* má obdobnou strukturu jako ve všední den, pouze část *Amida* obsahuje požehnání *šabatu* a součástí bohoslužby je také požehnání vína a šabatu – *Kiduš šel šabat*. Celkově byla bohoslužba spíše kratší. Jak vypadal šabatový *ma'ariv* ve Strakoněch na počátku 20. století se dozvídáme ze

²¹⁶ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.39)

²¹⁷ - Z hebrejského *beracha* – požehnání.

²¹⁸ - SLÁDEK (2008, s.213)

²¹⁹ - Barches měl „... tvar vánočky křesťanů, ale bez mandlí a hrozinek. Byl nasládlý a posypán mákem ...“ EHRMANN (1998, s.41) „Pokrývky na chleby jsou obvykle zdobené výšivkou s motivy svícňů, *barchesů*, pohárů a citátů ze sobotních modliteb.“ DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.41)

²²⁰ - „Jako poháru pro *kiduš* se v synagóze i v domácnosti používalo zdobené číše, nejčastěji zhotovené ze stříbra, s ornamenty nebo citátem požehnání.“ DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.41)

²²¹ - SCHUBERT, K. *Židovské náboženství v proměnách věků*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-303-5 (s.115). Jednalo se o píseň *Lecha dodi*.

vzpomínek R. Ehrmanna: „*Tam kantor Menkes přivítal šabat jiskrným 'Lechó daudí', jehož melodie zůstala nezměněna od doby, kdy moje matka, kolem r.1880, byla ještě zpěvačkou na kůru. Nezměnily se i jiné melodie včetně požehnání vína. Patřilo ovšem k dávnému zvyku, že poté šames Popper dal nám klukům ochutnat vína s pohledem dobrotivým, jenž však okamžitě zpřísněl, kdykoliv se některý z nás pokusil o doušek nepřipustně velký.*“²²²

Když se muži vraceli ze synagogy, byla již zapálena světla na svícnu, čímž se domácnost stávala „šabatovou“, neboli podléhající výše zmíněným omezením. Před samotným začátkem první hostiny požehnal otec dětem a pronesl slova ke chvále své ženy. Následovalo požehnání (*kiduš*) nad vínem, obřadné umytí rukou a požehnání nad chlebem. Po večeři, která měla obsahovat alespoň tři chody, se zpívaly šabatové písně ke cti slavnostního dne a vše bylo zakončeno modlitbou po jídle.

Následujícího dne ráno začínala ranní bohoslužba *šachrit šel šabat* později a měla slavnostní atmosféru, jejímž vyvrcholením bylo předčítání příslušného týdenního oddílu Tóry. K tomuto úkomnu bylo povoláno sedm mužů: „... *první z nich bývá kohen (z rodu kněží, potomek velekněze Arona), druhý levita (pocházející z kmene Levi). Jako osmý přistupuje k Tóře maftir 'zakončovač', který po dočtení ... melodicky předřikává úsek z Proroků – haftaru.*“²²³ Poté následovalo kázání vztahující se k tématu týdenního oddílu Tóry.

Následovala druhá šabatová hostina, předcházená požehnáním nad vínem či pálenkou a nad sladkým pečivem. Čas mezi obědem a odpolední bohoslužbou byl chápán jako volný a souvěrci si jej často vyplňovali například procházkou, odpočinkem či studiem.²²⁴ Poté se konala modlitba *mincha*, rozšířená o předčítání Tóry pro tři muže, při němž se mimo jiné četla úvodní část oddílu Tóry pro následující týden. Následovala třetí slavnostní hostina a večerní modlitba *ma'ariv*.

Celý *šabat* byl zakončen rituálem oddělení zvaným *havdala*²²⁵, kterým je symbolicky oddělen den svátečný od dnů všedních. Text *havdaly* je pronášen za trojího

²²² - EHRMANN (1998, s.41)

²²³ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.43)

²²⁴ - „Zbožní organizovali studijní skupiny (*chavurot*) a věnovali se zvláště textům s etickým obsahem.“ SLÁDEK (2008, s.214)

²²⁵ - Hebrejsky *havdala* znamená oddělení, rozlišení.

požehnání – je požehnan pohár vína, zapálená svíce spletená z několika pramenů²²⁶ a vonné koření. Jak vzpomíná R. Ehrmann, „*Když na obloze vysvitla první hvězda, rozžal Žid avdule, dlouhou, různobarevnou svíčku pletenou z tenkých štránků po způsobu dívčího copu ...*“²²⁷ Tento rituál se provádí jak po večerní synagogální bohoslužbě tak doma na počátku dne následujícího po šabat. Vše je zakončeno poděkováním Hospodinu a přáním dobrého dne, *šavua tov.*²²⁸

4.4.2 Roš ha-šana

*Roš ha-šana*²²⁹ je novoroční slavnost, slavená 1. a 2. den měsíce *tišri*, takže zpravidla připadá na poslední tři týdny v září, případně na začátek října. v Bibli se setkáme také s označením *Jom ha-tru'a*, Den troubení, upomínající na troubení na *šofar*, hudební nástroj vyráběný z rohu rituálně čistého zvířete, například berana – „*Jeho pronikavý zvuk má být pobídkou ke zpytování svědomí, probuzení z mravní malátnosti, ale i připomínkou smlouvy, kterou Izrael uzavřel s Hospodinem na hoře Sinaj.*“²³⁰ v liturgii je tento svátek spojen s Bohem soudícím tento den celý svět a probírajícím lidské skutky uplynulého roku. Odtud také označení *Roš ha-šana* jako *Jom ha-din* (Den soudu) a *Jom ha-zikaron* (Den připomenutí). Zcela spravedliví jsou zapsáni do Knihy života a padlí a zkažení do Knihy smrti. v antropologii rabínského judaismu však nelze nikoho považovat za zcela zkaženého či zcela dobrého tak, aby byl rovnou zapsán do Knihy života či Knihy smrti, takže jeho osud jako *bejnoni* (hebrejsky průměrný) není

²²⁶ - „*Svíce má několik knotů, jejichž plameny se spojují v jeden velký. Čest držet tuto 'pochodeň' připadá nejmladšímu chlapci.*“ DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.43). „... *jiná osoba může držet speciální svíci, spletanou ze čtyř tenkých svíček a hořící čtyřmi plameny (mohou ji nahradit dvě obyčejné svíce, jejichž knoty se však musí navzájem dotýkat).*“ SLÁDEK (2008, s.89)

²²⁷ - EHRMANN (1998, s.42)

²²⁸ - SCHUBERT (1992, s.115)

²²⁹ - Označení *Roš ha-šana* se objevuje v Ez 40,1, „... *kde však neoznačuje první den roku, ale spíše jeho počátek v obecném smyslu (nový rok s malým n). ... Biblické přikázání požaduje slavení Roš ha-šana pouze jeden den, přesto jak v diaspoře tak v Erec Jisra'el se slaví dva dny, zřejmě kvůli problémům se stanovením počátku nového měsíce.*“ SLÁDEK (2008, s.185)

²³⁰ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.47). „*Z letargie má věřící vybudit pravidelné ranní troubení na zvířecí roh a upozornit je na blížící se soud.*“ SLÁDEK (2008, s.186)

rozhodnut o *Roš ha-šana* ale až později o *Jom kipur*. Deset dní, které se nachází mezi těmito dvěma svátky, má takový *bejnoni* využít k pokání.²³¹

V tento den je pro synagogální textilie zvolena bílá barva jako symbol pokory a pokání, stejně tak i pro roucho (*kitl*), které obléká vedoucí modlitby a někdy i ostatní zbožní muži²³². Jak popisuje R. Erhmann: „*Synagoga tonula v záplavě světél, neboť šabesgoj Kuneš za dozoru šamese Poppera rozžal svíce ve veškerých lustrech. Na schránce Tóry byl bílý, hedvábný paroches (opona) a i přikrývka stolu vórbetra byla ze stejného materiálu a stejné barvy. i šatičky Tóry byly z bílého hedvábí. Roucha kantora Menkese a rabína Bachracha byla rovněž bílá.*“²³³ Liturgie je shodná s liturgií šabatovou s rozdílem v kajičné litanii *Avinu Malkenu* a v troubení na *šofar* po čtení z Tóry. Předčítá se příběh obětování Izáka, který se podle tradice udál právě na Nový rok. Pokud se týká rodinného prostředí, pak na *Roš ha-šana* bylo zvykem připravovat sladká jídla, která měla přinést sladký rok.

4.4.3 Jom kipur

Svátek *Jom kipur* (Den smíření) připadá na desátý den po Novém roce *Roš ha-šana*. Jedná se o nejzávažnější náboženský svátek Židů, den postní oproštěný ode vši práce. Tóra o tomto dni hovoří jako o dni, kdy „... se člověk v pokoře a ponížení ukazuje před Bohem, jenž jej očisťuje (*kapara*) od hříchů.“²³⁴ Vztahují se na něj veškerá šabatová omezení, k nimž ještě přistupují další očištná a asketická příkázání.²³⁵

Přípravy na *Jom kipur* začínají již předvečer předcházejícího dne, kdy po bohoslužbě *mincha* následuje slavnostní hostina²³⁶ a koupel mužů v mikve. Samotná liturgie začíná v předvečer svátku modlitbou za anulování nesplněných slibů *Kol nidrej* (Všechny sliby), která je součástí *ma'arivu*.²³⁷ o podobě večerní bohoslužby před *Jom*

²³¹ - SLÁDEK (2008, s.186), SCHUBERT (1992, s.115)

²³² - Podle svědectví R. Ehrmanna oblékali *kitl* o *Roš ha-šana* všichni účastníci *šachritu*. EHRMANN (1998, s.60)

²³³ - EHRMANN (1998, s.60)

²³⁴ - SLÁDEK (2008, s.114)

²³⁵ - Podle Lv 23, 27 – 28 a dalších talmudických zákonů.

²³⁶ - Jak vzpomíná EHRMANN (1998, s.67), večeřelo se již o páté.

²³⁷ - Tato modlitba se však týkala pouze slibů daných Bohu, nikoli závazků vůči jiným osobám. Proto bývalo před *Jom kipur* zvykem žádat o odpuštění ty, jimž člověk u uplynulém roce nějak ublížil.

kipur a o významu, který měla pro strakonické židovstvo, nás zpravuje R. Ehrmann: „Synagoga skýtala o 'Kol nidre', předvečer Jomkipuru, stejný pohled jako o Novém roce, snad ještě slavnostnější, a návštěva byla největší v roce. Nikdo nescházel. Plně zaujalo moji pozornost, že každý přicházející dospělý muž při oblékání talisu²³⁸ hlasitě odříkal předepsané požehnání z místa, kde sedával ...“²³⁹ Po skončení pobožnosti ti nejzbožnější souvěrci zůstávali přes noc v synagoze a věnovali se modlitbám a rozjímání.²⁴⁰

Bohoslužeb o *Jom kipur* se účastnili od předvečera po celý následující den prakticky všichni souvěrci včetně všech žen. Celá liturgie se nese v duchu vyznání víry a jedinečnosti Boha a pokání a projevení lítosti vzhledem k Bohu. Celodenní cyklus se skládal z *šachrit*, hlavní bohoslužby *musaf*, odpolední *minchy* a závěrečné bohoslužby *neila*. Typickými součástmi bohoslužby jsou tak vyznání hříchu s očištnou funkcí *viduj*²⁴¹, a kající modlitby *slichot*²⁴². „*Při jedné, 'Óšamnů', bijí se kající v prsa. Je to ona modlitba, v níž se autor pokouší vyjmenovat všechna množná provinění [podle abecedního pořádku – pozn.aut.] proti Bohu a bližnímu. Je jich dlouhá řada. Jen archiřšíník by tam nenalezl zmínku o některém hříchu jím spáchaném.*“²⁴³ Tyto modlitby vrcholili závěrečnou prostrací, typickou právě pro aškenázskou oblast. „... *o velkém 'Veanachnú, kaurim umeštachavim' provede celá mužská obec včetně kantora prostraci ... je to symbol největšího ponížení před Hospodinem.*“²⁴⁴

Veřejná bohoslužba začínala na *Jom kipur* brzy ráno – v sedm hodin - a trvala s malými přestávkami až do večera. Vyvrcholením dne byla závěrečná bohoslužba

²³⁸ - *Talit* (aškenázsky *talis*) je modlitební šál, do nějž se halili muži při některých modlitbách. Vychází z příkázání Nu 15, 37 – 41. Nejčastěji byl z bílé vlny a na koncích měl modré pruhy, což je i případ *talisu* užívaného strakonickými Židy, jak je patrné z dochovaných vyobrazení in EHRMANN (1998, s.57, 65).

²³⁹ - EHRMANN (1998, s.67)

²⁴⁰ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.47)

²⁴¹ - Jedná se o krátký text, který v plurálu vyjmenovává přestupky proti Božímu příkázání.

²⁴² - Tyto modlitby či hymny patří do širšího souboru poetických liturgických skladeb *pijutim* rozšířených především v aškenázské oblasti. Postoj k tomuto žánru byl mezi židovskými učiteli ambivalentní. Lze sledovat pokusy *pijutim* z liturgické praxe vyloučit - „*Poetická forma dovozovala sdělovat prostřednictvím pijutim i myšlenky, jež by se v nepoetické formě pohybovaly přinejmenším na hranici hereze.*“ SLÁDEK (2008, s.170). Zároveň ale mnozí z učenců byli sami autory těchto veršů.

²⁴³ - EHRMANN (1998, s.71)

²⁴⁴ - EHRMANN (1998, s.71 – 72)

neila, konající se bezprostředně po skončení *minchy* asi v pět hodin. *Neila* byla „... pronášena před otevřeným svatostánkem a zakončena společným vyznáním jednosti Boha [recitace *Šma* – pozn.aut.] a závěrečným trubením na šofar.“²⁴⁵ Stejně jako o *Roš ha-šana*, byly i o tomto svátku synagogální textilie bílé a často se nosil rovněž bílý *kitl*.

4.4.4 Sukot

Pátého dne po *Jom kipur* začíná *Sukot* (Svátek stánků)²⁴⁶ je spojen s oslavou úrody a připomenutím posvátné historie Abrahamova lidu. Během *sukotu* byla, jak vzpomíná R. Ehrmann, strakonická synagoga rovněž hojně navštívena jako o *Jom kipur*, neboť souvěrci si byli dobře vědomi toho, že „Nelze vzápětí zatížit znovu účet hříchu, sotva před týdnem milostí Hospodinovou, velkomyslným odpuštěním vyrovnány. Proto ten nával v synagóze v předvečer *Sukot*.“²⁴⁷

Původně se jednalo o slavnostní ukončení sklizně ovocných plodů a s tím souvisí zřejmě i zvyk slavit tento svátek v improvizovaných přístřeších, která si Židé během sklizni v dávnověku stavěli poblíž polí a sadů. Druhá rovina – posvátná – se vztahuje k čtyřicetiletému putování pouští, jež má připomínat svou provizorností právě stánek zvaný *suka*. Povinností svátku je právě přebývat po sedm dní ve stánku, jehož parametrům je dokonce věnována celá jedna kapitola *mišny*. Tento provizorní přístřešek, který však má člověk během svátku považovat za své stálé obydlí²⁴⁸, je místo pevné střechy pokryt ratolestmi listnatých stromů nebo chvojím²⁴⁹ tak, aby byly večer skrze ně vidět hvězdy. Uvnitř byla tato stavba ozdobena květy, plody i synagogálními textiliemi. „*Vratkost a nestálost přístřešků dávala pocit, že osud národa byl plně v moci Boží a bez jeho pomoci a vedení by nemohl přežít.*“²⁵⁰ Pokud jde o tento zvyk, nebyl – zdá se – strakonickými Židy nijak striktně dodržován, dokonce je možno říci, že byl v podstatě opomíjen s odkazem na klimatické podmínky v Čechách a roční dobu.

²⁴⁵ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.49)

²⁴⁶ - Podle Lv 23,34 a Ex 23,16.

²⁴⁷ - EHRMANN (1998, s.77)

²⁴⁸ - SLÁDEK (2008, s.203). Nejstarší vyobrazení sukotové chýše z českého prostředí pochází z přelomu 14. a 15. století z bible Václava IV. BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1 (s.14 obr.5)

²⁴⁹ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.53)

²⁵⁰ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.55)

Jak vysvětluje R. Ehrmann: „*Jen s těmi stany, zvanými suká, to z důvodů podnebí zcela neklapalo. ... Jelikož se Sukot slaví v době, kdy v těchto severních krajích někdy už zcela dobře sneseme mírně vytopený pokoj, bylo by obývání stanů po sedm dní spíše utrpením než radostí, jež o těchto svátcích má ovládati naše srdce.*“²⁵¹ Zdá se tedy, že tento zvyk strakoničtí Židé nedrželi a *suka*, až na ojedinělé výjimky²⁵², ani nestavěli.

Charakteristickým prvkem *sukotu* je třesení *lulavem* do čtyř světových stran po všech sedm dní – s výjimkou *šabatu* - během *šachritu*. *Lulav* je svazek z přesně určených částí – palmové větve, etrogu, dvou vrbových větviček a tří větviček myrty.²⁵³ Svátek osmého dne zvaný *Šmini aceret*, Osmý den svatého shromáždění, je samostatným svátkem²⁵⁴, který byl ještě slaven v chýši *suka*, kde se rovněž pojídala večere.²⁵⁵ Ústřední částí tohoto svátku byl *musaf* s prosbou za déšť a vzpomínková modlitba za zemřelé.

4.4.5 Chanuka

Svátek *Chanuka* (Zasvěcení), připadající na prosinec, je pobiblickým svátkem ustaveným Judou Makabejským na památku zasvěcení oltáře v jeruzalémském Chrámu, při němž hrálo důležitou roli zapálení sedmiramenného svícnu – *menory*. Chrám byl znesvěcen modloslužbou za panovníka Antiocha IV. (175 – 164 př.n.l.) a následně znovu očištěn po osvobození chrámového pahorku za makabejského povstání²⁵⁶. v chrámu byl nalezen však jen jediný džbánek neposkvrněného oleje do svícnu, který by vydržel na jeden den. „*Jednodenní dávka oleje zázrakem vystačila na osm dní, což byla doba nutná k přípravě nového oleje. Tak se vysvětluje nejen délka svátku, ale i nejvýznamnější zvyk ... totiž zapalování chanukových světel.*“²⁵⁷

²⁵¹ - EHRMANN (1998, s.77)

²⁵² - R. Ehrmann vzpomíná na *suka* postavenou na zahradě synagogy, která však vzhledem k dešti nebyla využita. EHRMANN (1998, s.78)

²⁵³ - Tento zvyk odkazuje na Lv 23,40. Podle něj se má použít větvi či plodů čtyř rostlin – *etrogu* (plod cedrátu), *lulavu* (ratolest datlové palmy), *hadasimu* (tři větvičky myrty) a *aravotu* (dvě větvičky vrb rostoucích u potoka). SLÁDEK (2008, s.203), PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.85 obr.83 d, e)

²⁵⁴ - Podle Lv 23,36, Nu 29,35.

²⁵⁵ - SCHUBERT (1992, s.116)

²⁵⁶ - 1Mak 4, 36 - 59

²⁵⁷ - SLÁDEK (2008, s.96)

Na paměť této události se tak v domech i synagogách zapalovala po osm dní světla v *chanukiji*, chanukovém svícnu a to buďto vzestupně od jedné do osmi nebo sestupně od prvního dne, kdy hoří všech osm, do osmého dne, kdy hoří jen jedna. Svícen, tvořený osmi samostatnými světly v přímce ve stejné úrovni a devátým odděleným světlem, se obvykle stavěl k oknu a k jeho zapalování sloužilo deváté světlo, *šames*. Zapalování svícnu bylo provázeno požehnáními a hymnem *Maoz cur ješuat* (Skalní pevnost mé spásy). Chanukové světlo nesmělo být použito k osvětlení domácnosti.

Podle vzpomínek, které se zachovaly po R. Ehrmannovi, lze soudit, že ve Strakonické synagoze i v domácnostech byla ve svátek chanuky zapalována *menora* (sedmiramenný svícen). „*V synagoze byl stříbrný, sedmiramenný svícen 'menóra' postaven na zvláštní stolek na oltáři. ... Až když se můj starší bratr Leopold osamostatnil, koupil tatínkovi menóru v podobě malého sedmiramenného svícnu.*“²⁵⁸ Zřejmě tedy zcela nahradila obvykle pro tyto účely užívaný svícen *chanukiji*.

4.4.6 Purim

Purim se slaví měsíc před svátkem *Pesach* v době odpovídající křesťanskému masopustu. Je upomínkou na příběh o záchraně Židů díky moudrosti Mordechaje a Ester před úklady zlovolného vezíra Hamana, který chtěl vyhladit všechny Izraelce.²⁵⁹ Označení svátku *Purim* jako Svátku losů vyplývá z toho, že pro svůj záměr určil Haman den jeho uskutečnění losem. Z hlediska náboženského práva je tento svátek obdobný jako *Chanuka* a netýkájí se jej v zásadě žádná omezení.

Hlavní liturgickou náplní je předčítání svitku Ester v předvečer svátku i během *šachritu*. „*Kdykoliv se v textu objeví Hamanovo jméno, je okamžitě přehlušeno křikem dětí a rachotem řehtaček.*“²⁶⁰ Vyslechnout toto čtení je povinností mužů i žen, přičemž zpravidla byl celý text čten v hebrejštině. Kniha Ester hovoří o radosti a hodokvasu a svátek *Purim* je jimi skutečně naplněn.

²⁵⁸ - EHRMANN (1998, s.92). Příklady chanukových svícnu viz. PAŘÍK (1992, s.91), DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.32 – 33) a sedmiramenné menory viz. DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.10).

²⁵⁹ - Est 9,21

²⁶⁰ - DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.57).

Slavilo se maškarními karnevaly, vyměňovaly se dárky mezi přáteli a příbuznými (zejména pamlsky v rámci zvyku *mišolach manot* – rozesílání porcí), obdarovávali se chudí²⁶¹, v jejich prospěch byly rovněž organizovány sbírky.

„V židovské společnosti, která má obecně rezervovaný vztah k alkoholu, je purimová hostina jediným okamžikem, kdy je nemírné požívání alkoholu konvencí (i když nikoli nutností). Talmud říká, že by měl člověk pít, až nebude schopen rozlišit mezi 'proklet bud' Haman' a 'požehnán bud' Mordechaj'.“²⁶²

Původní „divoké“ oslavy *Purimu*, jak se odehrávaly například ve středověku v aškenázském židovstvu, byly v době pozdější vystřídány zejména v menších městech a na venkově poněkud konzervativnější formou zábavy. Maškarní plesy s maskami s nástupem 20. století již téměř vymizely.²⁶³ Oblíbenými však zůstaly dětské divadelní hry, jak vzpomíná R. Ehrmann: *„Za to byl ale u nás jednou dětský bál, při němž jsme deklamovali básně, hráli divadlo a hudebně nadané děti hrály na klavír nebo na housle.*“²⁶⁴ Námětem těchto her bývala často právě královna Ester. Rovněž se udržel zvyk obdarování sladkostmi.

4.4.7 Pesach

Svátek *Pesach* je velikonoční slavností a trvá osm dní, přičemž první dva a poslední dva dny jsou spojeny se zákazem práce. *Pesach* je upomínkou vyvedení Židů z Egypta a jeho označení je odvozeno od hebrejského *pasach* – překročit, neboť Bůh při

²⁶¹ - Podle Est 9,22.

²⁶² - SLÁDEK (2008, s.178). Tento autor si rovněž všímá charakteru purimového veselí coby „světa naruby“, což ve středověku – době častého pronásledování židovského etnika – fungovalo jako jistý ventil kolektivní frustrace způsobené právě pronásledováním a pocitem permanentního ohrožení. *„Purim se v rabínském judaismu stává oslavou nikdy neuskutečněného vítězství Židů nad svými pronásledovateli.*“ SLÁDEK (2008, s.179)

²⁶³ - „Když jsem byl zcela malý, dědeček Efraim Mostní zverboval příruční z otcova krámu, nasadili si falešné vousy a paruky a chodili po sousedních židovských domech jako maškary. Ale doby maškarních bálů o Purim na malých městech tehdy již minuly a udržely se snad jen ve velkoměstech.“ EHRMANN (1998, s.99)

²⁶⁴ - EHRMANN (1998, s.99)

desáté egyptské ráně překročil domy synů Izraele.²⁶⁵ Na večer před vysvobozením obětovaly všechny izraelské rodiny beránka a tato oběť je rovněž spojena s pesachovými zvyklostmi.²⁶⁶ Na biblickou tradici navazuje i další zvyk – požívání macesových, nekvašených chlebů, neboť Židé měli opustit Egypt tak rychle, že těsto ani nestačilo zkvasit. Proto je také *Pesach* nazýván *Chag ha-macot* (Svátek nekvašených chlebů)²⁶⁷. Slavnost *Pesachu* coby spojení pastevecké slavnosti (beránek) a zemědělské slavnosti (nekvašený chléb), upomíná na centrální událost dějin Izraele, „... *zakládající nárok Boha na poslušnost lidu Izraele, který posléze dostává příkázání obsažená v Tóře. Vyvedením z Egypta podepírá Bůh svůj mandát nad Izraelem i v Desateru.*“²⁶⁸ a je možno ji chápat jako jakousi předzvěst eschatologického vykoupení.

Přípravy na svátek začínaly již den předem, kdy byla celá domácnost uklizena a umyta, aby se zjistilo, byl-li odstraněn všechn *chamec* (pokrmý kvašené, obiloviny a z nich vyrobené potraviny, luštěniny, rýže), neboť během *Pesachu* se nesměli jíst ani uchovávat v domě takové pokrmy, které byly připraveny z mouky – jak pečivo, tak například pivo či pálenky z obilí. Pokud byly nalezeny nějaké zbytky *chamecu*, byly následujícího rána spáleny. Rovněž tak běžně užívané nádoby bylo třeba rituálně očistit, aby ani zde nebyly zbytky *chamecu*. Jelikož tato rituální očista byla velmi složitá, některé rodiny si pořizovaly zvláštní pesachovou sadu nádobí, která se mnohdy dědila po několik generací.²⁶⁹ o lokální variantě, již rituální očista mezi strakonickými souvěrci vrcholila, nás zpravuje R. Ehrmann. „*Po obědě provedl tatínek způsobem zcela symbolickým zbavení domácnosti od všeho kvašeného. Nasypal totiž do čtyř rohů stolu*

²⁶⁵ - „*Moderní filologové tuto etymologii zpochybňují a název svátku spíše spojují s původními apotropaickými (zlo odvracejícími) rituály souvisejícími s oslavou příchodu jara.*“ SLÁDEK (2008, s.166)

²⁶⁶ - Podle Ex 12, 3 – 14. „... *Izraelci museli zabít beránka a pomazat jeho krví rámy dveří. v noci pesachu měli nerozporcovaného beránka upéct a celého sníst, eventuální zbytky spálit příštího rána.*“ SCHUBERT (1992, s.117)

²⁶⁷ - Lv 23,5 - 6

²⁶⁸ - SLÁDEK (2008, s.167). „... *pesach se stal velikou slavností osvobození, které se každý Žid měl účastnit tak, jakoby vysvobození z Egypta sám prožíval.*“ SCHUBERT (1992, s.117) Z pohledu judaismu mezi sebou události Pesachu a mesiášská doba korespondují tak, že vyvedení z Egypta je chápáno jako předznamenání obnovy Izraele.

²⁶⁹ - „*Ale všední porculán a sklo se odklidí, aby učinili místo nádobí svátečnímu ... sváteční [nádoby – pozn.aut.] maminka zdědila po babičce a bylo snad v rodině po několik pokolení.*“ EHRMANN (1998, s.105)

*něco chleba, smetl jej peroutkem na dřevěnou měchačku, ovinul vše bílým hadříkem ... Tento tajemný balíček s vyčnívající násadou měchačky co rukojetí byl pravidelně svěřen mé péči. Odnesl jsem jej s radostí na dvorek synagogy, kde šames Popper byl rozdělal oheň, jenž brzo pozřel veškeren chómev židovských rodin obce.*²⁷⁰

Ústřední je v rámci *Pesachu* hostina v rodinném zvaná *seder* (pořádek). Stůl byl slavnostně prostřen a na něj umístěna sederová mísa²⁷¹ se třemi macesy, které od sebe byly vzájemně odděleny macesovou pokrývkou. Na ni se kladlo pět symbolických pokrmů: *karpas* (zelenina – např. celer, petržel, brambor – jako symbol jara a zároveň odkaz na Gen 37,31), *maror* (hořké byliny či zelenina – např. křen, řeřišnice, potočnice – symbolizující hořkost otroctví), *charoset* (směs jablek, mandlí, hrozinek, skořice a vína – na upomínku malty užívané Židy při stavbě faraónových měst), *zroa* (pečená kost symbolizující oběť beránka) a *bejca* (vejce upečené ve skořápce). Součástí tabule je také miska se slanou vodou, *majim*, symbolizující slzy otroctví. Během sederové hostiny předčítá otec z *Pesachové hagady*, souboru příběhů, modliteb, požehnání a písní, které se vztahují k odchodu Izraelitů z Egypta.²⁷² Tento zvyk čtení z *Pesachové hagady* vyplývá z biblického přikázání ... *budeš vyprávět svému synovi*²⁷³ a má za účel podnítit v dětech zájem o biblické události a ozřejmit jejich význam. K eschatologickému rozměru hostiny ukazuje na stole připravený pohár pro proroka Eliáše, Mesiášova zvěstovatele.

²⁷⁰ - EHRMANN (1998, s.106)

²⁷¹ - Viz. např. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.101 obr.103), PAŘÍK (1992, s.88 obr.85), DOLEŽALOVÁ – PUTÍK – ŠEDINOVÁ (1992, s.47 a 49).

²⁷² - Obsah *Pesachové hagady* přehledně shrnuje např. SLÁDEK (2008, s.83 – 84). Dále k tomu např. PUTÍK – SIXTOVÁ (2005, s.51 obr.39), PAŘÍK (1992, s.82) a oddíl 2.2 této práce.

²⁷³ - Ex 13,8. Jak uvádí R. Ehrmann, v pozdější době již nebyl požadavek, aby modlitby odříkávala hlava rodiny, tak striktně dodržován, a bylo myslitelné, aby se tohoto úkolu zhostil i jiný člen rodiny. EHRMANN (1998, s.107 – 108)

5. Židovské památky a lokality

5.1 Strakonice

5.1.1 Strakonická synagoga

Nejstarší židovská modlitebna ve Strakonicích se nacházela v domě poblíž dnešní sokolovny, kde byla rovněž rituální lázeň pro ženy (mikve). Tato modlitebna vyhořela v roce 1741 a byla krátce nato – pravděpodobně ještě za působení velkopřevora F. A. von Koenigsegg-Rothenfelse – nahrazena synagogou. Současně s povolením ke stavbě synagogy obdrželi Židé také povolení k přístavbě světnice pro chudé a nemocné se skladem zdravotnického materiálu.²⁷⁴

Stav této původní synagogy se ale již před polovinou 19. století jevil současníkům jako neuspokojivý²⁷⁵ a v roce 1858 se dokonce v synagoze propadlo při svatebním obřadu patro. Stavba nové synagogy v Bezděkově²⁷⁶, dokončená roku 1860, byla financována z prostředků *Židovské náboženské obce* a stála 18 000 zlatých. Mnoho souvěrců podpořilo finančními či hmotnými dary ať už samotnou stavbu synagogy²⁷⁷ či dále na její provoz²⁷⁸.

Synagoga byla postavena v novorománském stylu a její interiér byl bohatě vyzdoben. Vedle synagogy byl postaven ještě jednopatrový dům určený k zasedání

²⁷⁴ - KOTLÁROVÁ (2002, s.111) s odkazem na SOA Třeboň, fond Velkostatek Strakonice, č.kart.26, inv.č.743, sign.A-XI-3.

²⁷⁵ - „Již r.1846 si stěžuje Eliáš Löwy, že stav současné synagogy je natolik zchátralý, že je nutno postavit novou.“ KOTLÁROVÁ (2002, s.116). K tomu také např. PODLEŠÁK (2002, s.176).

²⁷⁶ - „Podle prastaré tradice se synagogy stavěly pokud možno poblíž vodního toku – u řeky, potoka, mlýnského náhonu apod. o židovském Novém roce vycházejí totiž muži z modlitebny a pod širým nebem konají zvláštní modlitbu (tašlich), při níž se do vody házejí kousičky chleba jako symbol odplavení hříchů. Je pravděpodobné, že tak bylo vybráno místo pro synagogu ve Strakonicích.“ KOTLÁROVÁ (2002, s.135 pozn.66)

²⁷⁷ - Například Ignác Stein přispěl prostřednictvím *Židovské náboženské obce* v roce 1860 částkou 120 zlatých. KOTLÁROVÁ (2002, s.116)

²⁷⁸ - „Objevují se zde známá jména Weilů, Steinů, Picků, Fürthů a dalších. Tak hned téhož roku, kdy byla synagoga postavena, věnoval do synagogy Jakob Pick červenohnědý sametový parochet s pozlacenou židovskou hvězdou. Do synagogy také přispěl zrcadlem vídeňský Žid Janovický v r.1872. Roku 1872 daruje paní Eleonora Janovická ŽNO [Židovské náboženské obci – pozn.aut.] parochet.“ KOTLÁROVÁ (2002, s.116)

Židovské náboženské obce a k ubytování šamese. K synagoze, nejvyšší stavbě ghetta, z obou stran přiléhaly další budovy. Průčelí zdobila v úrovni prvního patra po stranách dvě kostelní špaletová okna s polokruhovými novorománskými záklenky a uprostřed nad portálem se nacházelo podvojně sdružené okno s rozetou orámované archivoltou, která přes hlavice přecházela po obou stranách v přípory zakončené jednoduchou konzolou. Boční zdi synagogy prolamovaly tři řady oken – v přízemí a prvním patře podlouhlá kostelní okna novorománského typu zakončená polokruhovými záklenky a mezi nimi malá obdélná okna. Jedinou další vnější výzdobou synagogy pak byl obloučkový vlys. o podobě synagogy si můžeme udělat poměrně přesný obrázek jednak z dochovaných fotografií a jednak z kreseb, které vytvořil R. Ehrman.²⁷⁹ Synagoga měla dva vchody, hlavní pro muže a postranní pro ženy, který se otevíral jen dvakrát v roce – o Novém roce a na Den smíření. Dřevěné stolice do synagogy zhotovil Jan Vlastislav Plánek. S ohledem na její vnitřní vybavení a bohatou plastickou výzdobu, byla považována za nejkrásnější v jižních Čechách: „Synagoga tato byla tehdy první v jižních Čechách, - aspoň co se nádhery týkalo, - moderně zařízená, na ozdobných sloupech, hodně plastiky. v celém kraji se o ní mluvilo, hlavně o svěcení, a budova budila pozornost daleko široko.“²⁸⁰

Tato nová synagoga byla znovu opravena v roce 1927, poněvadž se již začaly propadat sloupy galerie. v listopadu 1939 v souvislosti se zákazem pro Židy disponovat s majetkem, který mohl převzít pouze německý správce, odevzdali strakoničtí souvěrci synagogu městu. Následně měl být svatostánek využit pro vojenské účely a bylo zde uskladněno vojenské prádlo k sušení. Po válce synagoga posloužila ještě v roce 1945 židovským vojákům americké armády, kteří zde slavili Nový rok a Den smíření. v roce 1951 přešla pod správu sboru československé církve husitské a sloužila jako kostel. Zbourána byla společně s dalšími domy bývalé židovské čtvrti v rámci normalizačního budování nové zástavby v roce 1976.

²⁷⁹ - Fotografie viz. např. *Vlastivědný sborník Strakonice* (2002, obrazová příloha 34, 36 – 38, 42 – 43) a HAVRDA (1934, s.614, 615). Kresby viz. EHRMAN (1998, s.37, 45, 57, 65, 75, 81).

²⁸⁰ - HAVRDA (1934, s.613)

5.1.2 Strakonický hřbitov

Historie židovského hřbitova ve Strakonících (Příloha I., II., III., IV.) sahá do přelomu 17. a 18. století. Zdejší Židé roku 1700 odkoupili od vrchnosti kus lesa Hole a vystavěli si zde hřbitov i s malým domkem. Užívání tohoto hřbitova jim pak bylo potvrzeno privilegiem č. 219.²⁸¹ Nejstarší čitelný náhrobek zde pochází z roku 1736. Na tomto místě posledního odpočinku strakonických souvěrců nalézáme hodnotný soubor barokních a klasicistních náhrobků a dále i řadu výtvarně zajímavých náhrobků z doby pozdější, zejména podnikatelských rodin, například Fürthů. Vzhledem k nedostatku péče postupně zarostl náletovými dřevinami, zejména po 2. světové válce, nicméně podle svědectví soudobých obyvatel Strakonice byly některé jeho části neudržované již na počátku 20. století. „... *staré, do poloviny zapadale, omšelé pomníky s nápisy většinou nečitelnými v přední části hřbitova. v druhé části honosí se hřbitov pomníky nádhernými, nákladnými.*“²⁸² Na tomto hřbitově se pohřbívalo až do 60. let 20. století.²⁸³ v dnešní době je na strakonickém hřbitově zmapováno 541 hrobů.

5.2 Osek u Radomyšle

Židovské osídlení Oseka vzniklo asi počátkem 18. století. v roce 1817 byla postavena synagoga, z níž se později stal hospodářský objekt a která byla roku 1980 zbořena.²⁸⁴ Židovský sídelní okrsek, který se nikdy nestal ghettem, jelikož se zde nacházely i domy křesťanského obyvatelstva, se nacházel v severní části obce u dnešního rybníka a tvořilo jej 7 domů, z nichž většina je dochována v přestavbách.²⁸⁵

Židovský hřbitov (Příloha V., VI.) se nachází v lese necelý kilometr jihozápadně od obce. Dochováno je zde na 50 náhrobků, z nichž nejstarší pochází z 1. poloviny 19. století a poslední z roku 1905. Osek u Radomyšle byl také rodištěm otce pražského židovského spisovatele F. Kafky. Jeho prarodiče Jakub - řezník a košer osecké židovské obce - a Františka Kafkovi jsou zde pohřbeni.

²⁸¹ - KOTLÁROVÁ (2002, s.107) s odkazem na SOA Třeboň, fond Velkostatek Strakonice, č.kart.26, inv.č.743, sign.A-XI-3

²⁸² - HAVRDA (1934, s.613)

²⁸³ - PODLEŠÁK (2002, s.177)

²⁸⁴ - PODLEŠÁK (2002, s.180)

²⁸⁵ - VEČEŘOVÁ (2008, s.80)

5.3 Čkyně

Počátky židovského osídlení Čkyně sahají do 16. století, nicméně svůj vrchol zaznamenalo v 19. století. Původní čkyňská synagoga stávala v prostoru tzv. Vysokého dvora a pocházela pravděpodobně z 18. století. v roce 1827 tento objekt po dohodě s místním židovským obyvatelstvem převzala vrchnost (JUDr. K. Claudi) a použila jej k hospodářským účelům. Spolu s dalšími objekty v sousedství byla tato původní synagoga zbořena ve 2. polovině 20. století.²⁸⁶ v roce 1828 pak vrchnost svým nákladem postavila synagogu novou v centru obce (dnes čp.105). Stavba synagogy započala 14. dubna 1828 a v září téhož roku zde byly zahájeny bohoslužby, jichž se účastnili nejen Židé ze Čkyně ale i souvěrci z okolí. Tyto bohoslužby se zde konaly pravidelně až do roku 1895, kdy byly přeloženy do Vimperka. Poté se zde konaly pouze příležitostné bohoslužby a to asi do konce první světové války.²⁸⁷

Synagoga ve Čkyni (Příloha VII., VIII.) patří společně se synagogou v Bechyni k nejstarším dochovaným židovským svatyním v jižních Čechách a je unikátní rovněž jako jedna ze vzácně dochovaných ukázek vesnických synagog. Jedná se o rozměrnou jednotraktovou budovu postavenou v klasicistním slohu. Její východní štít zdobí oválná slepá okénka, mezi nimiž je umístěn reliéf Božího oka²⁸⁸. Stavba se skládá z hlavní modlitebny (1828) s vysokými kostelními okny zakončenými elipsoidními záklenky, k níž byla později přistavěna v prvním patře západní části zimní modlitebna, kterou bylo možné vytápět. v přízemí západní části se pak nacházejí další místnosti, které sloužily jako židovská škola a byty duchovních.²⁸⁹ K synagoze přiléhá dvůr, kde stojí garáž pro pohřební vůz z 19. století. Z inventáře se dochovala dřevěná schránka na Tóru a lampa věčného světla.

Když stavba přestala sloužit svému účelu, byla v roce 1922 prodána *Židovskou náboženskou obcí* ve Vimperku manželům Španingerovým, kteří budovu adaptovali pro své potřeby a přestavěli ji na obytný dům a truhlářskou dílnu. Tato přestavba se týkala zejména části východní, kde se nacházela samotná hlavní modlitebna, jejíž prostor přepažili tak, že vzniklo přízemí, kde se nacházela truhlářská dílna, a patro, kde se nacházel byt. Západní části synagogy - mimo jiné zimní modlitebny - se přestavba

²⁸⁶ - PODLEŠÁK (2006, s.6)

²⁸⁷ - PODLEŠÁK (2006, s.7)

²⁸⁸ - PODLEŠÁK (2006, s.11)

²⁸⁹ - PODLEŠÁK (2002, s.171)

nedotkla. v majetku rodiny byla stavba až do roku 1989, kdy byla prodána družstvu Jendota Vimperk a v roce 1991 byla synagoga zakoupena obcí Čkyně a byla zahájena její rekonstrukce²⁹⁰, během níž byla vybourána nepůvodní vestavba a tak obnovena původní dispozice svatyně včetně emporie pro ženy. Během této rekonstrukce byly objeveny také zbytky původní výzdoby – pilastry, štukové rozety na stropě a fragmenty maleb. Stavba byla rovněž opatřena v roce 1999 novou krytinou a byla také obnovena původní kostelní okna. Cílem této rekonstrukce je vybudovat židovské muzeum pro jihozápadní Čechy.²⁹¹

Židovský hřbitov (Příloha IX., X.) se nachází asi půl kilometru jihovýchodně od čkyňského nádraží. Založen byl pravděpodobně na konci 17. století – nejstarší čitelné náhrobky pochází z let 1685 a 1686.²⁹² Pohřbívala do něj nejen židovská obec ve Čkyni, ale i ze vzdálenějšího okolí – Vimperka, Kvildy či Českých Žlebů. Rozkládá se na ploše 2058 m² a dochovalo se zde na 398 náhrobků.²⁹³ Nejstarší a nejcennější skupinou náhrobků jsou barokní stély z bílého mramoru, „... vyznačující se rustikálnějšími formami písma a ornamentů (ve výzdobě je často užito rostlinných motivů a hvězdic).“²⁹⁴ Tato ornamentika je charakteristickým rysem právě náhrobků tzv. jihočeského typu. Výzdoba náhrobních kamenů má namnoze symbolický charakter a tyto symboly se vztahují ke čtyřem oblastem:²⁹⁵

- vyjadřují příbuznost zemřelého k potomkům biblických kněží, kohenů nebo levitů (žehnající ruce nebo konev a mísa)

²⁹⁰ - v roce 1990 byl proveden stavebně-historický průzkum a poté byla zahájena rekonstrukce. Tu realizuje *Společnost pro obnovu židovské synagogy ve Čkyni* podle projektu ing. arch. F. Petrlíka.

²⁹¹ - „Záměrem Společnosti [Společnosti pro obnovu židovské synagogy ve Čkyni – pozn.aut.] je, aby tato synagoga sloužila po rekonstrukci jako regionální židovské muzeum jižních Čech, výtvarná galerie se stálou výstavou malířů blízkých okresu Prachatice, a víceúčelové kulturní zařízení, včetně knihovny se zaměřením na židovskou tematiku a koncertní i přednáškové síň. ... Provozovatelem celého kulturního zařízení by měl být Okresní úřad Prachatice, správa by měla být v kompetenci Obecního úřadu Čkyně, náplň a kulturní využití je schopna naplnit naše Společnost pomocí našich kontaktů a sítí příznivců, v úzké spolupráci s oběma subjekty.“ *Společnosti pro obnovu židovské synagogy ve Čkyni* [online]. [cit. 2011/03/03]. Dostupné z: <<http://www.synagoga-ckyne.cz>>

²⁹² - Jedná se o žulové, značně erodované náhrobky se jmény Josl Ajzik (1686) a Gitl (5.1.1685). *Databáze* [online]. [cit. 2011/03/03] Dostupné z: <www.chewra.com/keshetnew/kweb/locations.aspx>

²⁹³ - VEČEŘOVÁ (2009, s.67)

²⁹⁴ - PODLEŠÁK (2002, s.172)

²⁹⁵ - Převzato z PODLEŠÁK (2002, s.172 – 173)

- označují osobní nebo rodinné jméno zemřelého (například lev pro jméno Löw, růže pro jméno Růžena, jelen pro jméno Hirsch atd.)
- představují povolání zemřelého (nůžky, housle)
- obecné symboly (Davidova hvězda, vinný hrozen symbolizující plodnost)

Většina náhrobků je neobvykle orientována směrem k západu ke hřbitovní márnici – vchodu, pouze náhrobky na dětském oddělení zachovávají východní orientaci. Márnice, která pochází z 19. století, sloužila jako vchod na hřbitov i jako rituální umývárna zemřelých. Náhrobní nápisy u nejstarších náhrobků jsou v hebrejštině, u novějších pak dvojjazyčné – hebrejské a buď české nebo německé. Hřbitov byl užíván až do roku 1942, kdy byli zdejší židovští obyvatelé deportováni do Terezína. Po skončení druhé světové války připadl do správy *Židovské náboženské obce v Plzni* a později *Židovské obce v Praze*. v letech 1982 – 1995 proběhly nezbytné opravy jak náhrobků tak márnice, která byla upravena na památník židovských obětí nacismu ze Čkyně, Vimperka a Zdíkova.

5.4 Volyně

Židovské osídlení Volyně sahá až do 15. století. v 16. století bylo lokalizováno na západním předměstí Hradčany a později přesunuto do východní části města, označované jako Židovská ulice či Židovna. Zde také byla v letech 1838 – 1840 vztyčena synagoga (Příloha XI.), respektující dispozici starší modlitebny. Stavba byla z valné části financována židovskou obcí z výhry v loterii.²⁹⁶

Jedná se o empírovou jednopatrovou stavbu s trojdílným průčelím, jemuž vévodí profilovaný portál chráněný portikem s dvěma toskánskými sloupy. Po stranách vchodu jsou umístěna dvě obdélná okna a v úrovni prvního patra pak tři obdélná okna s polokruhovými paprskovitě dělenými záklenky a ve štuku vyznačenými klenáky. Hmotu pásově bosovaného průčelí odděluje profilovaná římsa od trojúhelníkového štítu. Tympanon je zdoben vysokým reliéfem, který tvoří dva lvi nesoucí znakový štít s korunou, v němž jsou umístěny hodiny a hebrejský nápis. Interiér synagogy byl upraven v roce 1890.²⁹⁷ Součástí stavby byla i škola, byt rabína a sídlo židovské obce.

²⁹⁶ - PODLEŠÁK (2002, s.179). Zhruba dvě třetiny nákladů (20 000 fl.) bylo hrazeno z výhry – los věnoval obci Löwy Amsterdamer – a třetina (12 000 fl.) byla financována ze zdrojů židovské obce. VÁVRŮ (1934, s.702)

²⁹⁷ - FIEDLER (1992, s.177), VEČEŘOVÁ (2009, s.92)

Poslední bohoslužba se v synagoze konala v roce 1941. Vzhledem k osudu, který potkal volyňskou náboženskou obec po druhé světové válce, kdy již nedošla svého obnovení, byla synagoga adaptována na městské kino, což s sebou neslo značné stavební zásahy do interiéru stavby. Exteriér zůstal zachován dodnes téměř beze změn. Jako biograf sloužila až do roku 1991, poté byla restituována soukromým majitelem, následně prodána a dnes v ní funguje disco klub. „*Jestliže už biograf nepředstavoval nejvhodnější využití bývalé svatyně, tento podnik již byl v naprostém rozporu s jejím původním posvátným charakterem ...*“²⁹⁸

Židovský hřbitov (Příloha XII.), nacházející se dnes v ulici u Vodojemu na předměstí Hradčany, byl založen patrně v 17. století. Starší židovský hřbitov se nacházel nedaleko dnešního, dnes je však zcela zaniklý.²⁹⁹ Nejstarší čitelný náhrobek je datován 29. 7. 1688 a patří píseckému Židu jménem Meir.³⁰⁰ Celkem se na hřbitově nachází 365 hrobů a pohřbívalo se zde až do německé okupace. Hřbitov byl několikrát zvětšen, naposledy roku 1870, a v roce 1912 byl opraven. Stejně jako v případě jiných hřbitovů, které v této práci zmiňujeme, i v případě volyňských náhrobků se jedná o cenný soubor renesančních, barokních a klasicistních náhrobků jihočeského typu zdobených charakteristickou ornamentikou, případně sloupy a oblouky.

5.5 Vodňany

Židovské osídlení Vodňan je doloženo již k přelomu 15. a 16. století a počet židovských usedlíků zde, s krátkým přerušením od poloviny 16. století do počátku 17. století, plynule narůstal až do 20. století, kdy tvořili asi 2% obyvatel v roce 1930. První synagoga, která nahradila dřívější modlitebnu, byla postavena mezi domem čp. 152 a městskými hradbami v roce 1744.³⁰¹ Kromě modlitebního sálu se zde nacházel rovněž příbytek kantora a škola. v souvislosti s růstem počtu židovských usedlíků a také vzhledem k tomu, že se Vodňany staly v roce 1836 sídlem krajského rabína, bylo rozhodnuto postavit v roce 1837 reprezentativnější svatostánek na místě bývalého

²⁹⁸ - PODLEŠÁK (2002a, s.183)

²⁹⁹ - PODLEŠÁK (2002, s.179)

³⁰⁰ - *Databáze* [online]. [cit. 2011/03/03] Dostupné z: <www.chewra.com/keshetnew/kweb/locations.aspx>, PODLEŠÁK (2002, s.179) i VEČEŘOVÁ (2009, s.92) uvádí nesprávně datum 1689.

³⁰¹ - PODLEŠÁK (2002, s.177)

židovského domu č.V. Synagoga (Příloha XIII.) byla vybudována v letech 1837 – 1852 v prostém empírovém slohu. Jedná se o masivní jednopatrovou budovu, jejíž průčelí je vertikálně rozděleno pilastry na tři pole. v krajních polích se nachází v prvním patře obdélná okna zakončená polokruhovými záklenky a v poli prostředním se nachází nad půlkruhově zakončeným portálem poněkud větší obdélné okno s polokruhovým záklenkem. Štít je pouze naznačen trojúhelným vzduším římsy.

Stavba sloužila svému účelu až do roku 1939. Po druhé světové válce již nebyla vodňanská židovská obec obnovena a tudíž i synagoga ztratila svou roli a byla využita pro potřeby městského muzea. „... do chrámového prostoru bylo vestavěno patro. Hodnota této úpravy je sporná: na jedné straně vznikla jednopatrová muzejní budova, na straně druhé byl z hlediska architektonicko-uměleckého synagogální interiér znehodnocen.“³⁰²

Židovský hřbitov (Příloha XIV., XV., XVI.) byl založen na pokraji lesa zvaného Zahájený asi 3 kilometry od centra Vodňan nad obcí Pražák v roce 1840. Tento pozemek koupila v listopadu roku 1839 vodňanská židovská obec. Nejstarší ze 150 dochovaných náhrobků je v empírovém slohu z první poloviny 19. století.³⁰³ Hřbitov, jehož rozloha je 1695 m², byl využíván až do nacistické okupace, poslední pohřeb se zde konal v roce 1941. Hřbitov poté částečně zpusťl a byl opraven v letech 1992 – 1998.

5.6 Čichtice

Židovské osídlení Čichtic u Bavorova je doloženo v 2. polovině 17. století a židovská obec pak v první polovině století osmnáctého. v této vesnici žili Židé ve dvou oddělených skupinách domů, konkrétně se jednalo o domy čp. 38, 39, 42, 43, 45, 47 a 54³⁰⁴, a na západním okraji obce bývala modlitebna. Necelý kilometr od obce se nachází hřbitov souvěrců (Příloha XVII.), založený někdy v 1. polovině 18. století. Dochovalo se zde na 130 náhrobků, z nichž nejstarší nese vročení 1798, nejmladší pak pochází z počátku 20. století. Hřbitov je cenným souborem funerálního židovského umění jihočeského typu. Náhrobky jsou zdobeny zejména rostlinnými ornamenty.

³⁰² - PODLEŠÁK (2002, s.178)

³⁰³ - Nejstarší čitelný náhrobek pochází z roku 1848. VEČEŘOVÁ (2009, s.91)

³⁰⁴ - MAGER, J.A. *Příjmení osadníků bavorovské farnosti v roce 1853 in Rodopisná revue 3/2006.* České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek, 2006. (s.21)

V průběhu 20. století pak hřbitov postupně zpustl, na konci 90. let 20. století byl opraven.³⁰⁵

³⁰⁵ - PODLEŠÁK (2002, s.180)

7 Závěr

Postavení židovského obyvatelstva v českých zemích se v průběhu staletí značně proměňovalo a nezřídka do jeho osudů zasahovaly konkrétní potřeby toho kterého panovníka stejně jako momentální nálady obyvatelstva. Existence židovských komunit v Čechách je doložena pravděpodobně od 10. století, s větší jistotou pak ve století jedenáctém. Židé se stali nedílnou součástí života zejména městské společnosti, kde se podíleli na řemeslném a obchodním životě. Ruku v ruce s existencí ghatt však šly dosti často rovněž pogromy, první máme doložen již z dob první křížové výpravy.

V průběhu dalších staletí se postavení židovské obce proměňovalo, přičemž prim hrála v našich podmínkách židovská obec pražská, k jejíž autoritě a autoritě jejích rabínů se obraceli Židé z celé země. Svého rozkvětu dosáhla tato obec zejména ve 2. polovině 16. století a na počátku století sedmnáctého.

Již od 15. století máme doloženo židovské osídlení také v oblasti Strakonicka, ačkoli v této době se jedná spíše o jedince, ghetta se v těchto lokalitách tvořila – nikoli však bez výjimek – nejdříve o sto let později. Tito první usedlíci byli většinou lidé živící se řemeslem (i když s určitými specifickými rysy, neboť neměli možnost se vyučit) a drobným obchodem. Je třeba konstatovat, že ozvuk zákonů přijímaných centrální vládou byl různé intenzity a v některých námi zkoumaných lokalitách byly tyto zákony respektovány, jinde se jich příliš nedbalo a života židovské komunity se tak intenzivně nedotýkaly.

Pokud jde o Strakonicko, jisté obecné trendy kupříkladu demografické plně odpovídají těm, které platily pro celé Čechy, například v souvislosti s familiantskými zákony či stěhováním židovského obyvatelstva do měst v 2. polovině 19. století. Jinak lze říci, že v námi zkoumaných lokalitách – Strakonice, Vodňany, Volyně, Čkyně, Osek u Radomyšle a Čichtice – plynul veškerý život od 17. století relativně bez velkých změn.

Změnou prošla židovská komunita až od konce 18. století, kdy dochází k jisté emancipaci a Židé se „nadechují“ k velkému rozmachu, který nastane ve století devatenáctém v řemeslech a zejména pak v obchodu. Jelikož již nebyli svázáni přísnými limity zákonů a mohli svobodně podnikat, dařilo se jim plně využít svého potenciálu a například ve Strakonících se podařilo v průběhu 19. století vybudovat rozsáhlou produkci textilního průmyslu, konkrétně výrobu fezů, na níž měli právě židovští podnikatelé nemalý podíl. v rámci emancipace tak židé postupně byli zbaveni omezení

a podléhali stejnému právnímu řádu jako většinové obyvatelstvo, nemuseli již sídlit ve vyhrazených místech a posléze jim Ústavou z roku 1867 byla potvrzena rovnoprávnost ve všech směrech.

Každodenní život strakonických Židů a jejich souvěrců v okolí plynul v poměrně omezeném prostoru relativně beze změn, přičemž si udržovali po staletí tradované zvyky a náboženské konvence. Velmi přínosné jsou v tomto ohledu zkoumání židovské „každodennosti“ jednak s pomocí soupisů a katastrů vzniklých v 18. století zejména za vlády Marie Terezie a Josefa II., dále pak rovněž vzpomínky, které se nám dochovaly například v podobě díla J. Ehrmanna. Podle nich lze poměrně věrně rekonstruovat podobu jednotlivých obcí a učinit si obrázek i o některých specifikách, jimiž se námi zkoumané lokality lišily od ostatních. Pokud se jedná o náboženskou praxi, můžeme ve světle našich zjištění konstatovat, že se nijak výrazně nelišila od praxe obvyklé v celém aškenázském okruhu.

S ohledem na stav současného bádání je však třeba konstatovat, že dějiny židovstva v Čechách jsou zejména v rámci menších obcí a měst prozkoumány nikoli dostatečně a zůstávají poněkud ve stínu pražské židovské obce. Ojedinělým je v tomto směru například projekt *Keshnet*, mapující židovské hřbitovy v Čechách, jehož databáze je vskutku bohatá.

Rovněž tak celkově je patrné, že osudy Židů od středověku až po počátek 20. století zůstávají – až na několik ojedinělých monografií – poněkud ve stínu tragických událostí let 1938 – 1945. Vzhledem k významu, jež Židé hráli v životě jak středověkých tak novověkých městských i venkovských komunit, považujeme toto za velkou rezervu, kterou částečně vyplňují někteří autoři regionální. Jejich pracím však zase na druhou stranu často chybí nutný nadhled a kontext celkové situace Židů v českých zemích v dané době. Lze tedy konstatovat, že zatímco stav bádání v oblasti židovského náboženství a tradic je poměrně utěšený, zejména péčí jednotlivých muzeí, z pohledu historického jsou dějiny židovského etnika mimopražského v zájmu badatelů spíše okrajově.

Použitá literatura

Monografie, sborníky

- BERKA, J. – PAZDERA, J. *Vodňany – 650 let města (1336 – 1986)*. 1.vyd. Vodňany: MNV ve Vodňanech, 1986
- CVRČEK, J.Z. *Strakonická židovská komunita a její pozemková kniha* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7. s.100 - 103
- ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé?* 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-695-9
- ČECHURA, J. *České země v letech 1310 – 1378. Lucemburkové na českém trůně I*. 1.vyd. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-73-7
- ČECHURA, J. *České země v letech 1378 – 1437. Lucemburkové na českém trůně II*. 1.vyd. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-85983-98-2
- ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí Koruny české V*. 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-296-1
- DOLEŽALOVÁ, J. – PUTÍK, A. – ŠEDINOVÁ, J. *Židovské tradice a zvyky*. 1. vyd. Praha: Státní židovské muzeum v Praze, 1992. ISBN 80-900750-9-6
- EHRMAN, R. *Strakoničtí souvěrci*. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-85924-16-1
- FIEDLER, J. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. 1.vyd. Praha : Sefer, 1992. ISBN 80-900895-1-8
- FRANKOVÁ, A. a kol. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě II*. 1.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-85608-96-0
- FISCHL, V. *Židovský přínos kulturnímu životu Československa* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1. s.117-150
- HAVRDA, J. *Dějiny židů v Strakonících* in GOLD, H. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. 1.vyd. Brno a Praha: 1934. s.613 - 615
- HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích*. 1.vyd. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1
- CHARVÁT, P. *Zrod českého státu: 568 – 1055*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-845-7

- CHAZAN, R. *Židé středověkého západního křesťanského světa (1000 – 1500)*. 1.vyd. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0138-6
- JANÁČEK, J. *Pád Rudolfa II*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1973
- KIEVAL, H.J. *Země mezi: Čeští, moravští a slovenští Židé* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1. s.23-52
- KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. 4. vyd. Praha: Odeon, 1975.
- KOTLÁROVÁ, S. *Strakoničtí Židé* in *Strakonice. Kapitoly z historie*. 1.vyd. Strakonice: město Strakonice, 2002. ISBN 80-238-7889-1. s. 107-137
- LOUŽENSKÝ, J. *Z historie židovské komunity ve Vodňanech do poloviny 19. století* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7. s. 104-117
- MACEK, J. *Jagellonský věk v českých zemích 3*. 1.vyd. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0629-X
- MAUR, E. *Urbanizace před urbanizací* in HORSKÁ, P – MAUR, E. – MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. 1.vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3. s. 54-120
- PAŘÍK, A. *Pražské ghetto Židé* in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. 1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1. s.53-106
- PAŘÍK, A. *Odlesk vzdálených světů* in EHRMANN, R. *Strakoničtí souvěrci*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-85924-16-1. s.122-129
- PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Sefer, 1993. ISBN 80-900895-4-2
- PODLEŠÁK, J. *Židovské památky na Prachaticku a Strakonicku* in PODLEŠÁK, J. (ed.) *Naše dny se naplnily. Z historie Židů v jižních Čechách*. 1.vyd. České Budějovice: Klub přátel Izraele, 2002. ISBN 80-238-9881-7. s. 169-181
- PODLEŠÁK, J. *Synagoga ve Čkyni*. 1.vyd. Čkyně: Společnost pro obnovu synagogy ve Čkyni o.p.s., 2006. ISBN 80-239-6711-8
- PORÁK, J. a kol. *Ze starých letopisů českých*. 1.vyd. Praha: Svoboda, 1980
- POTOK, CH. *Putování. Dějiny Židů*. 1.vyd. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-425-1
- PUTÍK, A. – SIXTOVÁ, O. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I*. 1.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-00-9

- ROTHKIRCHENOVÁ, L. *Československé Židovstvo: Vzestup a úpadek (1918 – 1938)*
in BERGEROVÁ, N. (ed.) *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů.*
1.vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0305-1. s.107-116
- SCHUBERT, K. *Židovské náboženství v proměnách věků.* 1.vyd. Praha: Vyšehrad,
1999. ISBN 80-7021-303-5
- SLÁDEK, P. *Malá encyklopedie rabínského judaismu.* 1. vyd. Praha: Libri, 2008. ISBN
978-80-7277-379-4
- SPĚVÁČEK, J. *Václav IV.* 1.vyd. Praha: Svoboda, 1986.
- SÝKOROVÁ, J. *Židé a Mostecko v průběhu staletí* in HAMÁČKOVÁ, V. –
HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. *Židé v Čechách. Sborník ze semináře
konaného v říjnu 2006 v Liberci.* 1.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2007. ISBN
978-80-86889-58-0. s.113-123
- VÁVRŮ, J. *Dějiny Židů ve Volyni a okolí* in GOLD, H. *Die Juden und Judengemeinden
Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.* 1.vyd. Brno a Praha: 1934. s.701 -
704
- VEČEŘOVÁ, P. *Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku.* 1.vyd. Praha:
Olympia, 2009. ISBN 978-80-7376-142-4
- VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech.* 2.vyd. Praha: EPOCH, 2003. ISBN
80-86328-26-0
- VLČEK, P. a kol. *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov.* 1.vyd. Praha:
Academia, 1996. ISBN 80-200-0563-3
- ŽEMLIČKA, J. *Století posledních Přemyslovců.* 2.vyd. Praha: Melantrich, 1998. ISBN
80-7023-281-1
- ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských: 1198 – 1253.* 1. vyd. Praha : NLN,
Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-140-9

Seriálové publikace

- ČAPKOVÁ, K. *Uznání židovské národnosti v Československu 1918 – 1938* in *Český
časopis historický* 102, 1/2004. Praha: Historický ústav AV ČR, 2003. ISSN 0862-
6111. s.77-103
- ČORNEJ, P. *Pád Jana Želivského* in *Český časopis historický* 101, 2/2003. Praha:
Historický ústav AV ČR, 2003. ISSN 0862-6111. s.261-305
- MAGER, J.A. *Příjmení osadníků bavorovské farnosti v roce 1853* in *Rodopisná revue*
3/2006. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek, 2006

Elektronické dokumenty

VESELÁ, I. – MAREK, J. – SKALICKÝ, K. *Úvod* [online].c 2009 [cit. 2011/03/03].

Dostupné z: <http://jidrich.wz.cz/zide/prachen_uvod.pdf>

Synagoga [online]. [cit. 2011/03/03]. *Dostupné z:* <<http://www.synagoga-ckyne.cz>>

Databáze [online]. [cit. 2011/03/03] *Dostupné z:* <www.chewra.com/keshetnew/kweb/locations.aspx>

Seznam příloh:

- Příloha I.- Židovský hřbitov v Holi ve Strakonících – celkový pohled
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha II.- Vstupní brána židovského hřbitova ve Strakonících
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha III.- Židovský hřbitov v Holi ve Strakonících – levý pohled
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha IV.- Židovský hřbitov v Holi ve Strakonících – pravý pohled
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha V.- Židovský hřbitov v Oseku – celkový pohled
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha VI.- Jeden z náhrobků na židovském hřbitovu v Oseku
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha VII.- Židovská synagoga ve Čkyni – pohled od řeky
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha VIII.- Židovská synagoga ve Čkyni – pohled od náměstí
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha IX.- Židovský hřbitov ve Čkyni – celkový pohled
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha X.- Náhrobky na židovském hřbitovu ve Čkyni
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha XI.- Židovská synagoga ve Volyni s přilehlou budovou bývalého ghetta
Dnes je v domě volyňské synagogy diskotéka!
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha XII.- Židovský hřbitov ve Volyni
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha XIII.- Židovská synagoga ve Vodňanech
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha XIV.- Vstupní brána židovského hřbitova ve Vodňanech
(foto autora; [březen 2011])
- Příloha XV.- Židovský hřbitov ve Vodňanech – celkový pohled
(foto autora; [březen 2011])

Příloha XVI.- Jeden z náhrobních kamenů na židovském hřbitově ve Vodňanech
Žehnající ruce symbolizují příslušnost zemřelého k potomkům biblických
kněží, kohenů.
(foto autora; [březen 2011])

Příloha XVII.- Židovský hřbitov v Čichticích.
(foto autora; [březen 2011])

Příloha XVIII – Volné vyprávění prácheňského historika, literárního sběratele
a provozovatele strakonického antikvariátu O. Fibicha na téma
„Židé na Strakonicku“.
(natočeno autorem 28. 2. 2011 ve Strakonících)

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

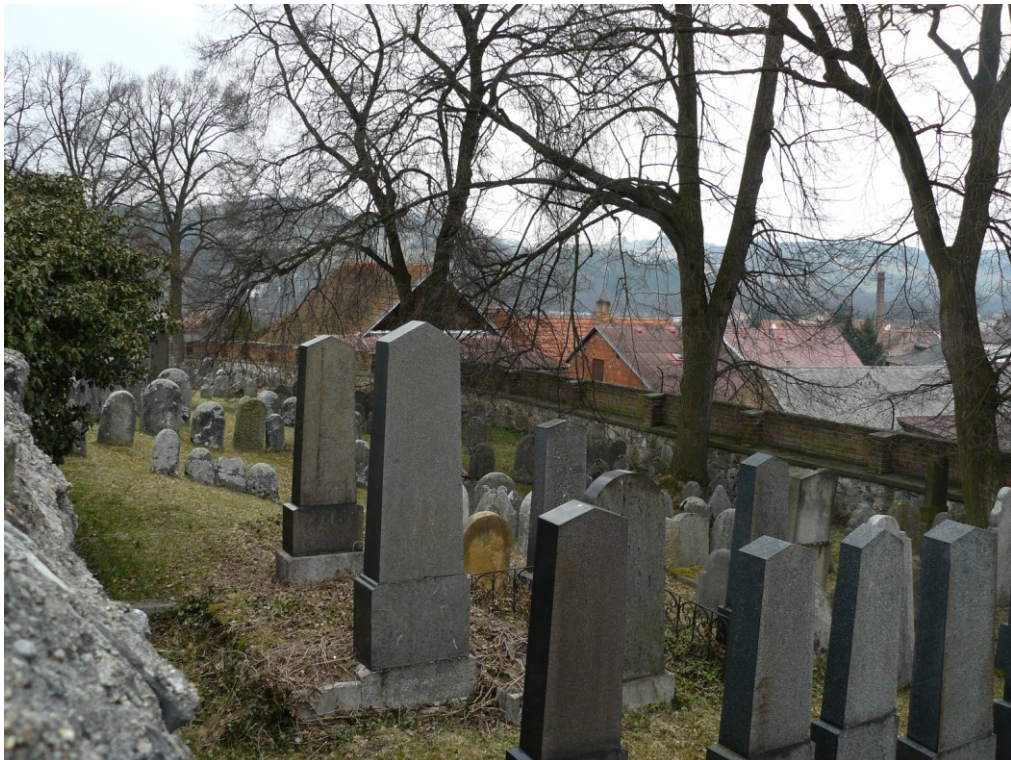
IX.

X.

XI.

XII

XIII.

XIV.

XV.

XVI

XVII.

ABSTRAKT

ZÁBRANSKÝ, V. *Historie židovské obce na Strakonicku*. České Budějovice 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce: J. Samohýl.

Klíčová slova: Židé, familiantské zákony, židovské památky, Strakonice, židovské svátky, Volyně, Čkyně, Vodňany, židovské etnikum

Cílem této práce je zdokumentovat s pomocí dostupného materiálu podobu židovské komunity nejen ve Strakonících, ale i v jejich okolí, včetně menších, či jen přechodně existujících obcí. V první části této práce se zabýváme charakteristikou historie židovského osídlení v českých zemích. Poté pokračujeme podle konvenčního dělení historických epoch. Zjištěné obecné charakteristiky a trendy pak aplikujeme na konkrétní lokality a konkrétní osudy. V další části se práce zabývá životem židovského etnika a zejména některými zcela specifickými prvky s přihlédnutím k situaci na Strakonicku.

Náplní poslední části je popis jednotlivých lokalit a památek zde zachovalých.

ABSTRAK

History of the Jewish community in the Strakonice region.

Key words: Jews, familiants principles, Jewish relics, Strakonice, Jewish festivity, Volyně, Čkyně, Vodňany, Jewish ethnic

The purpose of this material is to prove by evidence with the support of available materials the appearance of the Jewish community not only in the Strakonice region, but as well as in its surroundings, including smaller or volatile neighbourhoods.

In the first part of this material we have been focused on the characteristics of the Jewish settlements in the Czech regions.

With that we continue following conventional partition of the historical ages.

Facts established characteristics and trends are then applied to the presentive localities and particular heritages.

In the following part, the material is focused on the daily existence of Jewish community and particularly on the unique elements, having respect to the situation in Strakonice region.

The content of the final part is description of the particular localities and the existing monuments.